FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1907

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCVII

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HOTHER STEFFENSEN, HELSINGØR

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1907

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCVII

INDHOLD

Side

Professor, Dr. phil. EDVARD HOLM i København:
SANDFLUGTENS DÆMPNING i TISVILDEEGNEN 1

Provst L. C. HANSEN i Ramløse:
MEDDELELSER OM JOHAN LUDVIG HEIBERGS LÆRER, PEDER HANSEN 20

Kaptajn K. C. ROCKSTROH i København:
KRONBORG 1658—59 47

Professor, Dr. phil. HANS OLRIK i København:
EN FOLKEVISE OM EN ADELSMANDS KVINDEROV OG HENRETTELSE 92

Biblioteksassistent ALFR. KRARUP i København:
SKRAA FOR ST. HANSGILDE I UGGELØSE 98

HISTORISK MØDE I GURRE SLOTS RUINER 103

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND
LOVE 111
VIRKSOMHEDEN 1906—1907 113
MEDLEMSFORTEGNELSE 115

Sandflugtens Dæmpning i Tisvildeegnen
1724—1738[1].

Af

Edvard Holm.

M. H.

NAAR jeg idag skal have den Ære og Fornøjelse paa dette skjønne Sted at holde et Foredrag for Dem, maa jeg begynde med at minde Dem om, at Oldskriftselskabet paa Udflugter som denne har meget elastiske Rammer. Thi hvad jeg vil tale om, drejer sig hverken om Oldtiden eller om middelalderlige Forhold; jeg har som Æmne Begivenheder af langt yngre Dato. Jeg vil søge at fortælle Dem om et Afsnit af denne Egns forunderlig skiftende Skjæbne i Tidens Løb. Den har med Hensyn til sin Natur undergaaet saa store Forvandlinger som næppe nogen anden Del af vort Fædreland.

Et Stykke herfra nede ved Udkanten af Tisvilde By staar der et Sandstensmonument i ret smagfuld Barokstil[2], der er rejst 1738. Det har paa sine tre Sider en dansk, en tysk og en latinsk Indskrift. De to sidste skulle være forfattede af den meget fortjente Historiker Andreas Hojer og ere i Tidens vante bombastiske Stil.

[1] Hvad her fortælles om Dæmpningen af Sandflugten i Tisvildeegnen, er i alt væsenligt et Foredrag, jeg holdt paa Frøbakke ved Oldskriftselskabets Sommerudflugt den 23. Juni i Aar. Paa nogle Steder er Fremstillingen dog gjort fyldigere. Samtlige Kilder, der ere citerede i det følgende, findes i Rigsarkivet.

[2] Jeg gjorde i Sommer et forgjæves Forsøg paa at faa dette Monument at se. Det er anbragt i en Indhegning, hvortil en lille Allee fører op fra Tisvilde By. Da jeg kom op dertil, var Laagen lukket, uden at der fandtes noget Opslag om, hvor Nøglen kunde faas. Ved at spørge mig for i nogle nærliggende Huse fik jeg at vide, at en Husmand, der boede tæt ved, havde den; men da jeg vilde henvende mig til ham, var hans Dør aflukket, og jeg hørte da, at han var paa Markarbejde. Altsaa var min Gang forgjæves. Jeg henstiller til vedkommende, om der ikke kan træffes en bedre Ordning. Adgangen til at se Monumentet bør ikke gjøres unødvendig vanskelig.

Den danske Indskrift tillægges Helsingepræsten Jørgen Friis, en i Datiden for sin poetiske Aare ret bekjendt Mand, og den har en jævnere, mere tiltalende dansk Tone. Den lyder saaledes:

Her saa det ilde ud for nogle Tider siden,
Med Sand var alting takt, og Faren var ej liden.
Sandhavet voxte til, fløj frem, naar Vinden kom,
Og drev saamangen en fra Hus og Ejendom.
Hvorfor Kong Frederik til Landets Gavn og Bedste
Lod gribe Værket an med Vogne, Folk og Heste,
Og lod, saa vidt man kom, den løse Sand besaa,
At der, hvor intet var, nu voxer Græs og Straa.
Vor sjette Kristian, vor Herlighed i Norden,
Ved ham det ganske Værk til Ende bragt er vorden.
O! at hans Slægt og Sæd saa længe blive maa,
Som man kan Støv og Sand omkring ved Havet faa.

Om nogen spørge vil og haver Lyst at vide,
Paa hvem i dette Værk Monarken kunde lide,
Da haver Amtmand Gram ej hvilet med sit Øje,
Og Røhl, som vel fortjent, er lønnet for sin Møje.

Denne Indskrift kan paa en Maade siges at være min Text. Thi det var sandt, hvad der staar i dens første Linie: »Her saa det ilde ud for nogle Tider siden«. Ulykken kom, som Indskriftens nærmest følgende Linier fortælle, fra Sandflugten. Den var en forholdsvis ny Ulykke.

I gamle Dage synes Landet her omkring og indtil Havet imod Vest at have havt samme Udseende som Egnen herfra ned ad Helsinge til og flere Mile Øst paa. Det har været et i det hele vel befolket og vel dyrket Landskab med højere og lavere Strækninger, med frugtbare Marker, Eng- og Mosedrag samt en Del Skov, der dog ikke kan have dannet nogen helt sammenhængende stor Skovstrækning. Professor Olrik har i sin interessante Afhandling: »Tisvildeegnen i gamle Dage«[1] skildret Landskabets Historie, saa vidt

[1] Trykt i denne Aarbogs Aargang for 1906.

man kan følge den fra Oldtiden op igjennem Middelalderen. Dengang var Sandflugt ukjendt her. Vi have ikke et eneste Vidnesbyrd om, at man har lidt deraf igjennem hele Middelalderen, ganske som for øvrigt Tilfældet ogsaa er med Vestjylland. Det er ikke førend i det 16de Hundredaar, at man hører om Ulykker derovre, skabte ved Flyvesandet, og det er i det samme Hundredaar, at Sandflugten begynder her i Tisvildeegnen.

Men hvorledes er Sandflugten opstaaet? En Regeringskommission, der blev nedsat i Aaret 1703, angav i sin Indberetning til Kongen, at den for mange Aar siden var begyndt fra Banker langs Stranden, hvis Grønsvær ved stærke Vinde var afreven, foruden at Sand blæste op fra Havet ved de stærke Nordvestvinde. Stort videre kommer man næppe heller nu, naar man vil forklare Ulykken. Plantevæxten, der har dækket den Bræm af Sandklitter, som har ligget langs Kysten her Vest paa, maa være bleven revet løs, hvad enten det er sket af Uforsigtighed ved Menneskehaand eller ved ualmindelig stærke Storme.[1] Maaske har saa ogsaa Jordbunden efterhaanden hævet sig saaledes, at den Fjord, der tidligere strakte sig ind til den nuværende Arresø, er forsvunden og i det Sted Fjordbunden med sit Sand kommen til at ligge bar. Saa har Vinden ogsaa her havt nok at tumle med. Da først Værnet imod Vest var brudt, fejede Nordvest- og Vestvindene efterhaanden de Sandmasser, der vare blevne blottede, afsted mod Øst, og det ganske som vi se det ved Snefygning, saaledes at Sandet lejrede sig i bredere eller smallere Striber, eftersom Jordsmonnet begunstigede Aflejringen. Der har holdt sig Steder fri for Sandet eller saaledes, at de i det mindste kun vare svagt bedækkede deraf, medens Strøg i Nærheden deraf have været helt bedækkede, og medens der endog hist og her dannede sig betydelige Sandhøje. Der findes meget anselige saadanne rundt omkring i Tisvildehegn. Kun ere de nu bedækkede med Skov.

Idet Sandflugten mere og mere bredte sig fra Kysten, bragte den

[1] Medens denne Forklaring er rimelig nok, opstaar der et andet Spørgsmaal. Hvorledes have fra først af disse Sandbanker kunnet blive dækkede af Plantevæxt, uden at Vinden blæste denne bort? Men dette Spørgsmaal maa Naturforskerne besvare.

svære Hjemsøgelser over Egnen. Først gik det ud over, hvad der hørte under den gamle Borg Asserbo, hvis Ruiner som bekjendt ligge ved den sydvestlige Del af Tisvildehegn. En stor Landsby Thorup, der laa her, blev efterhaanden fuldstændig begravet under Sandet. Det fortælles, at den oprindelig havde havt 16 Gaarde, og at der af dem 1560 kun var 12 tilbage og i 1593 ikke mere end 6. Snart efter vare de alle forsvundne. Selve Asserbo Borg eller Slot blev under slige Forhold forladt og faldt saa i Ruiner, medens Sandflugten vældede sig videre og videre imod Øst ind over Tibirke og Tisvilde Byers Jorder. Allerede 1605 høre vi, at Bønderne i Tibirke søgte om Nedsættelse af deres Afgifter. De vare, udtalte de i deres Andragende, komne meget tilbage og forarmede formedelst den store Skade, de led af Sandet; for deres Armods Skyld kunde de ikke længere blive ved Magt og Godset besidde, med mindre de fik Afslag i deres Afgifter.

Det er ikke stort, hvad vi i den største Del af det 17de Hundredaar høre om Sandflugtens Ødelæggelser; men henimod 1700 maa de have været meget store. Det fortælles, at et Stykke Skov, der kaldtes Præsteskoven, 1695 var saa tilføget med Sand, at kun 3 Træer ragede op over det[1], og, hvad der taler endnu klarere derom, er en Klage, som Bønderne fra Tibirke 6. Februar 1702 indgave til Kong Frederik IV. »Sandflugten«, skrev de her, »har ødelagt de 3 Parter af vore Jorder. Rugsæden er ganske overfløjen med høj Sand ... En Del Steder i Byen ligger ganske fulde af Flyvesand, og staar den store høje Sandbakke med den ene Kant lige ovre paa Byen, og med den anden Kant driver den heftig ind ad Kirken til ... ogsaa til den anden By støder Sanden og flux til, saa deres Jord og Marker paa mange Steder er saa højt beføgne, at de aldrig kan enten pløjes eller saas.»[2]

Naturligvis havde Bønderne søgt paa bedste Vis at værge sig imod denne frygtelige Fjende, der nu henved halvandet hundrede Aar var

[1] Jvfr. *N. Pedersen: Kirken i Tibirke* (1903) S. 29—30.

[2] Afskrift i A. Lowzows Manuskript: Bemærkninger om Sandflugten i den nordlige Del af Sjælland (Rigsarkivet).

rykket dem nærmere og nærmere, og det Middel, de havde søgt at bruge, havde været Risgjærder, som de opførte i lange Strækninger. De brugte dertil Gjærdsel, som de fik fra nærliggende Skove, og med Staver, der i store Masser fæstedes i Jorden, stræbte de at holde Gjærdselbundterne fast, saa de kunde være et virkeligt Værn. Tibirke Bønder klagede nu i 1702 over, at Skovbetjentene i de sidste Aar havde nægtet dem den Gjærdsel, de behøvede, og det havde de haardt maattet bøde for, da Sandet netop derfor havde faaet Overhaand.

Denne indtrængende Klage havde til Følge, at Frederik IV lod nedsætte en Kommission for at undersøge, hvad der kunde gjøres. Kommissionen, hvori blandt andre den daværende Amtmand over Frederiksborg og Kronborg Amter J. O. Raben havde Sæde, gav en stærk Skildring af de Ødelæggelser, som Sandflugten i Tidens Løb havde voldt, og den paaviste, hvor truede baade Tibirke og Tisvilde Byer vare. »Kun lidet«, hedder det i dens Betænkning, »findes ufordærvet af Markerne ved Tibirke By, som bestaar af 10 Gaarde, Kirken synes tilmed snart for Sanden ikke at bestaa, saasom Sanden er nu allerede inde ved Kirkegaarden og udi Bøndernes Haver.« I det hele fandt den begge Byers Bønder saa haardt medtagne, at den foreslog, at Tibirke Bys Jorder, der ved den sidste Landmaaling 1683 vare satte til 27 Tdr. Hartkorn, nu ikke maatte sættes højere end til 12 Tdr. 6 Skjæpper, og at Tisvildes Hartkorn skulde nedsættes fra 48 til 29 Tdr. Hvilket Vidnesbyrd om, hvor hjemsøgt Egnen var bleven i de sidste 20 Aar[1]!

Uheldigvis vidste Kommissionen ikke at foreslaa noget andet Middel imod Sandflugten end de fra gammel Tid brugte Risgjærder. Man maa sige uheldigvis, thi hvor nyttige end slige Gjærder til en vis Grad kunde være, vare de dog ikke tilstrækkelige som Værn. De vare ikke stærkere, end at Stormen kunde bryde Hul paa dem, og de vare ikke høje nok til, at ikke Sandet kunde flyve over dem og lægge sig i store Dynger paa Læsiden af dem.

Højst uheldigt var det nu ogsaa for den ulykkelige Egn, at de

[1] Kgl. Kommissionsforretning om Flyvesanden paa Kronborg Amt 1735.

Aar, der kom, vare en stræng Tid for Land og Rige, da de ydre Forhold under den store nordiske Krig helt lagde Beslag paa Regeringens Opmærksomhed, især da vort Fædreland fra 1709 til 1720 for Alvor var med i den store Krig, og da Landet døjede svært under de Byrder, den voldte. Midt under den høre vi et saadant enkelt Træk, som at der blev gjort Indstilling til Kong Frederik om at lade Tibirke Kirke rive ned, men at han svarede, at der endnu ikke under hans Regering var revet nogen Kirke ned, og at det heller ikke i Fremtiden skulde ske. Men slemt maa det have set ud for denne Kirke. I det mindste hedder det i 1717 i en Indberetning fra Præsten, at Sandet ved den ligger op til Tagskjægget, og Rentekammeret faar da ogsaa Ordre til at gøre sit bedste derimod.

Men det var først et Par Aar efter, at den store nordiske Krig var endt, at Spørgsmaalet om Sandflugtens Dæmpning kom frem for Alvor. Kronborg Amt, hvori Tisvildeegnen laa, havde tillige med Frederiksborg Amt dengang en nidkjær og dygtig Amtmand i Frederik Gram. Maaske er det da ham, der har givet det første Stød til, at man bestemte sig til at tage fat med Kraft. I Slutningen af 1723 gjorde Rentekammeret Forestilling til Kongen herom. Men hvorledes skulde man finde de rette Midler til at føre Kampen, og hvor skulde man finde den rette Mand?

Jeg tænker, at det gaar andre, som det er gaaet mig selv, at de spørge: Kunde man ikke bygge paa Erfaringer fra Jylland? Der havde derovre været Sandflugt mindst lige saa længe som i Tisvildeegnen og efter en langt større Maalestok. Hele Vestjylland havde jo været angrebet af den. Men forbausende nok. Ingen tænkte paa Jylland i den Anledning. Ganske vist er der fra 1539 indtil Udgivelsen af Kristian V's Danske Lov blevet udstedt forskjellige Kongebud om Sandflugten derovre. Det forbydes i dem under alvorlige Straffe at oprykke eller slaa Marehalm og Klittag (Hjelme), og i et Reskript af 1569 paalægges det Befolkningen i 4 vestjydske Sogne at arbejde paa at bekæmpe Sandflugten, ligesom det ogsaa strængt forbydes at hindre dem deri.[1] Men man maa ikke tillægge

[1] C. C. Andresen: Om Klitformationen (1861) S. 237 f.

disse Kongebud for stor Betydning. Hvad der fremgaar af dem, er kun, at vestjydske Bønder have vidst Besked med, at Marehalm og Klittag ved deres lange Rødder kunde virke til at binde Flyvesandet, og at jydske Embedsmænd have udvirket kgl. Resolutioner til Hjælp for dem; men noget rationelt Arbejde fra det Offentliges Side for at bekæmpe Flyvesandet derovre havde slet ikke fundet Sted, og Regeringen har paa den Tid, vi tale om, ikke ment, at der hidtil var vundet noget i Jylland, der kunde tjene den til Vejledning, naar den vilde tage Kampen op med Flyvesandet i Tisvildeegnen.

Nej! det var ikke i Jylland, det var i Udlandet, man haabede at lære de nødvendige Midler at kjende. Og det Land, der her tænktes paa, var Holland, et Land, hvor som bekjendt Sandklitter den Dag idag findes i stor Udstrækning. Rentekammeret skrev derfor i Slutningen af 1723 til den dansk-norske Ministerresident i Holland, Nordmanden Niels Griis, om at faa en kyndig Mand dernede fra her hjem. Som Midler til at dæmpe Sandflugten brugte man dengang i Holland paa saadanne Steder, hvor Sandet var blandet med noget Muld, at plante Hjelme; men man mente, at dette ikke kunde nytte noget, hvor man havde det rene Flyvesand at kæmpe med. Der holdt man sig til en Slags Ris- eller Halmgjærder af lignende Art som dem, der kjendtes her i Landet. Herom fik Griis Besked, da han gav sig til at forhandle med »saadanne Mænd, som om Sandets Dæmpning havde Videnskab«, de saakaldte Duyne Meyers. Men da han saa vilde have en af disse Mænd til at rejse til Danmark, stillede de meget overdrevne Krav, og de vilde ikke paatage sig at blive længere heroppe end 3 til 4 Maaneder. Derimod mente Griis at burde henlede Opmærksomheden paa en dansk Undersaat, der levede dernede og forstod sig lige saa godt paa Flyvesandets Dæmpning som nogen af de hollandske Duyne Meyers. Denne Mand var baade villig til at rejse hjem, og han krævede ikke noget for sin Møje, med mindre han fandt, at det »var praktikabelt her at stoppe Sandflugten med de Midler, som der i Landet bruges«. Frederik IV valgte at følge dette Forslag.[1]

[1] Se herom Kgl. Resol. om Rytterdistrikterne 1724 Nr. 68 og Rentek. Forestill. Protokol 8. Maj 1724.

Denne danske Mand, Lars Thott af Navn, som af hollandske Autoriteter havde Attest for at kjende alt, hvad Hollænderne vidste om, hvad det her gjaldt om, kom da i Efteraaret 1724 til Danmark, og, efter at han havde havt Audiens hos Kongen, tog Gram ham med sig, for at han kunde se paa Sandflugten. Men han blev skrækslagen ved at se, hvorledes det stod til. Han holdt det for umuligt at bruge Plantning og vidste intet andet Middel at pege paa end »de kontinuerlige Sandgjærder«. Og selv dem havde han ikke Tro til. Han tilstod, som han skrev til selve Kongen (7. Oktober), at han ikke saa noget Middel til at faa Sandflugten dæmpet, eftersom den havde taget altfor meget Overhaand. Derefter rejste han tilbage til Holland med 120 Rdlr. i Lommen, som Kongen gav ham til Vederlag for hans Rejseudgifter og for hans Ulejlighed med at komme herop.[1]

Dette var, ser man, et bedrøveligt Udfald paa det Forsøg, der her var gjort med at udnytte Erfaringer fra Holland. Men kort efter Lars Thotts Bortrejse kom der endnu i Oktober 1724 en Mand fra Oldenburg ved Navn Johan Ulrich Røhl og mældte sig hos Kongen selv som den, der »mente, næst Guds Bistand at vide de Raad, hvorved Flyvesandet kunde dæmpes«. I Oldenburg, der som bekjendt dengang hørte med til den danske Stat, var der lige siden 1718 blevet ført en haardnakket Kamp for at værne Landet imod Havet. Det var en Kamp, hvorved den fra den store nordiske Krig berømte Admiral Kr. Th. Sehested som Overlanddrost i Oldenburg og Delmenhorst indlagde sig ganske overordentlig store Fortjenester af disse Landskaber. Vistnok var Hovedsagen her at sikre Landet imod Oversvømmelser; men højst sandsynlig har det ogsaa staaet i Forbindelse hermed at bekæmpe Sandflugt, som Vestenvinden satte i Bevægelse. Røhl — om hvis tidligere Liv vi desto værre intet vide — har aabenbart havt Del i dette Arbejde og vist betydelig Dygtighed. I det mindste blev han, formodentlig af Sehested, omtalt fra den Side for Frederik IV, der netop i Sommeren 1724

[1] Skrivelse fra Gram til Rentek. af 3. Okt. 1724 (vedlagt Thotts Brev til Kongen 7 Okt.) (Ryttergodsresolutioner.)

rejste igjennem Oldenburg til Aachen for at bruge Badene der, og Kongen opfordrede ham til at komme over til Sjælland og tage fat i Tisvildeegnen. Det var i Henhold hertil, at han nu mødte i Efteraaret 1724.[1]

Strax efter at han havde været hos Kongen, befalede denne, at han skulde føres ud paa Sandflugtsegnen, og at Amtmand Gram samt Hofmarskal Holstein og nogle stedkjendte Mænd skulde høre, hvad han vilde foreslaa, og afgive Betænkning derom. Lykkeligvis blev Røhl, da han kom ud i Sandegnen, ikke forskrækket ved, hvad han saa, og han mente ikke som hans Forgænger, at Plantning her vilde være spildt Møje. I Modsætning til, hvad der var Opfattelsen i Holland, troede han, at den ogsaa kunde gjøre Gavn, hvor Sandet helt havde Magten. Hans Udvikling af sine Forslag og af, hvilke Erfaringer han havde at støtte sig til, gjorde stærkt Indtryk paa Gram og Holstein. Vel mente de, at der maatte nøjere Undersøgelser til, inden de kunde udtale sig om hans Plan i det hele; men Gram skyndte sig med at meddele Kongen, at, hvad Røhl først og fremmest vilde have gjort Prøve paa, netop var, — for at bruge Grams egne Ord — »at der skulde saas eller lægges et Slags Frø, som Røhl kaldte Sandhavre, hvoraf han og andre sige, at der skal være Forraad nok i Jylland, og at det skal være af den Sort, som i Danske Lov kaldes Marehalm og Klittagvæxt«. Han og Holstein anbefalede varmt at gøre Prøve dermed. Disse Ord fandt stærk Gjenlyd. Det var den 6. November, at Gram indgav Forestilling derom igjennem Rentekammeret. Allerede Dagen derefter lader Kammeret Sagen gaa til Kongen med en varm Anbefaling, og strax den samme Dag beslutter Kongen, at Prøven skal gjøres. Der bliver saa hurtig som muligt sendt en kongelig Lakaj over til saadanne Egne af Jylland, hvor det kunde ventes, at man lettest kunde faa Frø.[2]

[1] Ryttergodsresolutioner af 1756, hvori en Suplik fra Røhl af 28. Juli 1747 til Frederik V. I denne Suplik fortæller Røhl om sit Møde med Frederik IV i Oldenburg. En paafaldende Hukommelsesfejl er det, naar han siger, at han 1725 kom til Sjælland. Det var i 1724. (Jeg skylder Professor A. Oppermanns Velvilje at være bleven gjort opmærksom paa denne Pakke.)

[2] Ryttergodsresolutioner for 1724. 6. November 1724.

Unægtelig var det ogsaa saa sent paa Aaret, at det gjaldt om at skynde sig.

Vi staa her ved det, der giver Tisvilde Sandflugtens Historie størst Interesse. Røhls Forslag var for saa vidt ikke noget nyt her i Landet, som det Middel, han anbefalede, var kjendt af vestjydske Bønder; men Regeringen havde, som ovenfor sagt, aldrig tænkt paa at bruge det i større Stil; det havde derfor kun kunnet spille en ganske underordnet Rolle ovre i Jylland, og det var ikke faldet nogen ind at bringe det paa Bane i Anledning af Tisvilde Sandflugt. Nu derimod, da Røhl forstod at vise Betydningen deraf, nu blev først Gram og saa Rentekammeret og selve Kongen ivrige for at gjøre Forsøg dermed. Derfor har Grams Indstilling af 6. November 1724 faaet en gjennemgribende Betydning for Sandflugtdæmpningens Historie i vort Land. Enhver veed, hvor usigelig udstrakt en Brug der senere er blevet gjort af Marehalm og Klittag (Hjelme.)

Fængsler end dette Røhls Forslag mest vor Interesse, maa det dog mærkes, at han tillige ved andre Midler vilde føre Kampen imod Sandet, f. Ex. ogsaa ved at bruge Risgjærder. De kunde være til Gavn ved Siden af Plantningen, blandt andet som Hegn om de nylig beplantede Steder. Medens Røhl blev stillet i Spidsen for Dæmpningen af Sandet, forhandledes der i Vinteren 1724—1725 om, hvad han i det hele vilde have gjort. Gram og Holstein vare enige om at opfordre til at følge hans forskjellige Forslag. De fremhævede, hvorledes Farerne ved Sandflugtens Ødelæggelser steg og steg. »Sker der intet«, sagde de i Slutningen af November 1724, »vil inden kort Tid en dejlig Hømose ved Ramløse By under Sanden bortgaa, hvorved Deres Majestæts Bønder ville miste henved 300 Læs Hø.« Ogsaa Ramløse Kornmarker, der vare »dejligt Sædeland«, vilde snart blive ødelagte af Sandet, og Kongen vilde muligen inden 10 Aars Forløb komme til at lide Skade paa mere end 1000 Tdr. Hartkorn.[1]

Røhl skrev selv 5. December til Regeringen for at bede om at faa, hvad der behøvedes af Penge og Arbejdskraft, og han forberedte

[1] Smstds. 21. Novbr. 1724.

Kongen paa, at, om han end haabede ved Guds Hjælp at kunne dæmpe de store Sandmasser, maatte det dog tage mere end 3 til 4 Aar, da der var »flere Hundrede skrækkelige Indbrud af dem.«[1]

Energisk som han var, tog han kraftig fat i Vinteren 1724 til 1725, og han kunde (23. April 1725)[2] gjøre Indberetning om, at han havde faaet gjort en god Begyndelse; han havde været heldig med at faa det Frø, han havde modtaget fra Jylland, til at gro i en Kasse med Sand, og han havde faaet forholdsvis anselige Arealer af Sand dækkede dels med Tang, der blev kjørt op fra Stranden, dels med »de saakaldte Tuer« (formodentlig Græstørv).[3] Netop disse vare de Hovedmidler, han vilde bruge foruden Plantning og Risgjærder.

Husker man paa, at det gjaldt Tusender af Tønder Land, til Dels bedækkede med Sandmasser, der let sattes i Bevægelse af Vinden, faar man Indtryk af, at der forelaa et umaadeligt Arbejde for ham. Han var utrættelig paa Færde rundt omkring, først kjørende, men snart efter ridende for at kunne komme bedre afsted. Samtidig var han ivrig for at faa det Frø af Marehalm og Klittag, som han behøvede. Han opfordrer Amtmand Gram til at sørge for, at der blev skrevet til Gehejmeraad Sehested i Oldenburg, »om Bønderne derovre maatte samle Græsvipper for at faa Frø«, og han rejser i 1725 selv derover i samme Anledning. Foruden Sandhavrefrø medbragte han tilbage derfra baade Kløverfrø og Bramfrø (!) samt et Slags Frø, kaldet *Genista spinosa*, som han vilde bruge til at anlægge levende Gjærder.[4]

Fra først af havde han kun forholdsvis faa Folk til at hjælpe sig; men saaledes kunde det ikke blive ved at gaa, han behøvede betydeligt Mandskab med mange Vogne, og han trængte derfor stærkt paa for at faa sligt. Lykkeligvis fandt han en saa ivrig Støtte, som

[1] Smstds. 176 a og Rentek. Forestill. Prot. 18. December 1724.

[2] Bilag til Lowzows Bemærkninger o. s. v.

[3] Det kunde ligge nærmest, naar man hører Ordet Tuer, at tænke paa saadanne, der i Massevis fandtes paa de gamle Oredrev; men det er vel tvivlsomt, om det ikke var altfor besværligt at faa nok af dem bragt til Tisvilde, og om de vare saa fast sammenhængende som Græstørv.

[4] Rentek. Forestill. Prot. 28. Januar 1726.

ønskes kunde, i Amtmand Gram, der var utrættelig med sine Forslag og Indstillinger.

Kongen selv tog i Foraaret 1725 op til Tisvildeegnen for at se, hvad der hidtil var udrettet til Flyvesandets Bekæmpning. Han befalede da, at de Gaarde i Tibirke, der mest vare bedækkede af Sandflugten, skulde blive staaende for saa meget som muligt at hæmme Sandflugtens videre Udbredelse. Kun skulde man borttage Skorstenene samt Vinduer og Døre for at bruge alt sligt ved Opbyggelsen af 9 nye Gaarde, der snarest muligt skulde opføres paa sikrere Steder. Man havde, erklærede Rentekammeret i den Anledning, Træ nok dertil i gamle Ege, der stode i Nærheden. Ogsaa paabød Kongen ved samme Lejlighed, at der, for at man kunde frelse en Mose ved Ramløse fra Sandflugten, skulde opkastes en stor Grøftvold der.[1]

Sagen var altsaa, skulde man synes, i god Gang. Men, skulde den føres igjennem, maatte den selvfølgelig volde betydelige Udgifter. Det lod sig ikke gjøre at gaa vidt i at paalægge Egnens forpinte Bønder Arbejde her som et nyt Hoveri. Men nu traf det sig saa uheldig, at vort Fædrelands Stilling udadtil netop i Aarene 1725 og 1726 var stærkt truet. Det var kommet til et formeligt Brud med Rusland, og Kejserinde Katharina I tillige med hendes Raadgiver Menzikoff syslede med Angrebsplaner imod den dansk-norske Stat. De havde Haab om at kunne hjemsøge de danske Øer med en Galejflaade, der kunde sprede Baal og Brand rundt omkring. Frederik IV var saa heldig at afværge Faren for en Krig ved at slutte sig nær til England og Frankrig; men i det Par Aar, Krisen varede, maatte der bruges Penge i Mængde for at gjøre sig kampdygtig, især til at bringe det stærkt forfaldne Søværn paa Fode. Under disse Forhold krympede Kongen sig ved enhver Udgift, der kunde undgaas.

Det fik Gram og Røhl at føle. De krævede i Sommeren 1725 150 Vogne og 50 hvervede Soldater som Arbejdsfolk; men der behøvedes dertil en Udgift paa 13,650 Rdlr., og det blev derfor fore-

[1] Smstds. 18. Juni 1725.

slaaet at udskrive et almindeligt Paalæg af Hartkornet i Riget undtagen paa Flyvesandsegnene i Jylland. Men dette afviste Kongen, skjønt han i og for sig fandt Forslaget nyttigt og godt. Han holdt den Byrde, et saadant Paalæg vilde volde Undersaatterne, for at være for stor. Gram vedblev dog at trænge paa. Nogen Forstærkelse af Arbejdskraften ved Soldater fik Røhl, som det synes; men det var ikke tilstrækkeligt. Derfor indgav Gram i 1726 et Forslag om i det mindste at faa Penge til at kjøbe 30 Vogne og 60 Materialheste samt til at kunne underholde en Arbejdsstyrke paa 100 Soldater, i alt til en Udgift paa 6000 Rdlr. aarlig; men da Kongen ogsaa fandt dette for dyrt og mente, at man til Prøve kunde begynde med det halve Tal Vogne og Heste, vare Gram og Røhl ved at fortvivle. Den sidste udtalte i en Skrivelse af Oktober 1726, at han forbandede den Time, da han ansattes paa Sanddistriktet, og i et Brev fra ham til Gram fra December 1726 klager han, der desuden var misfornøjet med sin Løn og kun havde en daarlig Bolig, over, at han ikke kunde leve og dog maatte staa i Regn og Kulde fra Morgen til Aften; han vilde se at faa et andet Embede, da han saa, at intet kunde hjælpe. Men heldigvis vilde Gram gjøre et nyt Forsøg. Han forestillede Kongen, at et saadant Afslag som det, denne vilde gjøre paa Bekostningen, kunde Røhl umulig gaa ind paa, Kongen vidste selv, hvor stor Skade Flyvesandet havde tilføjet Landet, hvor mange herlige Byer, Sædemarker og Enge det havde ødelagt og endnu fremdeles vilde ødelægge. »Det maa«, skrev han fremdeles, »erindres, at, skal Værket fremmes, maa det af al Magt og paa alle Kanter angribes, ellers bliver det et evigt og uendeligt Arbejde. Thi hvad paa slig Maade paa et Sted dæmpes, bryder dobbelt ud og gjør Skade paa et andet Sted, hvorpaa haves Exempel, at i dette Efteraar er paa en Kant indtil Frederiksborg Amt indblæst nogle Tusend Læs Sand, som ej alene har gjort stor Skade paa Bøndernes Agre, men endog overgaar (!) de Tuer, dem Røhl som et af de bedste Midler behøver til Sandens Dæmpning og ikke siden paa 2 til 3 Miles Vej er at faa.« Disse Grams indtrængende Ord hjalp. I det mindste gik Kongen ind paa, at han og Røhl

maatte faa, hvad de senest havde foreslaaet. Ganske vist var der som Betingelse tilføjet, at Rentekammeret maatte se at skaffe de nødvendige Penge, uden at andre højt fornødne og pressante Udgifgifter derved hindredes.[1] Men dette forstod Kammeret, der i det hele meget varmt havde støttet Gram, og fra nu af gik Flyvesandsarbejdet en langt sikrere Gang. Røhl fik nu ogsaa et eget Hus til Bolig, saa han personlig kom til at faa det bedre.

Som enkelte Træk kan først nævnes, at man fra 1727 har et Skjøn, der var optaget over Arbejderne. Der udtales baade Ros over Røhl, og det fremhæves tillige, hvor godt det var gaaet med at bekæmpe Sandet paa de høje Bakker ved Tisvilde. »De ere«, hedder det, »jævnede, besaaede med Sandhavre, dækkede med Tang og ved Siderne med Tuer. Planterne staa frodige med blaa (!) Blomster tilligemed Klittagsplanter, og de ved Mortensdag lagte Agern vise Planter af $^1/_4$ Alens Højde.«[2] Røhl havde altsaa, ser man, allerede begyndt med at prøve Træplantning. Det følgende Aar kom Frederik IV selv atter ud paa Flyvesandet. Ogsaa han var meget tilfreds med, hvad der var udrettet. Han fandt, at der var Udsigt til, at »Arbejdet med Guds Bistand, naar det nyder fornøden Hjælp, kan naa en ønskelig Ende«. Der blev da ogsaa nu vedtaget en formelig Plan for dets bedre Fremme. Det skulde drives med 15 Vogne, 15 Par Materialheste og 100 Soldater under en Løjtnant og en Underofficer. Som Udgift regnedes 2325 Rdlr. aarlig dels i Penge, dels i Leverancer af Havre og Hø.[3]

Det skadede ikke Dæmpningen, at Frederik IV døde 12. Oktober 1730, thi Kristian VI holdt fornuftigvis sin Haand over Fortsættelsen deraf. Da han gjerne vilde have Lejlighed til undertiden at kunne se, hvorledes det gik med Arbejderne derude, lod han opbygge et lille Hus, hvor han og Dronningen kunde tage ind, og

[1] Smstds. og ligeledes 30. Septbr. og 11. Novbr. 1726. Om Røhls Klagebrev se Lowzows Bemærkninger o. s. v. Her som i det hele har jeg kun medtaget de Træk, der forekomme mig at have virkelig Betydning. Lowzow har anført en Del Enkeltheder, som jeg finder ganske overflødige.

[2] Lowzows Bemærkninger.

[3] Ryttergodsresolutioner 24. Septbr. 1728.

hvor de kunde spise til Middag. Vi kjende en kgl. Ordre, der fastsætter, at det skal forsynes med 2 Spejle til Majestæternes Kamre, et Taffel (!) til 10—17 Personer, 2 Dusin Stole, 2 Natstole og Gardiner.[1]

Arbejdet skred i de følgende Aar fast og sikkert frem, og det kunde i en Indberetning 1735 endog siges, at Sandflugten var saa vidt dæmpet, at de nærliggende Byer eller Marker ikke mere vare udsatte for den Fare som forhen. Man mente derfor nu at kunne forhøje Byernes Hartkorn noget.[2] Der indtraf vel nok endnu undertiden Anfald af Storme, der kunde volde Forstyrrelser, som f. Ex. i Januar 1737, da Blæsten »paa et Sted, de hvide Harehøje kaldet, oprev Sandet og bragte det til at fyge rundt omkring«;[3] men sligt var forbigaaende, og man havde Ret til i 1738 at opfatte Sejren over Sandflugten som vunden.

Med den Mand, der havde størst Del deri, nemlig Røhl, var det imidlertid kommet til at gaa paa en ret paafaldende Maade. Han havde følt sig saa forhaabningsfuld ved Arbejdets Fremgang, at han faldt paa at ville have en stor Gaard anlagt derude. Vi maa erindre, at Tibirke og Tisvilde Byer hørte til det saakaldte Ryttergods, der omfattede alt Krongodset i Kronborg Amt, og at det udelukkende var Bønder, der som kongelige Fæstere boede der. Men Røhl tog kun lidet Hensyn dertil. Han var aabenbart opfyldt af Tanker om den Herregaardsdrift i det store, der var saa almindelig i Nordtyskland, og hvorefter Jordejendommene aldeles overvejende vare fordelte imellem betydelige Herregaarde, medens Bønderne vare Smaafolk, der som Daglejere dyrkede Jorderne for Godsejerne. De af Oldskriftselskabets Medlemmer, der ifjor vare med paa Touren til Rügen, ville erindre, hvor stærkt vi bleve slaaede af paa det aabne Land kun at se Herregaarde med deres vidtstrakte Jorder og saa godt som ikke en eneste Bondegaard. Det var aabenbart noget i

[1] Lowzows Bemærkninger o. s. v.

[2] Kgl. Kommissionsforretning om Flyvesandet paa Kronborg Amt 1735. Kgl. Befaling af 23. Septbr. 1735.

[3] Rentek. Forestill. Protok. 4. Maj 1737.

den Retning, Røhl vilde ind paa, naar han fik Kongen til at tillade, at han paa Strækninger ved de tvende nys nævnte Landsbyer, hvor der naturligvis ved Sandflugten var kommet vild Forstyrrelse i Jordfordelingen, maatte anlægge en stor saakaldet Schæferigaard. Den skulde bringes op til at have 40 til 50 Stude og 600 Faar, og han mente endog, i Løbet af 3—4 Aar at kunne forøge Faarenes Tal til 3000. Kongen gav ham et rentefrit Laan paa 1000 Rdlr.; hvad han ellers behøvede af Penge, maa han paa anden Maade have forstaaet at skaffe sig. Denne Gaards Drift kom virkelig i Gang, og Røhl havde endog Ønske om at faa endnu en ny saadan stor Gaard anlagt.[1]

Men herved kom han til at ødelægge sin egen Stilling. Vel vide vi intet om, hvorledes han fik denne Sag ordnet; men det er indlysende, at det kun kunde ske ved en betydelig Indskrænkning af Bøndernes Bymarker. Sandet havde tidligere voldt dem store Tab, og nu kom den Mand, der skulde hjælpe dem imod denne Hjemsøgelse, og skilte dem ved en Del af Landsbyernes Jorder. De kunde endog i Aanden se sig truede med Hoveri til ham. Intet Under, at han fuldstændig lagde sig ud med dem. Samtidig gav han sig blot for Anklager for Egennytte og for Sigtelser for, at han mere brød sig om sit eget Gaardbrug end om Sandflugtens Dæmpning.

Hvor meget der var berettiget heri, er umuligt at vide; men en Kjendsgjerning var det, at han ikke alene fik Bønderne imod sig, men ogsaa gjorde sig Uvenner med, hvem han ellers havde at gjøre med, og tillige blev Gjenstand for Kritik paa indflydelsesrige Steder. Særlig galt blev det, da den Mand, der havde været hans uundværlige Støtte, nemlig Gram, vendte sig fra ham. I skarpe Udtryk talte han i en Indberetning til Rentekammeret om Røhls »hitzige og ustadige Naturel samt bekjendte Egennyttighed og Selvraadighed, og om, hvorledes han altfor meget var optaget af at pløje og saa, fæste Korntiender og kjøbe Hø til sit Hollænderis og Schæferis Underholdelse«; han holdt det for nødvendigt, at Røhl paa en eller

[1] Forestill. af Røhl af 4. Juli 1732 og Skrivelse fra Gram i Pakke: Kgl. Kommissionsforretning om Flyvesanden paa Kronborg Amt 1735.

anden Maade blev forbunden til at blive alene ved Sandflugtens Dæmpning og ikke befatte sig med andre Slags Ting; det vilde være ønskeligt, om Kongen gav ham en alvorlig direkte Befaling.[1]

Dette skete da ogsaa; men hvad enten Røhl har rettet sig derefter eller ikke, var hans Stilling undergravet, og allerede i Begyndelsen af 1738 blev Egnens Birkedommer sendt til ham for at meddele ham, at han var afskediget og skulde forlade Stedet. Han satte sig forbitret paa Bagbenene og nægtede at aflevere noget, førend han mundtlig havde talt med Kongen; Gaarden havde han ladet opbygge for sine egne Penge, og den vilde han ikke forlade, førend han havde faaet Godtgjørelse af Kongen for sine Bekostninger paa den.[2]

Hvorledes dette nu blev nærmere ordnet, skal ikke her undersøges. Hovedsagen, hans Afskedigelse, var en afgjort Sag. Han fik en aarlig Pension paa 200 Rdlr. for Livstid.

Det er naturligvis muligt, at Røhl efterhaanden har udviklet sig saa uheldig, at Regeringen med Rette fjærnede ham; men man kan dog ikke andet end finde, at hans Fortjenester af Sandflugtens Dæmpning vare saa store, at man maatte ønske, at han havde faaet en blidere Behandling. Det skurrer slemt, naar, da netop i Aaret 1738 Monumentet blev rejst i Anledning af Sandflugtens lykkelige Bekæmpelse, den sidste Linie af Jørgen Friis's Indskrift kom til at lyde, som før blev sagt:

Og Røhl, som vel fortjent, er lønnet for sin Møje.[3]

Det vilde være interessant, om man kunde vide noget bestemt om, hvorledes det saa ud her i Tisvildeegnen, da Regeringen 1738 holdt Sejren for vunden; men vi kunne kun danne os nogle ret

[1] Rentek. Forestill. Prot. 4. Maj 1737.

[2] Lille Pakke: Flyvesandet i Kronborg vedrørende Akter 1735—93. Indberetning fra Birkedommer Søren Michelsen 14. Febr. 1738.

[3] Om Røhls senere Liv henviser jeg til Professor A. Oppermanns Artikel om ham i Biografisk Lexikon XIV, 479.

ubestemte Forestillinger derom. Den Del af Arealet, der var bleven frelst fra at blive ødelagt, er naturligvis nu som tidligere bleven dyrket af Bønderne, af hvilke de i Tibirke havde faaet nye Gaarde. Selve Sandegnen, der nærmest har svaret til det nuværende, 2500 Tdr. Land store Tisvildehegn, har formodentlig mest haft Lighed med en Klitegn, saadan som en af vor Tids vestjydske. Den har været i højeste Grad ujævn; paa sine Steder med ret anselige Høje som de i vore Dage vel kjendte Frøbakke, Raabjerg, Harehøj o. a. Det har for største Delen været Hjelme og Marehalm samt paa adskillige Steder det paa Tuerne voxende Græs, der har givet Plantevæxten sit Præg; men tillige havde Røhl, som allerede nævnt, forsøgt Plantning af Træer. Han har selv paastaaet, at han med egen Haand havde plantet 10,000 Ege og 14,000 Bøge samt utallige Grantræer og Fyrretræer. Lad saa være, at han maaske har taget Munden vel fuld, saa maa hans Plantninger paa sine Steder have givet Afvexling i Vegetationen, og længst imod Øst har der rimeligvis holdt sig nogle Levninger af tidligere Skov.

Med 1738 er Æmnet for dette Foredrag udtømt. Der skal kun siges et Par Ord om den følgende Tid. Hvad der var vundet fra Sandet, vedblev man naturligvis i bogstavelig Forstand at holde fast paa. Man har til sine Tider været forplaget af Storme, og Vildtet omtales jævnlig som gjørende ret betydelig Skade; men det kom man dog over. Forsøget med Træplantning blev i det mindste omtrent 1750 gjentaget med en Del af de mest forskjellige Træsorter; men i Hovedsagen maa Egnen have bevaret det Præg, den havde faaet omtrent 1738. Naturligvis havde det sin store Betydning, at Spørgsmaalet om Sandflugtens Dæmpning var blevet løst, og det blev hurtig til Gavn for nærliggende Egne, dels ved Frederiksværk, dels Øst paa langs Kysten henad Hornbæk til, hvor man ligeledes, om end heldigvis efter en langt mindre Maalestok, kjendte til Sandflugt. Men hvad der er ganske interessant, det blev ogsaa bekjendt i Udlandet, at der ved Tisvilde var udrettet noget betydeligt. Man har saaledes et Brev fra I. H. E. Bernstorff af 1765 til den daværende Amtmand i Frederiksborg og Kronborg Amter, den yngre

Gram, hvoraf man kan se, at Øvrigheden i Danzig havde hørt tale derom og ønsket en Beskrivelse derom, da man ogsaa derovre havde Sandflugt at kæmpe med. En saadan Beskrivelse havde Amtmanden da sendt, og nu kunde Bernstorff meddele, at man i Danzig havde fundet Fremgangsmaaden fortræffelig og bare bad om at maatte faa tilsendt noget Frø.[1]

Den Stillestaaen, der maa siges overvejende at være betegnende for Egnens Historie de nærmeste Tiaar efter 1738, kom der Ende paa i Reformperioden i Slutningen af Aarhundredet. Til de Forhold, der da fængslede Regeringens Opmærksomhed, hørte ogsaa Sandflugten, og det efter en endnu langt større Maalestok, end Tilfældet havde været i Frederik IV's og Kristian VI's Tid. Det virkede heldig i den Retning, at Erik Viborg, den bekjendte Veterinær og Botaniker, var stærkt optagen af denne Sag. Naar denne Interesse fremkaldte den for Jylland saa betydningsfulde Forordning om Sandflugten af 19. September 1792, har det med Hensyn til Tisvildegnen Værd at se Viborg en Maaned herefter (23. Oktober 1792) afgive en Betænkning om Flyvesandet paa Kronborg Amt. Idet han gav en Kritik af Tilstandene ved Tisvilde, forenede han dermed Forslag om en ganske anderledes gjennemført rationel Beplantning med Træer, end man tidligere havde kjendt. Hermed skete Overgangen til det sidste vigtige Tidsafsnit for vor Egn her, da man fra 1793 tog fat paa den omfattende Beplantning af den, der omsider har ført til det virkelig storartede og højst interessante Resultat, som foreligger ved det mærkelige Tisvildehegn, saadant som vi kjende det nu til Dags.

[1] Pakken: Flyvesandet i Kronborg vedrørende Akter 1735—93.

Meddelelser om Johan Ludvig Heibergs Lærer, Peder Hansen[1].

PAA en Tid, da vor Litteratur er bleven beriget med flere værdifulde Bidrag til Johan Ludvig Heibergs Levnet, vil det formentlig ikke være uden Interesse at lære den Mand lidt nøiere at kjende, som i 6 Aar var hans Lærer og sikkert har haft betydelig Indflydelse paa hans Udvikling, og til hvem han stod i nøie Venskabsforhold lige til hans Død. Disse Meddelelser, der meest dvæle ved Tiden før Hansen blev Præst og særligt ved hans Forhold til Heiberg, grunde sig deels paa en Deel utrykte Breve, især fra Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, deels paa mundtlige Beretninger af Hansen selv og hans Slægtninge; de enkelte trykte Kilder, som ere benyttede, ere anførte hver paa sit Sted. Meddelelserne giver ogsaa enkelte Bidrag til Personalhistorien og til at kjende Samtidens Aand og Retning. De ere nedskrevne kort efter Hansens Død 1859 af en af hans Nærmeste og meddeles her med nogle Tilføielser.

1. I det sydlige Sjælland, halvanden Miil nordvest for den gamle Kjøbstad Vordingborg, ligger Landsbyen Kjøng, omgiven af flade og skovløse, men frugtbare Marker og store Moser. Lidt udenfor den

[1] Denne Levnedstegning af Præsten P. H. i Slangerup er forfattet af hans Søn, afdøde Provst *L. C. Hansen* i Ramløse, og velvillig overladt det historiske Samfund af Sønnesønnen, Hr. cand. theol. *Ryberg-Hansen*.

velbyggede Landsby ligger Kirken for sig selv, kjendelig ved sit Taarn, der har en Altan og et Spiir. Dèr levede i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede et Par fattige Husmandsfolk; Manden, som var Hjulmand, hed *Hans Christensen,* men kaldtes sædvanlig »Hans Drejer« efter sit Haandværk; han var en brav, dygtig og stræbsom Mand, »en overmaade god Mand«, hedder det om ham i et Brev, »der straalede som en Sol blandt andre sjællandske Bønder«; forresten har Erindringen ikke bevaret meget om ham; kun hedder det om hans Ydre i et Sø-Indrulleringsbrev, da han var 57 Aar gammel: »han er brun af Øine, sort af Haar, klein af Skuldre og klein af Been«. Han var født i Kjøng 1745 den 10. Søndag efter Trinitatis og var altsaa kun i sit 62. Aar, da han efter en kort Sygdom døde den 12. Februar 1807, men havde da ogsaa oplevet den Glæde at see den Søn, hvorom her tales, udnævnt til Sognepræst Aaret i Forveien. Hans Hustrus Navn var *Maren Hansdatter;* hun var 6—7 Aar yngre end han og var Datter af »Hans Skrædder« i Kjøng, hvor ogsaa hun var født 12. Februar 1752. Hun var en from og virksom Kone, var Moder til 12 Børn, blev Enke i sit 55. Aar og levede 21 Aar derefter, af hvilke hun tilbragte de 4 sidste Aar i sin Søns, Præstens, Hus i Slangerup, hvor hun døde henved 77 Aar gammel, den 12. December 1828. Den bedste Skildring af denne brave Qvinde er de Ord, som hendes Søn lod sætte paa en Plade paa hendes Ligkiste: »Hun var en trofast Ægtefælle og en kjærlig Moder, som opdrog sine Børn til tidlig Gudsfrygt. Hun var en oprigtig Christen og et sjeldent Exempel paa Flid og Arbeidsomhed. Sin høieste Glæde fandt hun i Omgang med Gud, og som en ret Enke havde hun sat sit Haab til ham og vedblev i ydmyge Begjæringer og Bønner Dag og Nat. 1 Tim. 5, 5. Derfor havde hun den Retfærdiges Frimodighed i Døden. Ordspr. 14, 32.« — Disse Husmandsfolk med den store Børneflok levede i meget trykkende Kaar, og det faldt dem meget svært ved deres Hænders Gjerning at skaffe Brødet til saamange Munde. Men deres Flid og Stræbsomhed var ogsaa stor, og der herskede en rastløs Virksomhed i Huset fra den tidligste Morgenstund til den sildigste Aften-

time. Og Arbejdet velsignedes, thi det var foreenet med Bønnen; Fromhed og Gudsfrygt udmærkede deres Huus.

Deres førstefødte Søn blev født Skjærsommerdag den 1. Juni 1773 og fik i Daaben Trinitatis-Søndag Navnet *Peder;* Faderen var dengang 28, Moderen 21 Aar. Hans Barndomsliv i den fattige Husmandshytte stod bestandig levende for hans Erindring; han talte saa ofte om sine Forældres Flid, om deres trange Kaar, men fornemmelig om deres Gudsfrygt; før og efter Bordet holdtes Bønner, og om Aftenen læste man i Postiller og Andagtsbøger, af hvilke han mindedes »De Udvalgtes uforgængelige Krone«, trykt 1746, og »De Bedendes aandelige Kjæde« (1760) — og det er udenfor al Tvivl, at det christelige Liv i Hjemmet har lagt Spiren til den faste Gudsfrygt og Tro, som han bevarede gjennem hele sit Liv. »Gud skjænkede mig gudfrygtige Forældre, der ansaae Gudsfrygt for Viisdoms Begyndelse og anførte mig tidligt til Gudsfrygt«, siger han selv (i et Udkast til en Jubilæumsprædiken). — Tidlig maatte Drengen ud at vogte Faar for Bønderne, og mange Timer tilbragte han paa Marken som Hyrdedreng. Men tidligt sporedes ogsaa hans Flid og Læselyst; han laante Bøger af Degnen i Kjøng, og medens han sad paa Marken og vogtede, havde han ofte en Bog i Haanden. Saaledes traf Præsten i Kjøng, *Windekilde,* ham engang siddende ved sin Faarehjord læsende i Anchersen's latinske Grammatik. Herved blev han opmærksom paa ham og har vel sagtens ved hans Confirmationsforberedelse nøiere iagttaget hans Flid og gode Evner. Og det var denne gudfrygtige Præstemand, som vi i det Følgende oftere omtale, hvem det først skyldtes, at Drengen kom til at studere. Han gjorde nemlig Eieren af Herregaarden i Sognet, Øbjerggaard, den rige og godgjørende Etatsraad, senere Conferentsraad, *Niels Ryberg,* opmærksom paa den flittige og læselystne Dreng, og da han var confirmeret, bestemte Ryberg at sætte ham i Latinskole.

Inden vi følge Drengen paa hans Skolegang, ville vi først kaste et Blik paa Ryberg, denne hans største Velgjører, hvem han sit hele Liv igjennem ihukom med den største Taknemlighed. Han siger 1856 (i Udkast til sin Jubilæumsprædiken): »Da mine Forældre som

fattige Husfolk aldeles manglede Evne til at holde mig til Studeringer, opvakte Gud ædle Menneskevenner, hvoriblandt jeg først med Taknemlighed maa nævne den ædle og af Fædrelandet høit fortjente Konferentsraad Ryberg, ved hvis kjærlige Understøttelse jeg blev saa lykkelig at opoffre mig til Videnskabernes Dyrkelse og omsider opnaaede mine Ønskers høieste Maal at blive kaldet til christelig Religionslærer og forkynde Jesu saliggjørende Evangelium.«

Niels Ryberg var selv oprunden af ringe Herkomst, men havde arbeidet sig op til Hæder og Anseelse. Hans Forældre vare Gaardmandsfolk, Faderen hed Berthel Christensen, Moderen Vibeke Nielsdatter; de boede i Landsbyen Ryberg i Sallingland i Jylland, hvor Niels Ryberg fødtes 1725 d. 14. September. Godseierne vare forpligtede til at stille et vist Antal Bønderkarle til Krigstjeneste, og da deres Valg ofte skete med stor Vilkaarlighed, listede meget af det unge Mandskab sig bort, naar Tiden til Udskrivningen nærmede sig, og især tog denne Bortrømning af Bønderkarle Overhaand i Sallingland. Niels Ryberg og hans Broder, begge opfødte ved Bondearbeide og i trange Kaar, hørte til disse Bønderkarle, som undvege. Herremanden skjældte og bandede over, at disse to »dumme Knøse«, som han kaldte dem, vare bortløbne fra hans Gods, men uagtet al anvendt Umage havde han ikke kunnet opspore dem. De vare imidlertid ikke løbet længere end til Aalborg, hvor deres Morbroder, Kjøbmand Axel Møller, tog sig af dem, indledede Underhandlinger med deres Herremand og skaffede dem Friheds-passer ved at betale 100 Rigsdaler for hver af dem, og derefter opdrog han dem til Handelen. Deres gode Evner, Flid og Paapasselighed banede dem hurtigt Vei til Velstand; den yngste Broder forblev i Aalborg og blev en velhavende Kjøbmand; den ældste, den her omhandlede Niels Ryberg, tog 1750 til Kjøbenhavn, hvor han først begyndte en lille Kommissionshandel og senere (1756) gik i Kompagni med det rige Thygesenske Handelshus, fra hvilket han skilte sig 1775, og fra den Tid var Handelshuset Niels Ryberg et af de mest ansete og agtede Firmaer i Handelsverdenen. Det var bekjendt og høitagtet, ikke blot i Danmark, men i hele Europa;

hans Skibe gjennemseilede de fleste Verdenshave og bragte ham store Rigdomme; han ophjalp Bondestanden paa flere Steder i Landet ved forbedret Landbrug; skaffede mangfoldige Hænder Arbeide og mange Familier Levebrød ved at oprette Industri-Anstalter som Linnedvæverier og Lærredsfabriker og ved i det Hele at fremme Manufakturfliden; han ophjalp Handelen ved sin kloge, vidtseende Handelsaand i flere Retninger, f. Ex. som Direktør for det asiatiske Compagni, ved at anlægge et Handelsfaktori paa Færøerne m. m. Han var Direktør for Pleieanstalten og flere godgjørende Stiftelser og viste i det Hele i flere Retninger en storartet Godgjørenhed, som hans ædle Hjerte i Forening med hans store Rigdomme satte ham istand til. I store Kongensgade i Kjøbenhavn laae hans store og prægtige Gaard (senere Prindsesse Julianes Palais); dèr havde han et stort Bibliothek, en Myntsamling, et Naturaliekabinet; dèr var hans Kontoirer, hvorfra hans Handelsforretninger dreves med den punktligste Orden og Nøiagtighed. I Fyen ejede han Godset Fredriksgave, hvor han sædvanligt opholdt sig om Sommeren; dèr sørgede han paa mange Maader for Agerbrugets Forbedring og Bondestandens Opkomst og virkede for Oplysningen ved at bygge Skoler. I Sjælland eiede han Øbjerggaard ved Kjøng, hvor han blandt Andet oprettede en Spindeskole samt et Hospital for Krøblinge og Fattige. Kirkerne paa sine Godser istandsatte og forskjønnede han, og selv gik han meget i Kirke. »Med Elegants i Leveorden forstod han altid at forbinde sine jævne Landsbysæder, hvilke han sit Liv igjennem vedligeholdt[1].« 1764 giftede han sig med Margaretha Dorothea Otte, Datter af Cancellieraad Fredrik Otte i Eckernførde[2]. Med hende fik han en Søn, Johan Christian Ryberg, født 1767 d. 30. April. Denne Søn[3] fik, da Faderen i sine sidste

[1] Om Ryberg see: „Ove Mallings Optegnelser om sit Levnet og sin Samtid“ i Nyt historisk Tidsskrift 4de Bind 1850, Side 204, samt hans Levnet i Lahdes Biografier med Portraiter af berømte Mænd, hvor ogsaa hans Portrait findes.

[2] Han gik 1789 i Kompagni med sin Svoger, Grosserer *Otte,* samt med Konsul *Saaby,* der var gift med hans Søsterdatter, og med Grosserer *Mørck,* hans Søstersøn. Firmaet af disse 4 bar nu Navnet Ryberg & Compagnie.

[3] Han blev gift 1789 den 9. Juli med Engelke Charlotte Falbe. Han blev 1812 R. af D. og 1813 Etatsraad.

Aar var meget svag, tidlig Andeel i Bestyrelsen af Godserne og Industri-Anlægene saavelsom i Handelsforretningerne, og da Faderen døde den 29. August 1804, fortsatte Sønnen alene Forretningerne. Han havde arvet Faderens gode Hjerte, men ikke i samme Grad hans store Klogskab og Handelsdygtighed, og da Krigen udbrød og Handelskonjunkturerne forværredes, gik det store og rige Handelshuus efterhaanden tilgrunde. Tilsidst drog han til Fredriksgave i Fyen, hvor han levede, agtet og elsket af Alle, som kjendte ham, til sin Død d. 15. Januar 1832[1]. Allerede 1824 maatte Kongen overtage Gaarden. Efter hans Død levede hans Enke der endnu til 1841, da den blev Sommer-Opholdssted for Kronprindsen, og hun flyttede til Assens[2].

Baade Faderen og Sønnen var lige ivrige i at hjælpe Hansen med Raad og Daad og trættedes aldrig deraf. Begyndelsen dertil var, at de satte ham i Latinskole. Det var 1. Marts 1787, at Peder Hansen kom i *Vordingborg Latinskole.* Ledsaget af Moderens Velsignelser tog hans Fader ham ved Haanden og fulgte ham til Vordingborg. — 71 Aar derefter, i Marts 1858, skrev han til en af sine Nærmeste: »Den 1. Marts var en mærkværdig Dag for mig; thi da var det 71 Aar siden min Fader gik med mig til Vordingborg,

[1] 1832 udkom i Odense „Mindetale ved hans Jordefærd af V. P. Seidelin. Sognepræst for Dreslette".

[2] Om den ældre Ryberg har Traditionen opbevaret følgende Anekdoter. — De simple jydske Træsko, hvormed han ankom fra Jylland til Kjøbenhavn, opbevarede han endnu i sine høieste Velmagtsdage som hellige Reliqvier. — Da han kom til Kjøbenhavn, kom han først til at tjene som simpel Karl hos en rig Grosserer, blev siden denne Grosserers Fuldmægtig og „fik som saadan det høist besynderlige Ærinde at frie for sin Herre til Jomfru Margaretha Dorthea Otte, men han ægtede hende selv og fik store Rigdomme med hende". Dette anføres i Vedel Simonsens Samlinger til Hagenskov Slots, nuværende Frederiksgaves Historie, Odense 1842, Side 97, med Tilføiende, at mange Traditioner endnu herske om ham blandt Egnens Almue. —

1798 lod Niels Ryberg sig male af Juel, siddende i en af Frederiksgaves Marker i Samtale med sin Søn og Sønnekone, som staa foran ham, og i Baggrunden Frederiksgave Gaard og Have; et Maleri paa 4 Al. Høide og 5 Al. bredt, der, da Vedel Simonsen skrev bemeldte Bog (1842), endnu med andre Malerier prydede Etatsraadinde Rybergs Cabinetter og Sale i Assens (Side 104).

nemlig 1787, hvor jeg da kom i latinsk Skole, $13^3/_4$ Aar gammel, og jeg kan ikke noksom prise Forsynets vise Styrelse i mit øvrige lange Liv.« I Vordingborg kom han i gode Hænder. Han kom i Huset hos en flink, livlig og gemytlig Kone, Madam Borch, der behandlede ham med moderlig Omhu. Men den fortræffeligste Veileder fandt han dog i Skolens Rektor, Magister *Otto Ludvig Stoud*, en Mand, som var »almindelig elsket og agtet for sin fortræffelige Charakter og udmærkede Duelighed som Skolemand«. I over et halvt Aarhundrede virkede han ved Skolen med samvittighedsfuld Iver. »Han havde grundige Kundskaber, ypperlige Læregaver, en mageløs utrættelig Iver og Udholdenhed, og en med Alvor blandet Blidhed og Venlighed, som indgjød Agtelse og Kjærlighed.« »Hans Liv var den sande troende Christens, det var prunkløst og ubemærket.« »Han var en grundærlig Mand, agtet og elsket af Alle, og Skolemand med Liv og Sjæl.« »Han elskede Ungdommen og elskede sit Arbeide med Ungdommen for dets egen Skyld og fandt sin Løn i Arbeidet selv og i dets Frugt, som aldrig kan udeblive, hvor der arbeides i denne Aand«[1]. Da Hansen kom i Skolen, var Stoud i den kraftige Alder af 44 Aar, men selv, da han blev ældre, virkede han for Skolen med samme Interesse. Han døde, 75 Aar gammel, 1818 den 14. Juni og var da Professor. Ham havde Hansen meget at takke for; hans christelige Sind, hans Grundærlighed, hans Iver og Utrættelighed samt hans Beskedenhed kunde ikke andet end virke befrugtende paa hans Elever, og ikke mindst paa Hansen, som kom til Skolen med saa aabent et Hjerte og saa stor en Lærelyst. Hansen var stærkt paavirket af ham, baade i den ene og den anden Retning. Ogsaa Stouds grundige Indsigt i det latinske Sprog, som han skrev correkt og zirligt, samt hans Beundring for Cicero, gik over paa Hansen, der ikke blot i Skolen ved Bispens Visitats vandt offentlig Roes for sine gode latinske Stile, men hele sit Liv igjennem satte det latinske Sprog og en god ciceroniansk Stil

[1] Af J. Suhrs Historiske Efterretninger om Vordingborg Latinskole fra dens Reform 1739 til nyeste Tid. Kbh. 1825 S. 28 ff. Atter optrykt i Suhrs Smaaskrifter af pædagogisk og historisk Indhold 1—2. Kbh. 1843.

meget høit. — I sex og et halvt Aar sad Hansen paa Skolens Bænke. Som en forknyt og forlegen Bondedreng, der ved sin Indtræden i Skolen kom nederst paa Bænken, var det intet Under, at han først blev ringeagtet af sine Meddisciple. Han fortalte selv, at han i Begyndelsen var til Spot og Latter for de store og vilde Drenge, som engang stoppede hans Mund fuld af Snustobak. Men det varede ikke længe, inden han kom høiere og høiere op, og hans Kammerater fik stedse større Beundring for ham; han blev snart den flinkeste af dem alle og maatte hjælpe de andre med deres Lektier. »Han viste en saa overordentlig Flid, at hans Lærere ofte maatte saagodtsom tvringe ham til at tage Deel i sine Meddisciples Lege«, hedder det om ham[1]. En af hans Lærere, anden Lektiehører P. R. Wolff, skrev om ham (1789 i en Attest): »Den utrættelige Flid, som Peder Hansen anvender paa sine Studeringer, den Lyst og det Held, hvormed han arbeider sig frem, og endnu mere hans meget roesværdige Opførsel kan ikke andet end gjøre ham elsket af Alle og især af hans Lærer P. R. Wolff.« En anden af Skolens Lærere skriver om ham: »Disciplen Peder Hansen har paa den fordelagtigste Maade udmærket sig blandt alle mine Disciple, saa at Biskoppen og alle Tilstedeværende med megen Beundring maatte rose hans Flid og Nøiagtighed. Inderlig fornøiet over hans Fremgang og Opførsel ønsker jeg ham Guds Naade til at vedblive som han har begyndt. Iligemaade ønsker jeg ham hans Velynderes saa fortjente Godhed.« — Disse hans her berørte »Velyndere« bleve heller ikke kjede af at gjøre ham godt. Ryberg betalte for ham hos Madam Borch, sendte ham Penge, Klæder og Bøger; dette skete deels gjennem hans Søn, Agent Ryberg, deels gjennem Assessor Schydtz i Kjøbenhavn (der havde med adskillige af Rybergs Sager at gjøre), deels endelig igjennem den før omtalte Præst Windekilde i Kjøng. Og disse Mænd lode det ikke være nok at udføre det Hværv, som Ryberg havde paalagt dem, men de ledsagede tillige

[1] I Suhrs Hist. Efterretn. om Vordingborg Latinskole fra 1739 til nyeste Tid. Kbh. 1825. Side 39. Senere optrykt i Suhrs Smaaskrifter 2den Deel p. 125. Kbh. 1843.

deres Sendinger med opmuntrende og formanende Breve. Saaledes skrev Assessor Schydtz til ham (1787 den 13. April): »Bliv ved at være flittig og skikkelig. See til Du kan lære at skrive en smuk Haand — og for Alting hav Gud stedse for Øine, saa skal jeg ikke forsømme at tale et godt Ord for Dig hos dine Velgjørere.« En anden Gang (23. Juni 1789) skrev han: »Bliv ved som hidtil at fortsætte dine Studeringer med Flid og Skjønsomhed. Naar Du læser en Author, saa tænk paa, at det er ei blot for Sprogets Skyld, men og for at vide Indholdet, Du læser den. Lev vel, og vær forsikkret om, at jeg altid vedbliver at være din Ven Schydtz.« I samme Aand vedblev Schydtz at skrive til ham, og vi anføre endnu følgende Ord af et af hans Breve (1791 den 8. Oktober): »Jeg haaber, at Du fremdeles med Flid fortsætter dine Studeringer og fremfor Alting bevarer et reent og uskyldigt Hjærte. Fører Du endnu ordentlig Bog over dine Udgifter og Indtægter. Forsøm det ikke! Det skal bevare Dig fra at gjøre nogen unyttig Udgift[1]. Stræb i alle Ting at blive et Mønster for dine Medstuderende og bliv ved at glæde dine Forældre og Velyndere ved en retskaffen Opførsel. Gud vil da vist fremdeles sørge for Dig til dit Bedste.« Den yngre Ryberg skrev til ham 1792 den 25. August: »Da De trænger til nye Klæder, saa skal Deres Mangel deri blive afhjulpen, i det Haab, at De herefter, som hidindtil, vil stræbe at befordre Deres eget Bedste ved Flittighed, hvorved De kan belønne min Fader for de Bekostninger, han anvender paa Dem . . . Det skal altid være mig en Fornøielse at erfare, at De lever vel og at Deres Lærere og Foresatte bestandig blive fornøiede saavel med Deres Flittighed som Deres moralske Opførsel, hvilke begge Dele forenede allene kan gjøre Dem lykkelig.« Og endelig skrev *Windekilde* til ham bl. a. 11. Januar 1791: »Bliv ved at frygte Gud og skikke

[1] En Udgifts- og Indtægts-Bog, som han førte i sin Skoletid, fandtes efter hans Død. Den indeholder hans Indtægter af Stipendier og Kostpenge samt hans smaa Udgifter til de allertarveligste Fornødenheder. Den er ført med Zirlighed og Omhyggelighed og vidner baade om hans Orden og Nøiagtighed og om hans store Sparsomhed. Kun eengang — i 6 Aar — er anført „Til et lidet Convent 24 Sk.“.

sig vel, saa skal det gaa ham godt baade her og hisset«, og senere: »Bliv ved paa den gode Vei, som hand har begyndt, saa vill Herren velsigne ham og lade det gaae vel her og hisset.« — Og Formaningerne vare heller ikke frugtesløse. Beriget med grundige Kundskaber, udrustet med en klar og ved stor Flid skjærpet Forstand samt ledsaget af sin Rektors anbefalende Vidnesbyrd, forlod den læselystne og videbegjærlige Yngling Vordingborg Skole den 2. Oktober 1793 og drog $20^1/_3$ Aar gammel til Kjøbenhavn for at blive Student. »Aldrig nogensinde«, skrev Rektor i hans Testimonium, »har han givet sine Velyndere og Lærere Anledning til at fortryde deres Bestræbelse for ham, thi aldrig er han bleven træt af sine Studier, men altid har han udmærket sig ved Dyd, Fromhed og vedholdende Iver og har holdt sig fjern fra al Tant og alle Adspredelser. Med sine udmærkede Aandsgaver forener han den ivrigste Flid og den største Lærebegjærlighed, og han vil derfor ikke skuffe det Haab, jeg nærer, at, om han end ikke vil opnaa nogen høi Hæderspost i Samfundet, saa vil han dog aldrig nogensinde fattes den sande Sjæle-Adel.«

Til *Kjøbenhavn* kom han 3. Oktober 1793, og det gik ham til Examenen saaledes, som man havde Grund til at vente: han fik *Laudabilis med Udmærkelse,* og var saaledes blandt de 7 unge Mennesker, som i 1793 offentlig bleve indkaldte. Han vidste imidlertid ikke selv, at denne Hæder var bleven ham tildeel, førend han tilfældig kom op paa Studiegaarden og saae sit Navn opslaaet blandt dem, der skulde indkaldes, men tillige saae han, at Høitideligheden skulde foregaae i samme Øjeblik; han maatte derfor strax møde, som han gik og stod, i en gammel Frakke, uden at kunne faa Tid til at iføre sig sin Høitidsdragt. Han inscriberedes 4. November 1793 og tog til Privatpræceptor den philosophiske Professor Riisbrigh. — Det er let at forstaa, at Alle, som kjendte ham, maatte glæde sig over det hæderlige Udfald af hans Examen. »Det glædede mig inderligt at erfare«, skrev hans Rektor til ham 4. November 1793, »at De var bleven indkaldt. Jeg anseer dette for lige saa stor Ære for Professorerne, som for Dem eller mig, thi nu kan man dog

ikke sige, at enten Gunst eller Gave har haft nogen Indflydelse, som man ellers er saa villig til at beskylde de gode Herrer for.« Paa en smuk Maade yttrede Windekilde sin Glæde: »Velædle Höystærede Monsieur Hansen« skrev han til ham den 11. November: »Hvormeget Deres tvende mig kjærkomne Breve, især det sidste, have glædet mig, kand De neppe forestille Dem. Naar man føler for sine Medmennesker, kjender Menneskevennen ingen ædlere jordisk Glæde, end at erfare deres Vel, ligesom deres Nød derimod dybt nedtrykker ham. Jeg er vis paa, at Deres Venner og Velgiørere have følt den samme Glæde som jeg. Bliv ved, agtværdige unge Ven, at glæde Deres Forældre og mange Venner og at fortjene deres Bifald, men giør Dem fornemmelig Umage for, ved kristelig Dyd og Retskaffenhed at kunde behage den bedste Fader og Ven, fra hvilken all Faderlighed og jordisk Ædelmodighed nedstammer. Glem ikke ofte at takke ham med en ret sønlig og skiønsom Siæl for Hans naadefulde Førelse mod Dem, saa vill Hand fremdeles som en god Fader kiærlig sørge for Dem. Denne kiærlige Erindring maatte vel optages, thi den kommer fra et broderligt Hierte. Det lidet, jeg har giort i Henseende til Dem, har været min Pligt, thi ingen Velgierning kand vel tænkes ringere, end at tale et godt Ord for sine Medmennesker, men den Allgode har velsignet det og rørt Velgiørernes Hierte. Ham og dem skal derfor all Tak og Ære ydes. Bliv da ved under guddommelig Anførsel at gaa frem paa Dydens og Videnskabens Baner; Fordelen deraf er øiensynlig, men ved Enden af Banen venter den herligste Belønning paa Dem. Lad mig fremdeles saa af og til erfare Deres videre Vel, thi jeg glædes og tager oprigtig Deel deri. Jeg beder at formelde min ærbødigste Respect for den ganske ædelmodige Rybergske Familie, tillige for Deres ædelmodige Ven, Hr. Assessor Schydtz og Frue, og glem ikke, tillige paa mine Vegne, at takke dem alle for deres store Kiærlighed imod Dem. Med det hjertelige Ønske, at den naadige Gud fremdeles vil bevare og velsigne Dem og Deres Studeringer, til Hands Ære og Deres Lykke, forbliver jeg, Velædle, Høistærede Monsieur Hansen! Deres oprigtig hengivne Ven. D.Windekilde.«

— Af Kongen var bestemt, at den Student, som 1793 indkaldtes fra Vordingborg Skole, skulde have i Præmie: »Prof. Falcks geografiske Kort«, et meget stort og smukt Kort, som Rektoren efter hans Begjæring sendte ham ind og som han bestandig gjemte, indtil det tilligemed hans Bogsamling brændte ved Ildebranden i Slangerup 1853.

Han var strax ved sin Ankomst til Kjøbenhavn kommen i Huset hos Assessor Schydtz i store Kongensgade, hvor han boede i 2 Aar, indtil han 28. Septb. 1795 kom paa Regentsen. Ryberg vedblev at understøtte ham baade ved at betale for ham hos Schydtz og paa andre Maader. Sin Taknemlighed mod sine Velgjørere glemte Hansen ikke at lægge for Dagen. »Det er mig kjært«, skrev hans Rektor til ham, 1797 — 7. Novb. — »at Vedkommende vedblive at understøtte Dem, og at De ogsaa anseer mig som et Middel i Guds Haand til Deres Lykke at befordre, er mig vel en Glæde, men jeg er dog i dette, som i andet mere, en Tiener, der intet kan fordre, da jeg ikkun har iagttaget min Pligt og Skyldighed. Gid jeg kunde, som jeg gjerne vilde, bidrage til alle mine kjære Disciplers Vel, der sandelig ligger mig meget paa Hjertet. De skal altid finde mig redebon, om der maatte være noget, hvori jeg kunde tjene Dem. Lev vel og vær forvisset om, at jeg er stedse Deres Oprigtige Ven og Tiener Stoud.« — Den Skole, hvorfra han var udgaaet, stod ham altid i kjær Erindring, og 1802 og 1806 skjænkede han Skolens Bibliothek en Gave af gode philologiske Værker. — Han hørte nu Forelæsninger til 2den Examen, som han underkastede sig 1794, den philologiske Deel 7. April og den philosophiske Deel 9. Oktober, begge med bedste Charakteer.

Nu skulde han begynde det *theologiske Studium*. Hans Studeretid faldt mellem Aarene 1794 og 1800, et Tidsrum, hvori som bekjendt meget frie, ja antichristelige Tendentser rørte sig stærkt, og det kunde ikke være andet, end at det theologiske Studium ogsaa maatte paavirkes af disse; fra Prædikestolene som fra Cathedrene prædikedes ofte tør Moral istedenfor Christendom, og den theologiske Litteratur fyldtes med fritænkeriske Skrifter. Vist er det, at Mange

lode sig rokke, og at de theologiske Studenter ofte studerede uden Tro; men ligesaa vist er det, at dette ikke var Tilfældet med Hansen, Den gode Grund, som var lagt, var altfor fast, til at den kunde rokkes. »Jeg tvivler ingenlunde paa«, skrev hans Rektor 1794 i en Anbefaling, »at han jo ifølge den *faste* og *stadige* Charakteer, der er ham *egen*, stedse vil ligne sig selv.« Og han lignede sig selv, ikke blot i vedholdende og utrættelig Flid — derom vidne bl. a. de theologiske Professorers varme og anbefalende Erklæringer — men ogsaa i fast Gudsfrygt og Tro. Mindet om hans gudfrygtige Barndomshjem, om hans retskafne Rektor, om den fromme christelige Præst Windekilde i hans Fødeby, om hans Velgjøreres Godhed mod ham — stod saa levende for ham og maatte være ham det bedste Værn mod Alt, hvad der kunde rokke hans Tro. Windekilde skrev til ham 1797 den 7. Juni: »I Anledning af disse Tiders grundløse og frække Skribenter, beder jeg Dem, som jeg vel veed, De gjør, at vogte Dem for at smittes af deres pestartede Aand. Vi kjender dem desværre alt for vel, deres giftige Uddunstninger har meget udbredet dem, endog i Provindserne, men her nyde vi, Gud Tak, den sunde Religions Luft, som stærk imodstaaer hiin forgiftede. Disse urene Aander burde dog vide af Historien, at Gud til alle Tider mægtig har bevaret Jesu Religion; og de understaae sig vel ikke at fradømme ham ydermere Kraft til fremdeles at bevare den. Deres usle Anfald ere ikke nye, men forgjæves; de ere Opkog af Edelmanns, Spinozas og Britternes Fritænkeri, og disses stinkende Retter ere forlængst bortkastede som usunde og ufordøielige. Disse nyere Saucer ville ligeledes med Foragt blive udslængte. Herrens Aand og Fred hvile bestandig over Dem!« — Universitetets daværende theologiske Professorer, af hvilke Hansen især hørte F. Münter, Cl. F. Hornemann og D. G. Moldenhawer, vare, hvormeget de end vare berørte af Tidens Aand, dog alle lærde, grundige og alvorlige Bibelforskere, og Bibelens Studium i Grundsprogene var ogsaa fornemmelig det, som Hansen drev med den største Flid og Grundighed. Upaatvivlelig har han i disse Studenteraar lagt Grundvolden til det *nøiagtige Kjendskab til den hellige Skrift,* som han

besad og hele Livet igennem var Bibelen hans daglige Læsning. Naturligvis kunde det ikke være Andet, end at Universitetet mere eller mindre maatte paatrykke *alle* Studerende, og Hansen med, *noget* af Tidens theologiske Retning, og navnlig af dens Fortolkningsmaade, men Hansen bevarede altid en urokkelig Ærbødighed for den hellige Skrift, og hans Tro støttede sig altid til Guds Ord. Den lærde F. Münter, der senere som Biskop lærte Hansen nøiere at kjende, var maaske den af de theologiske Professorer, som han nærmest sluttede sig til. Aarhundredet nærmede sig sin Slutning, og Hansens Kundskaber var saavidt modnede, at han 1799 var i Stand til at underkaste sig Embedsexamen. Men Frygtsomhed og Tilbageholdenhed bragte ham til at opsætte det til det følgende Aar. «Til Deres theologiske Examen«, skrev Windekilde til ham (1799), »ønsker jeg Dem af Hjertet Held, Styrke og Jesu Aand.« Saa gik han da op til Examen den 21. Oktober 1800 og fik med Professorernes eenstemmige Bifald Karakteren *Laudabilis.* Alle Professorerne gave ham meget anbefalende Vidnesbyrd i den Anledning, og Münter skrev blandt Andet, at Hansen »stedse havde været en af hans flittigste og opmærksomste Tilhørere, der til den offentlige Examen, hvor han fik *Laudabilis,* fuldkommen havde svaret til hans fordeelagtige Forventninger om ham.« —

2. Der begynder nu i Hansens Liv en ny Periode af 6 Aar, rig paa Indhold og mangesidig Vækkelse for ham. Han levede i disse Aar i Kjøbenhavn, for Størstedelen paa Borchs Collegium, og udfoldede en stor Virksomhed og Flid, som vi i Korthed skulle betragte. Tillige kom han i Berøring med saa Mange, og blev i flere Retninger paavirket saa stærkt af Hovedstadens lærde Liv og hele dannende Indflydelse, at disse Aar havde stor Betydning for hele hans Fremtid. — Først og fremmest lod han sig det være magtpaaliggende at gaa videre frem paa Theologiens Bane, saavel ved fortsatte videnskabelige Studier, som ved Forberedelser til sin tilkommende geistlige Virksomhed. »Jeg lykønsker Dem med vel overstaaet Examen,« skrev Windekilde til ham 8 Dage efter hans Examen (29. Oktober 1800); »øv De Dem flittig i at dueliggjøre Dem til Deres Bestemmelse

og deriblandt og i at tale offentlig, og lad Hjertet føle, hvad De taler, thi at *prædike* i almindelig Forstand er Intet.« — Der var Aaret i Forveien af daværende Capellan ved Frue Kirke, senere Stiftsprovst, *Henrik Georg Clausen*, dannet et *homiletisk Selskab*, der holdt ugentlige Møder og Øvelser; han var en af Kjøbenhavns mest ansete Prædikanter og havde stor Indflydelse paa de yngre Studerende. Da der senere (1809) ved Biskop Münters Bestræbelser oprettedes et Pastorelseminarium, bestemt til at optage 20 Candidater, var Clausen ogsaa Hovedmanden deri[1]. Det homiletiske Selskab var af privat Natur, og de ugentlige Møder holdtes om Eftermiddagen i Clausens Huus. Hansen blev optagen som Medlem i dette Selskab d. 2. December 1800 og var Medlem i 4 Aar, i hvilken Tid han prædikede flere Gange aarligt, navnlig i Frue Kirke. En rig Leilighed til at vedligeholde og udvide sine theologiske Kundskaber fik Hansen ved at manuducere til theologisk Embedsexamen og han var paa den Tid den mest ansete *Manuduktør*, der forberedede en Mængde unge Mennesker til den theologiske Examen. Som Alumnus paa Borchs Collegium, hvor han tillige blev Inspektor, paalaa det ham at forfatte og lade trykke en Afhandling paa Latin. Den udkom 1805 og indeholdt Begyndelsen til en Fortolkning af Pauli Brev til Romerne[2]. Den udmærker sig ved stor Grundighed og Lærdom, baade i theologisk og philologisk Retning og var skrevet paa smukt Latin. Den er 78 Sider stor, men omfatter kun Indledning til hele Brevet samt Oversættelse og Fortolkning til en Deel af 1ste Capitel, men han siger til Slutningen, at det er hans Agt at tilintetgjøre denne Begyndelse, og naar han faar bedre Tid, da paany at give en Fortolkning til hele Romerbrevet — et Forsæt, som han aldrig fik udført.

Ryberg vedblev at vise Deeltagelse og Interesse for Hansen. Bl. a. havde han gjort ham til Bibliothekar ved sit store Bibliothek med en

[1] L. Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen. Kbh. 1855. 2. Deel. Side 347 og 384.

[2] Commentarius in epistolam Pauli ad Romanos. Specimen quod pro stipendio Collegii Medicæi scripsit P. Hansen. Particula 1ma 1805. Ogsaa med Titel: „Animadversiones in epistolam Pauli etc.“

fast aarlig Gage. Det var et Arbeide, som passede til hans boglige Tilbøieligheder, og som udvidede hans Kundskaber i flere Retninger; tillige skaffede det ham et betydeligt Kjendskab til Litteraturen og dens Historie, som han lige til sin høie Alder omfattede med usvækket Interesse. Til den Rybergske Familie stod han stedse i et nøie Forhold; han besøgte den stadig i Kjøbenhavn, en Gang (1801) besøgte han den paa Frederiksgave. Den gamle Ryberg var i Sommeren 1804 meget svag; dog troede man ikke Døden saa nær. Hans Søn opholdt sig paa Frederiksgave, hvorhen Hansen jevnligt sendte Underretning om hans Befindende. Men Døden kom hurtigere end man havde ventet, saa hans Søn var ikke tilstede ved hans Død. Den 29. August 1804 døde han, og Hansen var da hos ham og hørte det Hjerte ophøre at banke, som havde slaaet saa varmt for Mange og ikke mindst for Hansen. Dybt bevæget meldte han det til hans Søn paa Fyen, dybt bevæget bar han ham til Graven. Og blandt de mange Digte, hvormed man i Bladene vilde hædre den Afdødes Minde, var ogsaa et i Adresse-Contoirets Efterretninger (1804 Nr. 358 for 4de September) undertegnet P. Hansen, hvori han søgte at sætte den Afdøde et Minde. Det indeholder 35 Linier i Hexameter og Pentameter, og ender med de Ord:

Ja, Du Forklarte! Du ogsaa var min Velgjører, Du skabte
Min Lyksalighed; Dig skyldes mit Held og mit Vel.
Du mig fra Intet uddrog, mig hæved til skjønneste Lykke,
Mine Bestræbelsers Maal, min uskatteerlige Lod,
Den, til Fædrelands Vel, eengang at virke som Lærer,
Brødre at lede til Dyd, Held og Lyksalighed frem.
O, hvad føler jeg her! — hvo tolker mit qvalfulde Hjerte?
Ordet paa Læberne døer — Tungen forstummer af Tak. —

»Min kjære Hansen,« skrev Rybergs Søn til ham fra Fyen den 12. September, »ved et Par Ord har jeg ei villet undlade at bevidne Dem min oprigtige Tak for Deres ligesaa velmente, som overmaade veludførte Stropher over min evig uforglemmelige Fader; enhver Tanke deri gjør Dem Ære og for mig er det en sand Trøst at see almindeligen min afdøde Faders Minde saaledes hædret, som

han sikkert fortjente det. Ethvert Sted her minder mig om mit Tab, men opvækker ogsaa det varme Ønske hos mig, stedse at kunne leve som han, for ogsaa siden at kunne døe som han.« Den yngre Rybergs kjærlige Sindelag mod Hansen vedblev bestandigt; derom vidner ikke blot de mange Breve, han skrev til ham, men ogsaa den Iver, hvormed han talte hans Sag for Minister Kaas, naar han søgte Præstekald, og derved først (1806) skaffede ham et jydsk Præstekald og senere 10 Aar efter Slangerup i Sjælland. Det er overhovedet et Vidnesbyrd om Hansens elskværdige Charakter, at der som oftest opstod et vedvarende hjerteligt Venskabs og Hengivenheds Forhold mellem ham og de Mænd, med hvem han kom i nøiere Berøring. Det Samme var saaledes Tilfældet med *Professor Gamborg*, Provst paa Regentsen, hvor han først lærte ham at kjende; senere blev han Lærer for hans Børn og kom stadig i hans Huus, og efter at han havde forladt Kjøbenhavn, stod han stadig i Brevveksling med ham. Gamborg døde 1833.

En stor Deel af Hansens Tid optoges af Informationer. Som Candidat var han Lærer baade for Private og i Skoler og fik derved Leilighed til ikke blot at vedligeholde sine Skolekundskaber, men ogsaa til i høi Grad at udvide dem; han studerede ikke blot med forøget Interesse de gamle romerske og græske Klassikere, som han havde særegen Interesse for, men stræbte ogsaa at lære, hvad Skolen ikke havde lært ham, navnlig de levende Sprog, og med megen Flid lærte han Fransk, Engelsk og Italiensk. Som ovenfor omtalt, underviste han Professor Gamborgs Børn, ligeledes Dispacheur Langbergs Børn, endvidere havde han en flink og opvakt Elev i Frøken Hanne Falbe, Søster til den yngre Rybergs Hustru. Hun blev senere (1816) gift med Grev Bille Brahe til Grevskabet Brahesminde i Fyen[1]. Endvidere

[1] 1816 den 26. Oktober skrev Ryberg fra Frederiksgave i Fyen til Hansen, som da var Præst til Durup i Jylland: Disse Linier følge egentlig for at underrette Dem om, at Deres Lærling, vores gode Hanne Falbe, i denne Tid er bleven forlovet med Grev Bille Brahe til Grevskabet Brahesminde her i Landet; ei det meget uventede Gode, som herved bliver hende til Deel og som Menneskens Børn sætte saa megen Priis paa, er det, som jeg her finder lykkeligst, men at hun erholder en almindelig anerkiendt veltænkende og retskaffen Mand, er min Kones og min største Glæde; at hun bliver bosat kuns 3 Miil fra os, kan

blev han Lærer for Supercargo, senere Kammerraad Bertel Schous Børn. Denne Information fik stor Betydning for ham, idet en af hans Elever, Schous Datter, *Marie Nikoline Schou,* født 30. Januar 1789, senere blev hans Hustru. Bertel Schou var ligesom Ryberg en Bondesøn fra Sallingland i Jylland og en Søstersøn af Ryberg; hans Fader havde antaget Gaardens Navn Skou (som laae i Selle i Sallingland) og var gift med en Søster til Ryberg (Datter af Bonden Bertel Christensen i Ryberg i Sallingland og Hustru Vibeke Nielsdatter, see ovenfor). Bertel Schou var ligesom Ryberg tidlig kommen til Kjøbenhavn, havde dér forlovet sig med Dorothea Kristine Stage (omtrent 1773), reiste derpaa bort til Ostindien og China, kom efter 14 Aars Reise atter tilbage til Kjøbenhavn, som en meget rig Mand, ægtede derpaa sin Forlovede (omtr. 1788) og blev en meget anseet Mand som Administrator ved den kongelige Manufakturhandel. I Krigsaarene mistede han atter Størstedelen af sin Formue. Han døde 1825, den 10. Januar, 74 Aar gl. (født 28. Januar 1751), og hans Hustru 1829, den 26. Januar, 76 Aar gl., (født 2. Marts 1753).

Foruden hos de her nævnte Familier, hvis Børn han underviste, var han tillige Lærer i Døttreskolen i Klareboderne (fra 1801) og i Christianis Institut. Paa sidste Sted var Professor K. L. Rahbek ogsaa Lærer, og det var ved sit her stiftede Bekjendtskab med Rahbek, at Hansen blev Lærer for *Johan Ludvig Heiberg,* dengang 8 Aar gammel, og nylig berøvet sin Fader, P. A. Heiberg, der som bekjendt for sine frisindede Skrifter landsforvistes og reiste til Frankrig. Den unge Heiberg var kommen i Huset hos Rahbek, der var en Ven af hans Fader, og i Rahbeks Bolig, det bekjendte Bakkehuus, der i en lang Aarrække var Samlingsstedet for saa mange berømte Mænd, kom Hansen daglig for at give Heiberg Undervisning. Herom fortæller Fru Heiberg[1], at medens Rahbek og Fru Rahbek selv paatog sig at læse nogle Fag med ham, »skulde der antages en

De begribe er os ei heller lidet behageligt. Bryllupet bliver her om 3 Uger førend vor Afreise til Kjøbenhavn, som gjør, at vi endnu blive November Maaned ud her. Samtlige og Bruden i Særdeleshed hilse Dem venskabeligst.

[1] Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg. En Beretning, støttet paa efterladte Breve, ved Johanne Louise Heiberg. Kbh. 1882. Side 329.

Lærer, der i Et og Alt skulde holde Øie med ham og lede hans Studeringer. Valget faldt paa en theologisk Candidat Hansen — senere Præst i Slangerup — hvis Navn ofte vil forekomme i de efterfølgende Breve. Mellem denne fortræffelige unge Mand og Johan Ludvig udviklede der sig det inderligste Venskab, et Venskab, der vedblev deres hele Liv igjennem.« Fru Gyllembourg skrev (1805) til P. A. Heiberg: »Ingen af dem, der ere daglig om ham (Johan Ludvig), drømmer om den alvorlige Charakter, der udvikler sig i denne tilsyneladende flygtige og ubetydelige Dreng. Den eneste, der maaske virkelig seer ham som han er, skulde være hans i enhver Henseende respektable Lærer Hansen[1].« Efter 2 Aars Forløb kom den unge Heiberg i Huset hos sin Moster, som var gift med Dispacheur Jürgensen, hvor Hansen gav ham Undervisning i de følgende 4 Aar. Det var i omtrent 6 Aar, at hans Undervisning var betroet til Hansen (1800—1806), og disse Undervisningstimer vare glade og behagelige baade for Lærer og Discipel, og der udviklede sig et varmt Venskabs og Hengivenheds Forhold mellem dem. Hansen omtalte mange Gange den Glæde og Tilfredshed, som han følte ved at undervise en saa begavet og opvakt og tilmed saa flittig og lærebegjærlig Elev. Og Fremtiden viste, at han ikke tog feil, da han 1806 i det Vidnesbyrd, han opfordredes til at give, da han befordredes til Præst, udtalte sig bl. a. saaledes om Heiberg: »Udrustet af Naturen med de ypperperligste Anlæg og Talenter, har han i de Aar, den største Deel af hans Undervisning har været mig betroet, givet mig saa mange og skjønne Prøver paa Flid og Lærvillighed, at jeg er fuldkommen overbevist om, at han ved fortsat Flid og rigtig Brug og Uddannelse af sine herlige Naturanlæg vil blive Videnskaben til stor Nytte og gjøre sit Fædreland megen Ære . . . ligesom han især har skaffet mig som hans Lærer den inderligste Glæde og Tilfredshed.« — Hvor høit Heiberg elskede sin Lærer, sees allerbedst af de Breve, Heiberg som ung Student tilskrev Hansen, medens han var Præst i Jylland[2]. De

[1] Samme Bog Side 382. See ogsaa 389—90.

[2] Disse Breve bleve efter Hansens Død fundne i hans Gjemmer og sendte til Udgiveren af Heibergs samlede Skrifter. De ere optagne i: „Breve fra og til Johan Ludvig Heiberg", Kbh. 1862.

give et levende Billede af det Venskab, som bestod mellem Læreren og Disciplen. Vi anføre kun følgende Yttringer. (1810, 3. Marts.) »Jeg kan forsikkre Dig, at naar Du maaske mindst tænkte det, have dog mine Tanker ofte været hos Dig. Jeg tænker med altfor stor Glæde tilbage paa den lykkelige Tid, jeg tilbragte hos Dig, til at jeg nogensinde skulde være i Stand til at glemme den. Af de mange Ulykker, som skeede i Bombardementet, kan jeg med Sandhed sige, at intet har gjort mig saa ondt, som at see Ruinerne af Borchens Collegium; thi jeg erkjender med Taknemmelighed, at jeg der har tilbragt de allergladeste og lykkeligste Timer af mit Liv. Jeg ansaae det som mit rette Hjem; og hvor jeg ellers var, syntes jeg snarere at være paa et fremmed Sted.« 1811 den 1. Juni skrev han til Hansens Fødselsdag: »Jeg veed vel, at jeg allerede for længe siden burde have skrevet Dig til; men om jeg ogsaa har været nok saa forsømmelig, saa maatte dog denne Dag erindre mig om min Pligt; thi hvor ofte har jeg ikke lang Tid i Forveien glædet mig til den forønskede 1. Juni, hvor jeg med største Utaalmodighed lykønskede Dig og præsenterede Dig mine Smørerier, som jeg visselig ikke satte nogen ringe Priis paa. Husker Du endnu, da jeg skrev Dig det latinske Brev til, hvoraf jeg intet andet erindrer mig, end at der til min store Sorg stod et Verbum med en urigtig Casus efter? Sandelig, naar jeg tænker paa den Tid, som jeg har tilbragt i dit Selskab, saa er det med en forunderlig Følelse. Paa den ene Side glæder jeg mig, naar jeg tænker paa, at det er den lykkeligste Periode af mit Liv, som jeg endnu har tilbragt, men paa den anden Side, naar Nærværelsen ikke vil lade sig sin Ret fratage, naar jeg tænker paa, at det hele er forsvundet og aldrig vil komme igjen paa den Maade, som det var, saa kan jeg ikke tilbageholde en Taare; i et saadant Øieblik synes jeg næsten, at jeg er kjed af Verden, fordi det bedste er borte. — — Jeg skriver til Dig i Dag, saaledes som jeg mange Gange har skrevet til Dig paa denne Dag. Jeg har ikke forglemt de Glæder, som den saa ofte blev bestemt til. Jeg husker, hvorledes vi i denne Maaned saa ofte gjorde os en behagelig Dag ved at tage ud i Skoven. Jeg gaaer vel endnu ofte i Skoven, naar Veiret er

godt, men som oftest alene. Da tænker jeg stedse paa, hvorledes jeg gjorde de samme Toure i dit Selskab, med hvilken Lyksalighed jeg rullede afsted paa Bondevognen. Jeg glemmer aldrig den første Gang, da vi vare i Dyrehaven sammen og saae de mange vilde Dyr, og gyngede i den store Gynge. Jeg sov ikke den hele Nat i Forveien af Glæde over det jordiske Paradiis, som den næste Dag skulde aabne sig for mig.« Endelig af et Brev af 1814, 2. Juli: »Hvor inderlig kjært dit Brev af 28. Maj har været mig, behøver jeg vel ikke at forsikkre Dig. Det forekom mig som enkelte Toner fra en alt længe forsvunden Tid, som jeg kun altfor meget savner, fordi jeg anseer den for at høre til de lykkeligste Perioder i mit Liv. Du har atter talt til mig, og med samme Venlighed, Blidhed, Aabenhjertighed, Godhed og Venskab, som Du allerede i min Barndom skjænkede mig, og hvormed Du vidste at gjøre mig de for Børn og unge Mennesker sædvanligen ubehagelige Læretimer til nogle af de behageligste Øieblikke, jeg har oplevet. Men Du var mig ogsaa langt mere end Lærer. Aldrig savner jeg Dig mere end paa nærværende Tid af Aaret, da vi pleiede at gjøre vore morsomme Toure til Skoven. Endskjøndt Dyrehaven langt fra ikke længer er det, den før var i Kildetiden, saa kan jeg dog ikke lade være hvert Aar at gjøre en Valfart derhen, paa hvilken jeg da levende erindrer mig dit behagelige Selskab, som jeg nu maa savne. At jeg ikke før har svaret paa dit Brev, kommer deraf, at jeg har ventet paa at kunne opoffre en ordentlig Række af Timer dertil; thi naar jeg skal underholde mig med *Dig*, saa vil jeg nyde denne Glæde i Ro, og ikke behøve at løbe til og fra.« — Ogsaa offentligt udtalte Heiberg senere (1817) sin Hengivenhed for Hansen, da han tog Doktorgraden i Philosophien, ved hvilken Leilighed de nye Doktorer skulde skrive deres Levned i Indbydelsesskriftet til Høitideligheden ved Universitetet i Anledning af Reformationsfesten[1]. Han skrev bl. a.: »Min Opdragelse blev overgivet min Faders Ven, den berømte Knud Lyne Rahbek, og hans fortræffelige Hustru. I deres Bolig tilbragte jeg 2 Aar i landlig Eensomhed, helliget Museme. Imidlertid havde jeg faaet til Lærer

[1] Solennia academica 1817. Folio 43-44.

den udmærkede og lærde Mand, P. Hansen, dengang theologisk Candidat, nu Præst i Slangerup, som stedse skal erindres af mig med Ærbødighed. Gjennem hele 6 Aar nød jeg hans elskværdige Omgang og lærde Undervisning, og jeg veed endnu ikke ret, hvad han meest var for mig, en trofast Ven eller en fortræffelig Lærer.« Lignende Udtalelser findes i Molbechs Anthologi (4de Deel, Side 244), hvor Heibergs Levned er beskrevet efter Meddelelser fra Heiberg selv.

3. 1806 den 30. September kaldtes Hansen til Sognepræst i Durup og Tøndering i Sallingland i Viborg Stift, og dermed slutter hans Liv i Hovedstaden og hans mere end halvhundredaarige Virksomhed som Præst begynder. Først reiste han ned til sin Fødeby Kjøng for at tage Afsked med sine Forældre, af hvilke han ikke mere skulde see sin Fader, der døde det følgende Aar. Dernæst blev han i November forlovet med Marie Nicoline Schou (see ovenfor) og reiste derefter i December til Jylland for at overtage sit Embede. Første Juledag 1806 holdt han sin Indtrædelsesprædiken i Durup over Themaet: »Hvor megen Aarsag vi have til at glæde os ved Jesu Fødsel.« Heri siges henimod Slutningen: »Gud er mit Vidne, at det ikke er uden den inderligste Følelse af de hellige Forpligtelser, jeg har paataget mig, at jeg i Dag fremtræder for denne Forsamling. Mit alvorligste Forsæt, mine ivrigste Bestræbelser er at gjøre Alt, hvad der staar i min ringe Magt for redelig at iagttage mine Embedspligter. Maatte jeg engang være saa lykkelig at erfare, at de, som Forsynet betroede til min Undervisning, have voxet og tiltaget i vor Herres og Frelsers Jesu Christi Naade og Kundskab. Du o Gud! som kjender mine oprigtige Forsætter, velsign Du selv, o Gud! mine Bestræbelser; skjænk mig selv Kraft og Mod og Styrke til at forkynde dit Ord og tale Sandhedens Sag med Frimodighed, min Vandel være som den Lære, jeg skal forkynde, at jeg ikke skal prædike anderledes, end jeg lever.« Det tør siges, at han hele sit Liv igjennem samvittighedsfuldt stræbte at efterkomme, hvad han her udtalte. Aaret efter vendte han tilbage til Kjøbenhavn, og 1807 den 3. Juli ægteviedes han i Garnisonskirken og vendte derpaa med sin Hustru tilbage til Durup Præstegaard.

Da Hensigten med disse Linier fornemmelig var at skildre hans Ungdomsliv, skulle vi ikke dvæle længere ved de 10 lykkelige Aar, han tilbragte i den jydske Præstegaards landlige Ro, elsket af sin Menighed og hele sin Omgangskreds, en Tid, han altid mindedes med Glæde. Heller ikke dvæle vi længere ved de øvrige 43 Aar af hans lange Liv, som han tilbragte i Slangerup, efter at han den 27. December 1816 var kaldet til Sognegræst for Slangerup og Uvelse, en Tid, der var rig paa Glæder og paa Sorger. En udmærket Støtte i Alt havde han i sin fortræffelige Hustru, der ligesom han havde en aaben Sans for alle aandelige Interesser. Med en klar Forstand forbandt hun en stærk Tro, et gudfrygtigt Sind og en fast Villie. Disse Præstefolk nød almindelig Agtelse og Hengivenhed hos de Mange, som kjendte dem, og i deres gjæstfri Hjem i Slangerup samledes i den lange Række af Aar mange kjære Venner. I Sommeren 1831 skrev Heiberg til Hansen, at for at forbinde Fortidens skjønneste Erindringer med Fremtidens lyseste Forhaabninger, vilde han bede ham som sin gamle Lærer at ægtevie ham til sin Forlovede, Johanne Louise Pätges, en Anmodning, som glædede Hansen meget. Nogle Dage efter red Heiberg selv ud til Hansen i Slangerup for at aftale det Nærmere og bestemme Dagen. Vielsen fandt da Sted i Slangerup Kirke 1831 den 31. Juli, hvor Hansen talte til Brudeparret over Pauli Ord til Romerne 15, 13. »Haabets Gud fylde Eder med al Glæde og Fred, idet I troe, at I kunne vorde rige i Haabet ved den Helligaands Kraft.« Om denne Høitidsdag har Fru Heiberg givet en udførlig Meddelelse i sit Levned, hvortil her henvises[1]. Fem og tyve Aar derefter skrev Heiberg til Hansen: »Paa Torsdag er det 25 Aar siden Du viede min Kone og mig i Slangerup Kirke. Hvor gjerne havde vi ikke tolket Dig vore Følelser i denne Anledning. Nu maae foreløbigen disse skriftlige Ord være vor Tolk. . . . Paa Torsdag ere vi sandsynligviis i Berlin og skulle, idet vi i al Stilhed helligholde Dagen, visselig erindre Dig, min gamle kjære Ven og Lærer, og al den Godhed, som for 25 Aar siden vistes os af Dig, din Kone og Familie.

[1] Et Liv, gjenoplevet i Erindringen af Johanne Louise Heiberg. 1ste Deel, Kbh. 1891. Side 234, 237—39.

At komme til Slangerup, om just ikke til dit Embedsjubilæum, saa dog i Anledning af samme, er endnu bestandig vor Plan, som vi haabe at realisere efter vor Hjemkomst[1].« Denne Plan blev dog ikke realiseret; derimod mødte Heiberg og hans Hustru næste Aar i Slangerup til Guldbryllupsfesten. — To større Fester feiredes af Præstefolkene i Slangerup; 1856 den 30. September feirede Hansen sit 50-aarige Embedsjubilæum, ved hvilken Leilighed hans Menighed hædrede ham ved at overrække ham Gaver og Kongen ved at udnævne ham til Konsistorialraad. Han var den Sidste, der fik denne nu ganske afskaffede Titel. 1857 feirede Hansen og Hustru deres Guldbryllup, en saare skjøn Fest, der samlede Slægt og Venner fra fjern og nær, og blandt disse ogsaa Heiberg og Frue, paa en deilig Sommerdag, den 3. Juli. Det var sidste Gang Heiberg og Hansen mødtes; to Aar derefter døde Hansen og 3 Aar derefter Heiberg.

Hansen var en *gudfrygtig* og *lærd* Mand. Med rastløs Flid arbeidede han fra den tidlige Morgenstund til den sildige Aften og delte sin Virksomhed mellem sine præstelige Forretninger og sine lærde Studier. Hans Bibliothek, som han stadig forøgede, var af betydeligt Omfang og indeholdt mange sjeldne og værdifulde Bøger. Det hændte stundom, at Lærde og Videnskabsmænd hos ham søgte og fandt sjeldnere Bøger, som de forgjæves havde søgt andre Steder.

Da saaledes den lærde Biskop F. Münter vilde give en ny Udgave af en latinsk Kirkefader, havde han forgjæves søgt den ældste Udgave paa flere større Bibliotheker i Kjøbenhavn og i Dresden, »men jeg fandt den i det udsøgte Bibliothek, som Pastor Hansen i Slangerup besidder, og han har foræret mig denne Skat[2].« Især havde han en stor Samling af theologiske og philosophiske Skrifter, samt af græske og romerske Klassikere, men ogsaa Bøger i mange andre Ret-

[1] Breve til og fra Heiberg, 1862. Side 197.

[2] Jul. Firm. Maternus: de errore profanarum religionum, ed. F. Münter, Hafniæ 1827 Fortalen Side XVI. See ogsaa Erslevs Forf. Lexikon Supplement I, 699, hvor Hansens Levned i Korthed findes.

ninger. Han læste meget og greb med Begjærlighed det Nye, som udkom; han havde en levende Interesse for alt Godt og Stort i Aandens og Videnskabens Rige, og glædede sig ved at lære det at kjende; og det var ham en Tilfredsstillelse at meddele Andre, hvad der i den Retning havde glædet ham selv. Men høiere end alle Bøger satte han den Bog, der vidner om ham, i hvem alle Visdommens og Kundskabens Skatte ere skjulte; han fordybede sig daglig i den Hellige Skrift og var hjemme deri som Faa. Mange glade Timer tilbragte han i sin Bibliothekssal, og det var ham derfor en stor Sorg, da ved Ildebranden i Slangerup 1853 den 26. Mai hele hans store Bibliothek blev et Rov for Luerne. — Skole- og Undervisningsvæsenet omfattede han med megen Interesse, og det var ham en stor Glæde at overvære Examiner, saavel ved Universitetet som ved de lærde Skoler og Seminarierne, og ligetil det Sidste saaes han ved de offentlige Examiner i Frederiksborg lærde Skole. Men med den varmeste Interesse omfattede han Skolerne i sit eget Pastorat; han besøgte dem jevnligt, og der var et hjerteligt Forhold mellem ham og Lærerne, som havde stor Hengivenhed for ham.

Hansen var en saare *kjærlig* Mand. En Kjærlighedens og Fredens Aand hvilede over ham; hans Hjærte var aabent for Alle, han kom Enhver imøde med Venlighed og var i høi Grad hensynsfuld mod Andre. Han var tillige en meget *ydmyg* Mand, og Intet var ham mere imod end at træde frem og gjøre sig bemærket; han tyktes sig bestandig at være den ringeste. Hermed stod i Forbindelse en Forlegenhed og Undseelighed ligeoverfor Fremmede; hans store Beskedenhed gjorde, at han ofte traadte altfor meget tilbage og gjorde sig altfor lidt gjældende. Biskop Brammer fortæller i sin Ungdomshistorie, at i Anledning af det nyopbyggede Borchs Collegium havde Eforus, Etatsraad Hurtigkarl foranstaltet et Festmaaltid paa Skydebanen, hvortil ogsaa Hansen, der i sin Tid havde været Inspektor ved Collegiet, blev indbudt. »Han mødte med stor Fornøielse til Gildet, men blev saa forlegen ved Synet af de mange tildeels fornemme Deeltagere deri, at heelt betuttet holdt sig tilbage, da vi Andre gik tilbords, saa at han havde maattet gaae sulten og tørstig til sit Logis, dersom jeg ikke,

som jeg da ogsaa burde, havde taget mig af ham[1]«. — Hans store Retskaffenhed, hans barnlige Fromhed og Ydmyghed samt hans milde og kjærlige Væsen gjorde ham til den elskværdige Personlighed, der var almindelig afholdt. I sin høie Alderdom havde han den Sorg at miste en Søn, der var Præst i Jylland og døde af Brystsyge den 7. Mai 1856[2].

Allerede i 1845 havde Hansen faaet en trofast Medhjælper i Herman Peter Arboe, der delte Embedets Byrder med ham og senere blev hans Svigersøn og efter hans Død Sognepræst i Nabokaldet Hjørlunde[3]. Selv vedblev han at tage Deel i Embedets Gjerning og bevarede sin Aandsfriskhed og Livlighed til sin høie Alderdom. Hans Aands- og Legemskræfter vare usvækkede, hans milde og kjærlige Væsen uforandret det samme, og hans ærværdige Skikkelse var ikke bøiet af Aarene. — Da han manglede et Par Maaneder i 86 Aar, følte han sig lidt upasselig og efter et Par Dages Forløb fik han en smuk, blid og rolig Død; uden nogen Smerte eller Sygdom, ja uden noget Suk bortkaldtes han stille til sin Herres Fred Søndagen den 20. Marts 1859 netop som Kirkeklokken havde ringet Tolv og Bedeslagene lød. Det var et ædelt Hjærte, som her ophørte at banke, et kjærligt og virksomt Liv her afsluttedes. — Et stort Følge ledsagede ham til hans sidste Hvilested den 28. Marts og hans Svigersøn, Capellan Arboe, anvendte i sin Tale over ham smukt og træffende den gamle Prædikers Ord paa ham: »Mennesket gaaer til sit evige Hjem og de Sørgende flokkes paa Gaden. Medens Sølvsnoren springer, Guldlampen knuses, Krukken sønderbrydes ved Kilden, og Hjulet ved Brønden slaaes i Stykker, vender Støvet tilbage til Jorden, hvor det var før, men Aanden kommer til Gud igjen, som gav den.« Præd. 12, 5. Heiberg var ikke med i Følget, men skrev til hans Enke 24. Marts: »Det var mig en sørgelig Overraskelse, da jeg igaar læste Deres Bekjendtgjørelse i den Berlingske Tidende. Jeg var med saamange Baand, saavel Taknemlighedens som Høiagtelsens, knyttet til den Afdøde, at jeg maatte gribes af den sørgelige Efter-

[1] Biskop Brammers Ungdomsliv. Udg. af Joh. Kok. Kbh. 1884. S. 172.

[2] N. P. Hansen, Præst til Bølling og Sædding. Erslev Forf. Lex. Supplement 1,698.

[3] Præst i Hjørlunde 1859, død 1883. Elvius Præstehistorie. Side 306.

retning, thi om den end, i Betragtning af hans høie Alder, forsaavidt ikke kunde være uventet, havde jeg dog saa nylig ved den skjønne Fest, som jeg for henved 2 Aar siden havde den Glæde at bivaane (Guldbrylluppet), modtaget et saadant Indtryk af ham, at jeg virkelig ikke var forberedt paa allerede at erfare hans Bortgang af dette Liv. . . . Naar jeg paa Mandag ikke indfinder mig ved Sørgehøitiden, vil De deri ikke see nogen Mangel paa Deeltagelse. Forkjølelse og anden Upasselighed have alt i nogen Tid nødsaget mig til for det meste at holde mig inde, og jeg tør derfor paa denne Aarstid ikke udsætte mig for Følgerne af en Reise paa flere Miil. Men i Tanken vil jeg være nærværende, og jeg tør sige, at ikke Mange af de Tilstedeværende ville ledsage den Afdøde med flere og kjærere Erindringer end jeg, skjøndt Fraværende«[1]. Og nogle Dage derefter skrev Fru Heiberg til hans Enke: »Heiberg og jeg takker Dem ret hjerteligt for Underretningen om den Hedengangnes velsignede Død. Han har altid staaet for mig uskyldig som et Barn; hvorfor skulde han da ikke døe som et Barn. Lykkelig den, som i sit 86. Aar kan tage Afsked herfra, uden at føle Savnet af Legemets og Kræfternes Aftagen i høiere Grad end vor gamle Ven. Men Savnet af en saadan Ven! Hvor tungt, hvor veemodigt maa dette ikke være! Dog, De er jo saa lykkelig at have Børn. De er altsaa ikke ene, ikke forladt[2]!«

Hansens Enke overlevede ham i 12 Aar og blev boende i deres Sted i Slangerup. Hun døde i sit 83. Aar 1871 den 21. Marts. De hvile ved hinandens Side paa Kirkegaarden i Slangerup.

[1] Breve til og fra Heiberg 1862. S. 213.
[2] Utrykt Brev.

Kronborg 1658—59.

Ved

Kaptajn **K. C. Rockstroh.**

I. Kronborgs Belejring 1858[1]

DEN 26. Februar 1658 undertegnedes Freden i Roskilde, »den sørgeligste Fred, Danmark havde sluttet i Aarhundreder, Dødsdommen over Danmarks Besiddelse af dets gamle Provinser hinsides Sundet, forenet med Tabet af Bornholm, af Bahuus og Trondhjems Len foruden en Skare af andre Ydmygelser.«[2]

Det stærke Værn, som Danmark tidligere havde haft mod Øst i Fæstningerne Christianopel, Christianstad, Malmø, Landskrona, Laholm og Varberg var hermed gaaet fuldstændig tabt, og i Landeforsvaret var en helt ny Situation indtraadt, idet Sjælland var bleven en Grænseprovins, og Kjøbenhavn med Kronborg skulde nu forsvare Riget mod Angreb fra Øst. Men hverken Kjøbenhavn eller Kronborg kunde straks være i en saadan Forfatning, at de var i Stand til med Fynd at løse denne Opgave, og navnlig var Kronborg ikke i Stand dertil.

Kronborgs oprindelige Befæstning fra Frederik den Andens Tid var senere bleven afløst af eller forøget med en Vold og Grav, der lagdes tæt op til selve Slottet, medens den ældre Vold og Grav, der fulgte omtrent den Linie, som den nuværende Havn danner, forblev bestaaende. Den daværende Havn bestod kun af en ubetydelig

[1] Hovedkilderne hertil er: Danske Magasin 5. I. S. 292 ff. (Aktstykker vedrørende Belejringen af Kronborg 1658 — særlig Breve fra Karl Gust. Wrangel og Christoffer Billes Relation — ved Oberstløjtnant S. A. Sørensen); Pufendorf: Karl X. Gustafs Krigshandlinger; Theatrum Europ. Bd. VIII. Disse Kilder vil gennemgaaende ikke blive særlig nævnte i det følgende.

[2] J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage.

Skibsbro. Imellem de to Rækker Befæstninger var der Haveanlæg, Stald m. m. Adgangen til Slottet foregik paa en Bro over Midten af den gamle Grav, hvorefter man kunde gaa langs med den nye, indre Grav til den ene eller den anden Side for om Slottets sydøstre eller nordvestre Hjørne at komme til en af de indre Slotsporte.

For en stærk Besætning vilde det være en Fordel, at den gamle Befæstning ikke var sløjfet, da denne vilde kunde bruges som en første Forsvarslinie; men for en svag Besætning, som maatte indskrænke sig til Forsvaret af den indre Linie, var den gamle Befæstning en Kalamitet, da Fjenden vilde kunne benytte den ved et Angreb paa Slottet. Hertil kom yderligere, at Helsingør By laa lige ind under den gamle Befæstning, kun skilt fra denne ved en Mur, som ogsaa laa gunstig for en Angriber af Slottet. I April 1658 blev Slottets Forsvarsstand undersøgt af Kongen, Feltmarskalk Eberstein og General Hans Schack, hvilke tillige indsatte den nye Lensmand og Guvernør paa Slottet, *Christoffer Bille*. Det beordredes, at en Del Forstærkningsarbejder skulde udføres; men inden disse Arbejder kom i Gang, brød Krigen igen ud.

Den 7. August landede Karl Gustaf ved Korsør, og den 11. stod han foran Kjøbenhavn. Det viste sig imidlertid hurtigt, at det Belejringsmateriel, som den svenske Hær medførte, var for ringe til i en Fart at bryde den Modstand, som Kjøbenhavns Fæstningsværker — trods deres relative Svaghed — og de *indbyrdes enige*[1] Forsvarere kunde yde. Det blev derfor nødvendigt at skaffe en bekvem og sikker Forbindelse mellem Belejringshæren og Sverrig, og denne Linie maatte naturligst gaa over Helsingborg—Helsingør; men heraf fulgte Nødvendigheden af, at man maatte bemægtige sig Kronborg. Karl Gustaf tilskyndedes til dette Foretagende af sin næstkommanderende, Rigsadmiral og Feltmarskalk *Karl Gustaf Wran-*

[1] I Modsætning til Forholdet i Februar, da de Militære havde været indbyrdes uenige, medens Borgerskabet havde været misfornøjet og ligegyldig overfor Stadens Forsvar.

gel, og ydermere indtraf der straks i den svenske Lejr foran Kjøbenhavn nogle Borgere fra Helsingør, udsendt paa Borgmestrenes og Raadets Vegne for at tilbyde Underkastelse og handle om Salvegarde (Beskyttelse) for Byen.[1] Disse Borgere berettede, at Kronborg var i daarlig Forsvarsstand og hurtigt vilde kunne erobres. Den 15. August afmarscherede da Wrangel med 4 Fodregimenter (*Vavassor, Essen, Fersen* og *Hegstreich*) og 1 Rytterregiment (*Engel*) — efter samstemmende svenske Opgivelser 3000 Mand ialt — til Helsingør, hvor han ankom den 17. Kl. 1 om Morgenstunden.[2]

Den bekendte *Erik Dahlberg*, som dengang var Generalkvartermesterløjtnant — en Stilling omtrent som Major eller Oberstløjtnant — fortæller, at han den 23. April samme Aar, da han kom med Ordre fra Karl Gustaf i Gøteborg til Wrangel om at trække det ud med Rømningen af Sjælland, indtraf i Helsingør, hvor han i al Hemmelighed besaa Kronborgs Værker og fra det nærmeste Kirketaarn tog en Tegning deraf, »hvad der senere kom meget vel tilpas.»[3] Skønt Dahlbergs Fortællinger ofte er meget tvivlsomme og ikke sjældent paaviselig urigtige — for ikke at sige noget værre —, kan denne Fortælling nok være sand; thi Svenskerne var fra første Færd paa det rene med, hvorledes Angrebet skulde føres.

Kronborgs Besætning bestod af 4 svage Kompagnier hvervet Mandskab, ialt 250 Mand, og desuden en Del Artillerister; ved Forstærkninger, der tilførtes ad Søvejen fra Kjøbenhavn, blev Styrken i Løbet af Belejringen bragt op til hen imod 400 Mand. I Oberstløjtnant *Carl Brunows* Kompagni, der var det ældste, var der en Del tysk Mandskab, medens de tre andre Kompagnier, hvis Chefer var de skaanske Adelsmænd *Christopher Gedde, Vind* og *Mormand* — de to sidst nævnte var ikke personlig paa Kronborg —, mest bestod af skaansk Mandskab, hvad der efter Afstaaelsen af disse Folks Hjemstavn sikkert nok har haft sin Betydning for deres senere For-

[1] Danske Rigsarkiv: Synsforretninger over Lenenes Tilstand efter Krigen 1657—60, Helsingør.

[2] Landsarkivet for Sjælland Helsingørs Vejerbog 1658. Svenske Rigsarkiv: Skoklostersamlingen, K. G. Wrangel til Pehr Brahe $^{9}/_{9}$ 1658.

[3] Dahlbergs saakaldte Dagbog.

hold. Brunow havde i nogle Maaneder haft Kommandoen paa Slottet, men den 8. August, paa Efterretningen om de Svenskes Landgang ved Korsør, afsendtes Oberst *Paul Bentfeldt* (eller Beenfeldt) fra Kjøbenhavn for at overtage Kommandoen. Bentfeldt var forsynet med en kongelig Instruktion om at forsvare Slottet til det yderste, ikke indlade sig i Underhandlinger med nogen som helst og ikke adlyde Ordre fra nogen som helst andre end Kongen. Af Skyts og Ammunition var der betydelige Mængder, hvoraf en Del stammede fra Landskrone efter Svenskernes Overtagelse af Land og Fæstninger.[1]

Det er bekendt, at de første Efterretninger om Svenskernes Landgang ved Korsør naaede til Kjøbenhavn Dagen efter, den 8. August, en Søndag, tidlig paa Formiddagen. Samme Dag, ved hvad vi nu vil kalde Middagstid, naaede Efterretningerne til Helsingør, idet de to Rigsraader *Axel Urup* og *Otte Krag* straks var rejste fra Kjøbenhavn til Kronborg for at drive paa med Slottets Forsyning med Proviant og Forøgelsen af Krigsberedskaben. Det havde nemlig i Februar samme Aar, da Svenskerne første Gang kom paa Sjælland, vist sig meget vanskeligt at formaa Borgerskabet til at levere Fødemidler op paa Slottet, trods Paalæg derom fra Lensmand og Kommandant — henholdsvis *Arent v. d. Kuhla* og *Ove Skade* — og først efter gentagne strænge Ordrer fra Kjøbenhavn og Opsendelse af en af Rigsraaderne lykkedes det Borgmester *Niels Hansen* at faa Borgerne til at give efter. Niels Hansen, til hvis Paalidelighed Oberstløjtnant S. A. Sørensen nærer stærk Tvivl, var iøvrigt en velsindet Mand og fik gentagne Gange det bedste Skudsmaal af Ove Skade og forskellige Rigsraader, men han var ude af Stand til at lede det uregerlige Borgerskab, hvis Stemning bedst fremgaar deraf, at man samtidig med, at man afslog at overtage Provianteringen af Kronborg, straks var villig til at yde store Leverancer til den svenske Hær ved Kjøbenhavn, og under den kortvarige Fred om Foraaret og Forsommeren var der mellem Borgerne ofte falden saadanne Talemaader som, at de hellere vilde være Svenske end Danske[2] osv. osv.

[1] Kronborg Lens Regnskab 1658–59.

[2] Svenske Rigsarkiv: Danica, Postmester Schneiders Rapporter i April-Juni 1658.

De to Rigsraader logerede Natten 8. til 9. August paa Kronborg og vendte derefter tilbage til Kjøbenhavn, i hvis Forsvar de begge tog den mest fremragende Andel.

I Helsingør kom alt i Oprør ved de udbragte Tidender. Borgere og Soldater stimlede sammen i Gaderne og diskuterede Nyhederne, og saavel Borgere som Soldater stod Natten mellem den 8. og 9. under »fuld Gevær« og ventede Fjenden. Den nylig udnævnte svenske Gesandt i Danmark, *Duwall,* boede i Helsingør og synes ikke at have været indviet i Karl Gustafs Planer mod Danmark. Han har givet meget udførlige, officielle Beretninger[1] om Forholdene i Helsingør og paa Kronborg i disse skæbnesvangre Dage.

Duwall fortæller blandt andet, at han endnu den samme 8. August sendte den svenske Postmester (og Spion) i Helsingør, *Christoffer Schneider*, op paa Slottet til Lensmanden, Christoffer Bille, for at høre om, hvad der laa til Grund for Tumulten i Byen og de vilde Rygter om Karl Gustafs Planer mod Danmark. Schneider maatte to Gange lade sig anmelde, inden han blev indladt; men omsider kom Oberstløjtnant Brunow og førte Schneider ind i Slotsgaarden, hvor Schneider yderligere lod sig anmelde hos Bille. Denne sidste kom ned i Gaarden, og Schneider »komplimenterede« ham da fra Duwall, der meget beklagede, at han endnu ikke havde haft Lejlighed til at komme op og hilse paa Bille; men de mærkelige Rygter, der fo'r Byen rundt, foranledigede Duwall til at bede Bille om Beskyttelse.

Bille lod paa sin Side Duwall komplimentere; haabede, at det vilde vise sig, at der ikke var noget alvorligere paa Færde og lod Duwall forsikre om sit Venskab og om Beskyttelse. Derefter gik Schneider, fulgt til den indre Slotsport af Brunow. Da Schneider var naaet til den ydre Slotsport — ved den gamle Befæstning — kom Billes Tjener løbende og spurgte, om Duwall maatte ønske to Musketerer som Post ved sin Bolig, hvilket Schneider dog bad Slotsherren (Bille) selv afgøre.

En halv Time efter at Schneider var vendt tilbage til Duwalls Bolig, indfandt sig her en Løjtnant med to Musketerer, sendt fra

[1] Svenske Rigsarkiv: Danica, Duwall til det svenske Rigsraad, særlig $^4/_9$ 1658.

Slottet; men Duwall sendte dem straks bort igen, idet han takkede Løjtnanten for hans Ulejlighed.

Kl. 11 samme Aften indfandt den nederlandske Resident i Danmark, *Jacob le Maire,* sig hos Duwall for at tale om Sagerne og gav Duwall det Raad at rejse bort, hvilket Duwall dog afslog, saa længe man ikke vidste mere bestemt Besked om Tingenes Tilstand. Den næste Dag rejste le Maire til Kjøbenhavn og kom tilbage endnu samme Dag, og samme Dags Morgen havde den ekstraordinære nederlandske Gesandt i Kjøbenhavn, *van Beuningen,* som ombord paa sit eget Orlogsskib rejste hjem til Holland, været i Land i Helsingør og paa Kronborg paa en kort Visit, hvorefter han skyndsomst fortsatte sin Hjemrejse, der blev af saa eminent Betydning for Danmarks Skæbne.

Atter den næste Dag, den 10., om Aftenen Kl. 7, sendte Kommandanten, Bentfeldt, en Underofficer efter Schneider, og efterat denne sidste havde begivet sig paa Vej til Slottet, kom yderligere to Underofficerer, af hvilke den ene greb fat i ham og slæbte af med ham. Da Schneider paa denne Maade kom op i Slotsgaarden, var Bille og Bentfeldt dér, omgivne af en Mængde Mennesker, og Bentfeldt fo'r straks løs paa Schneider med Bebrejdelser mod de Svenske.

Snart efter kom ogsaa Duwall til Stede, da Bille havde sendt sin Vogn med to Løjtnanter efter ham og lod undskylde, at Bille foranledigedes til at sikre sig Duwalls Person, til Gengæld for at de Svenske i Helsingborg havde arresteret den danske Rigsadmiral *Ove Gedde.* Bille, men navnlig Bentfeldt, rettede Bebrejdelser ogsaa mod Duwall for de Svenskes Fremfærd, og der vekslede en Del Ord herom. Bille og Duwall enedes dog om, at Duwall paa Kavalers Parol maatte opholde sig i sin Bolig og Schneider paa Duwalls Kaution samme Steds — dog at en Skildvagt skulde stilles der, hvorefter Duwall kørte til sin Bolig igen. Herved forblev det indtil Natten mellem den 16. og 17., da Wrangel besatte Helsingør. Saasnart Skildvagten saa de svenske Tropper, løb han fra Lunte og Skilderkappe op paa Slottet.

Den 11. August var en svensk Flaade under Admiral *Henrik*

Geerdtson ankommen og havde lagt sig mellem Helsingør og Helsingborg, og den 13. havde le Maire været hos Duwall for at tage Afsked, da han med Familie vilde tage Ophold paa Kronborg. Le Maire udtalte herved, at »dette Væsen skulde komme alle Potentater og i Særdeleshed Holland fremmed fore og give alle en stor Jalousie.«

Klokken 1 om Natten til den 17. August var Belejringskorpset som nævnt rykket ind i Helsingør, havde straks besat den store Bygning, hvori Øresunds Toldkammer var, og gik lige ind under den gamle Vold. En Del af Borgerne var draget Fjenderne i Møde, og Wrangel sendte paa deres Anmodning en Styrke paa 200 Ryttere i Forvejen til Byen for at »beskytte« den mod Besætningen paa Kronborg.[1] En stærk Patrouille var af Bentfeldt sendt ud mod Fjenden for at rekognoscere denne; men den Kaptajn, der førte, fik tudet Ørene fulde af Borgerne, der naturligvis stærkt overdrev Svenskernes Styrke, som jo i Forvejen var overmægtig nok endda.

Endnu paa Belejringens første Dag, den 17., skød Forsvarerne Toldbygningen sammen, saa at Svenskerne over Hals og Hoved maatte forlade den, og en stor Del af Toldvæsnets Arkiv blev ødelagt, medens Toldkassens Penge, som Svenskerne straks havde haft Kig paa, i Forvejen var bragt i Sikkerhed af Tolderne. Den paafølgende Nat underholdtes fra Slottet en stærk Kanonade, hvorved to Huse skødes i Brand. Allerede den 17. foretoges det *første Udfald,* ved hvilket Forsvarerne trængte frem til den sydlige Del af den gamle Vold og til Dels ud over denne. Svenskerne, der paa dette Sted, udgaaende fra Toldbygningen, allerede havde begyndt deres Angrebsarbejder, blev kastede tilbage, hvorefter Kampen fortsattes endnu i flere Timer. Svenskernes Tab ved dette Udfald var ret betydelige.

Den 18. om Morgenstunden foretoges det *andet Udfald,* hvorved blandt andre den svenske Oberstløjtnant *Eickstedt* dræbtes. Han

[1] Helsingørs Vejerbog 1658.

begravedes senere paa Maria Kirkegaard. Den 19. hen imod Aften skete det *tredie Udfald* og denne Gang med omtrent den hele Garnison. Ogsaa denne Gang trængte de Danske frem over den gamle Vold og kastede de lige overfor staaende Svenske tilbage. Wrangel havde imidlertid ladet en Del afsiddede Ryttere og noget Fodfolk indtage en skjult Opstilling i den nordvestlige Del af den gamle Grav, nær Kongens Stald, og saaledes at Styrken ikke kunde observeres fra Slottet. Denne Styrke trængte nu frem i Retning af den ydre Port, der laa omtrent midt for den gamle Befæstning; men heldigvis havde Udfaldsstyrken efterladt en Trop bag den gamle Vold, og disse Folk gav de fra Bagholdet fremstyrtende Svenskere en saadan Modtagelse, at de først studsede og derefter flygtede tilbage, saa at Udfaldsstyrken naaede nogenlunde betimeligt at komme tilbage igen. Paa begge Sider var Tabene ret betydelige.

Wrangel, der havde haabet at kunne fange den største Del af Slotsbesætningen ved denne Lejlighed, var grumme misfornøjet med Resultatet og lod straks nedsætte Krigsret over de uheldige Ryttere med flere. En Kvartermester og en Rytter fandtes herved særlig skyldige i Fejghed og blev straks hængte, hvorhos Rygtet gik, at ogsaa en Major og en Løjtnant led samme Skæbne. Idet Wrangel, der ikke kunde lide Erik Dahlberg, berettede til Karl Gustaf om denne Sag, var han ondskabsfuld nok til at tilføje, at Dahlberg, der samtidig med Beretningen afgik til den svenske Lejr foran Kjøbenhavn, mundtlig kunde berette om Rytternes slette Adfærd, da han havde været nærværende netop paa dette Sted og set det hele.

Imidlertid havde Svenskerne, under Beskyttelse af Ilden fra deres omkring den gamle Vold opstillede talrige Fodfolk, fortsat deres Angrebsarbejder saa kraftig, at de allerede den 20. om Aftenen, altsaa efter 4 Dages Arbejde, med Approcher (Løbegrave) var naaede frem til den nye (indre) Grav. Samtidig var 3 Batterier færdige til at aabne Ilden: de to mod det svære Taarn paa Slottets Sydvesthjørne, hvori Forsvarernes meste Skyts var opstillet, og hvorfra Angriberen havde lidt størst Skade — det tredie mod den lille, »smalle«, Bastion sydøst for Slottet, for Enden af den nye

Grav; thi fra denne Bastion kunde den tilsigtede Gravovergang beskydes.

Allerede efter den første Dags Beskydning var der lagt Breche i det store Taarn, og Dagen efter (den 22.) var saavel dette som den beskudte Bastion saa stærkt medtagne, at Skytset maatte tages bort derfra, skøndt Forsvarerne havde gjort alt, hvad de formaaede, for at reparere med Skansekurve og Tømmer.

De nærmest følgende Dage udvidede Angriberen sine Løbegrave, og den 24. fuldførtes bag den gamle Bymur et Batteri paa 8 svære Kanoner til Beskydning af den store Bastion udfor Slottets Sydvesthjørne, hvor man samtidig begyndte at forberede Bygning af et Galeri over Graven. Endvidere fuldførtes et Batteri til Beskydning af den nordvestlige Bastion.

Den 24. sendte Wrangel en Trompeter ind paa Slottet til Bentfeldt med Opfordring om Overgivelse. Dette afsloges vel rent ud, men samtidig benyttede Wrangel Lejligheden til at kaste en Brand i Hjærtet paa Bentfeldt ved at lade berette, at dennes Hustru og Børn sad i svensk Fangenskab, berøvet al deres Ejendom.

Omtrent samtidig kom Fjendskabet mellem Bentfeldt og Brunow til Udbrud, og til Brunow sluttede sig næsten alle de andre Officerer paa Slottet. Udviklingen af dette skæbnesvangre Fjendskab, som hurtigt bredte sig helt ned i de meniges Rækker og tilsidst førte til Komplot og Mytteri, er nogenlunde bekendt af Billes og Bentfeldts trykte Relationer og skal ikke nærmere omtales her. Kun skal der mindes om, at Brunow, der følte sig krænket over, at han ikke havde maattet beholde den militære Kommando paa Slottet, nægtede Bentfeldt Lydighed, og at andre af Officererne efterlignede ham. Det sagdes, at Bentfeldt bestandig var beruset, og selv om dette ikke var noget særlig nedsættende for en Mand saa kort efter Christian den Fjerdes Periode og medens det almindelige Drikkeri endnu saa temmelig var paa Moden, kan det jo nok være, at Bentfeldt hverken har været saa klar eller bevidst i sine Handlinger, som godt var, og han har maaske ogsaa været mindre behersket overfor uvillige undergivne.

Christoffer Bille havde som Guvernør en meget vanskelig Stilling;

men ved hans Udnævnelse havde man næppe tænkt sig Muligheden af, at han skulde komme til at fungere under saa vanskelige Forhold. Han var en yngre Mand, han var slet ikke Soldat, og dertil var Bentfeldt baade formelt og faktisk stillet uafhængig af Guvernøren. Bentfeldt synes ikke at have tøvet med overfor sine undergivne at fastslaa, at den væbnede Magt var underlagt ham — og *ham alene;* thi Bille beklagede sig over, at hver Gang han paatalte Forsømmelighed og lignende overfor Befalingsmænd og menige, vendte de ham Ryggen, idet de rent ud sagde, at Bille ikke havde noget over dem at sige. Derfor fik Billes direkte og indirekte Forsøg paa at stifte Fred og Fordragelighed mellem Officererne og indvirke paa Disciplinen hos de menige kun ringe Virkning. Meget betegnende for Tilstanden er det Tilbud, som en af Løjtnanterne kom med til Bille: at de, hvis Bille syntes om det, vilde »give Bentfeldt hans Rest«, d. v. s. stikke ham ned, for at Brunow kunde faa Kommandoen.

Som bekendt lykkedes det Forsvarerne pr. Baad at vedligeholde Forbindelsen med Kjøbenhavn trods Svenskernes Forsøg paa at afbryde denne, og der vekslede jævnlig Skrivelser mellem Bille og Bentfeldt paa den ene Side og Kongen paa den anden, og denne sidste søgte, saa godt det lod sig gøre, at opmuntre Bentfeldt og de andre til Udholdenhed. Den 26. beretter Bille saaledes til Kongen, at de har rigelig af Proviant, Krudt og Bly samt af Mod, men de behøver 300 Mand yderligere til det aktive Forsvar for at drive Fjenden ud af hans Løbegrave, som iøvrigt beskydes med stor Virkning fra de smaa Taarne. Forsvarerne har den Dag 60 saarede (og desuden et Antal dræbte), saa det kniber med at besætte alle Poster tilstrækkelig stærkt, naar Folkene skal have lidt Hvile imellem. Slutningen paa Skrivelsen staar i en mærkelig Modstrid med dens Indledning, idet Bille erklærer, at dersom de ikke snart faar Undsætning, kan Mytteri befrygtes.

Svenskerne fortsatte imidlertid stadig med Bygningen af nye Batterier og havde modtaget Forstærkning af Skyts og Ammunition. En Opgørelse af Wrangel den 25. viser, at Svenskerne da havde

Kanoner af 6 Kalibre fra 36 Punds af, 4 Slags Granater til Mortererne fra 240 Punds af, samt 40 Punds Ildkugler til at skyde Brand med. Deres Krudtbeholdning samme Dag var omtrent 14000 Pund. Man ser, at det ikke var nogen Belejring paa Skrømt. Den 26. ødelagde Forsvarerne et Batteri, som Svenskerne havde gjort færdig Natten til den 25. Natten til den 27. blev dette Batteri dog atter istandsat, og om Dagen den 27. blev Beskydningen særlig voldsom, saa at en Regn af Kugler, Granater og Sten styrtedes ned over Slottet, hvis Kasematter ødelagdes i den Grad, at 4 Mand Side om Side kunde gaa igennem Brecherne.

Ikke desto mindre maatte Wrangel overfor Karl Gustaf erkende, at Forsvaret var ganske anderledes haardnakket, end han efter Borgernes Beretninger og Angrebets knusende Overlegenhed havde ventet, og han var ikke i Stand til med nogen Sikkerhed at angive, naar han ventede Slottets Fald. De Tab, Svenskerne havde lidt i Dagene den 18. til den 30. August var meget betydelige, nemlig henved 250 dræbte og saarede i Følge deres egne Opgivelser, og heri var endda Rytterregimentets Tab ikke medoptagne, skønt ogsaa dette Regiment deltog i Belejringen. Tabene den 17. August og den 31. August til 5. September er fuldstændig ubekendte. Da der den 25. August ankom 3 Kompagnier engelsk Mandskab over Helsingør paa Vej til Kjøbenhavn — det var vistnok de Hutchinsonske Folk — vilde Wrangel absolut beholde disse Folk til Erstatning for de lidte Tab. Han vidste nemlig den Dag ikke noget bestemt om Udfaldet fra Kjøbenhavn den 23., hvor Karl Gustaf led et Tab af omtrent 1000 Mand, for en stor Del fordi hans Fodfolk var bleven saa stærkt svækket ved Afgivelsen af Belejringskorpset til Kronborg. Desuden generedes Wrangels Forbindelser bag ud i ikke ringe Grad af de mange Steder optrædende Snaphanebander.[1]

Den 27. begyndte Wrangels Ingeniør at arbejde paa Minekamre bag den indre Gravs Kontrescarpemur, og man ventede, at han allerede den næste Dag vilde kunne vælte Muren ned i Graven, hvor-

[1] Krigsarkivet i Stockholm: Krigshandlinger, Karl X Gustaf, 1658, Fasciklen „udaterede".

for man forberedte sig paa at bygge Galeri (dækket Overgang) over denne til den sønderskudte Sydvestbastion. Samme Dag tidlig om Morgenen borttog de Svenske en Galliot, der laa under Slottets Kanoner ved Nordøstpynten, og den næste Dag tog de engelske Folk Orlogsskibet »Snarensvend«, der laa samme Steds. Dette Skib blev imidlertid skudt i Sænk af Forsvarerne, saa at det sank midt i Strømmen mellem Kronborg og Helsingborg. Det havde en Del Skyts og Ammunition ombord. Samme Dags Aften førte Forsvarerne et *Udfald — det fjerde* — med en mindre Styrke mod den søndre Løbegrav og vistnok ogsaa mod Minørarbejdet. Men dette Udfald var uheldigt, idet en Konstabel, som skulde rette sin Kanon mod de Svenske, tog fejl og i Stedet derfor skød lige ind i den lille Udfaldsstyrke og dræbte flere af den. Samme Nat deserterede han til Svenskerne af Frygt for Straf og gav Beretning om Tilstanden paa Slottet.

Skønt Wrangel den 25. havde erklæret overfor Kongen, at han havde nok af svært Skyts, modtog han dog den 29. yderligere Forstærkning deraf, saa at han nu med ialt 38 Stykker svært Skyts bearbejdede Slottet, samtidig med at hans Fodfolk vedblivende, liggende bag Ildlinien af den gamle Vold Mand ved Mand, fuldstændig omgav Slottet og ved Skydning mod Vinduer, Skydeskaar og Batterier næsten ganske forhindrede de faatallige Forsvarere i at skyde og navnlig dræbte og saarede Konstablerne derinde.

Om Aftenen den 29. sprængtes Minerne i et øsende Regnvejr, der varede ved i flere Døgn og satte Vandet dygtigt op i Gravene til stor Ulempe for Svenskerne. Ved nærmere Undersøgelse om Natten viste det sig, at Muren ganske vist var væltet nogenlunde ned i Graven, idet den var sprængt paa 3 Steder;[1] men uheldigvis var en Del af Galeriet, der var dannet af Brædder og Faskiner, gaaet med i Graven, hvor Vandet, trods den nedstyrtede Mur, endnu var over Mandshøjde.

Den 30. ankom fra Kjøbenhavn paa en Galliot en Forstærkning til Forsvarerne paa omtrent 150 Infanterister og Bøsseskytter (Kon-

[1] Danske Kongers Historie Nr. 130.

stabler). Herved skal i Forbigaaende bemærkes, at Galliotens Fører, i Følge en af Admiralerne *Niels Juel* og *Jørgen Bjørnsen* udstedt Attest,[1] var Skipper *Hans Christensen,* og han hed altsaa ikke Jørgen Mathiesen Møller, som S. A. Sørensen beretter. Ved samme Lejlighed skal nævnes, at hvad der af samme Forfatter berettes om, at Erik Dahlberg red »frem og tilbage mellem Kjøbenhavn og Kronborg mindst 1 Gang i Døgnet« ikke er rigtig, hvad der blandt andet fremgaar baade af Wrangels Korrespondance med Karl Gustaf og Dahlbergs egne Angivelser, og Dahlberg plejer ikke at sætte sit Lys under en Skæppe. Dahlberg siger nemlig, at han under en Del af Kronborgs Belejring »hver anden Dag maatte ride fra og til« mellem Kronborg og Kjøbenhavn. (Se ovenfor)

Under de fortsatte Arbejder med Galeriet over Graven styrtede dette sammen og dræbte blandt andre den ledende Ingeniørofficer; men Angriberne tog paany fat for at genoprette Skaden og fortsætte Galeriet, og samtidig rettedes et andet Sappeangreb mod en af de Dæmninger (den ved Slottets Nordvesthjørne), som holdt Vandet oppe i Gravene, for at vælte Dæmningen og tømme Vandet ud. Rimeligvis som Følge af den modtagne Forstærkning og for at ødelægge Sappearbejderne foretog Forsvarerne den 1. September om Eftermiddagen det *femte Udfald,* udenom Slottets Sydøsthjørne og hen imod den søndre Løbegrav, hvor de ogsaa anrettede en Del Ødelæggelse, hvorefter de gik tilbage.

Den 2. September synes Wrangel at have været i Lejren ved Kjøbenhavn hos Karl Gustaf for at aflægge mundtlig Beretning; men den 3. var han foran Kronborg igen, hvor han lod 24 Stykker svært Skyts samtidig skyde Salver mod Gravmurene og Slotsmurene, saa at de sidste i den Grad styrtede sammen, »som om man trak et Gardin eller et Forhæng til Side«, som det hedder meget klart og anskueligt i en samtidig Beretning. Paa samme Tid fortsattes med Ingeniørarbejderne mod Slottets Vestside, og da Forsvareren endnu fra Vestbastionen søgte at hindre Sappearbejderne mod Dæmningen, toges Bastionen under Behandling af et af Morterbatterierne

[2] Afregninger XX. Nr. 39.

samt af et vest for den nu afbrændte Staldbygning anlagt nyt Batteri.

Atter den 4. September opfordrede Wrangel Bentfeldt til Overgivelse. Uden at raadføre sig med nogen — f. Eksempel med Bille — forhandlede Bentfeldt først frem og tilbage med den sendte Parlamentær og derefter med Wrangel, der tillod, at Bentfeldt sendte en Tambur med Breve til Kjøbenhavn — vel sagtens for at forklare Kongen Situationen og opnaa hans Tilladelse til at overgive Slottet. Men henimod Aften forandrede Bentfeldt Anskuelse og foreslog Wrangel, at Bentfeldt skulde skikke to af sine Officerer ud til Angriberne — vel sagtens for at faa Lejlighed til at se de Svenskes Anstalter og muligvis spørge nyt — medens Wrangel til Gengæld skulde sende to af sine Officerer ind paa Slottet.[1] Dette gik Wrangel, der stadig fortsatte Angrebet af fuld Kraft, ind paa.

Efter fortsatte hemmelige Forhandlinger mellem de to svenske Officerer og Bentfeldt vendte alle fire Officerer om Aftenen hver tilbage til sit; men om Natten mellem den 4. og 5. var Svenskerne igen inde hos Bentfeldt, medens Wrangel stadig fortsatte Beskydningen. Det nordlige Sappeangreb naaede denne Nat hen til Dæmningen over Graven og til den nordvestlige Ravelin (Værk til Dækning af Indgangen), som Wrangel agtede at angribe og erobre Natten mellem den 5. og 6.

Den 5. bad Bentfeldt atter Wrangel om at maatte sende nogle Breve afsted til Kjøbenhavn. Wrangel viste sig ogsaa imødekommende og modtog Brevene til Besørgelse — men sendte dem til Karl Gustaf. Derpaa gik Oberstløjtnant Brunow ud til Svenskerne som Delegeret for Bentfeldt, der bad om at faa Wrangels yngre Broder ind til sig til Forhandling, da han kendte denne fra det foregaaende Aar, da den unge Wrangel sad fangen i Glückstadt. Senere paa

[1] Af de to danske Officerer var den ene den Kaptajn, som S. A. Sørensen kalder „Battzer", men som hed *Balzer Diedrichs*.

Dagen bad Bentfeldt om at maatte sende en Officer til Kjøbenhavn, hvad Wrangel dog afslog.

Der vides intet om, ved hvilke Midler Wrangel indvirkede paa Bentfeldt personlig; men meget taler for, at det Forhold, at Bentfeldts Familie og Ejendom sagdes at være i Svenskernes Magt paa Fyn, er bleven benyttet som et yderligere Pres paa den i Forvejen stærkt ængstede Mand. Bentfeldts Stilling var ikke misundelsesværdig, og hans aandelige Kraft har ikke staaet paa Højde med den foreliggende Situation. Han vidste, at Angriberne i Løbet af et eller to Døgn samtidig vilde have Gravovergangen ved Sydvestbastionen færdig, sprænge Nordvestdæmningen og i ethvert Fald delvis tømme Graven, og endelig at de laa umiddelbart foran Ravelinen mod nordvest. Og da derhos Sydvestbastionen var sammenskudt, saa at Brechen var »praktikabel« (passabel for en Stormkolonne), og ogsaa Slotsmurene paa flere Steder var brechelagte, maatte han være forberedt paa en Storm, som han med sine 250 Mand — flere sunde havde han ikke tilbage — mod Angribernes 3000 ikke havde synderlig Udsigt til at afslaa.

Dog var det jo ikke endnu kommen til det yderste, idet Angriberne ikke endnu havde overskredet den indre Grav og Vold; endnu kunde man haabe paa Undsætning fra Kjøbenhavn. Inde paa Slottet formanede Bille Bentfeldt til at holde ud; men stærkere var Presset i modsat Retning fra Brunow, der ligefrem optraadte som Forræder, og adskillige andre Officerer, særlig Christopher Gedde, og en Del af Besætningen havde allerede en Gang nedlagt Vaabnene og nægtet at kæmpe længere.[1]

[1] Danske Kongers Historie Nr. 123: Bentfeldt til Kongen $^{13}/_{12}$ 1658.

Enden paa Historien blev da, at Bentfeldt sent paa Dagen den 5. September bad om en Akkord straks, hvad han dog kort efter ændrede til, at han — formentlig for at afvente Virkningen af de til Kjøbenhavn sendte Breve, af hvilke jo dog de sidste befandt sig i Karl Gustafs Hænder som Følge af Wrangels Krigslist — bad om Udsættelse til den 6. Kl. 9 Formiddag, til hvilket Tidspunkt Slottet dernæst overgaves.

Forsvarernes Tab var 36 døde og 140 saarede eller omtrent tre Syvendedele af den hele Styrke.[1] Duwalls private Feltskær sammen med Feltskæren paa Kronborg erklærede, at der ingen Medikamenter var inde paa Slottet til at hjælpe disse mange saarede med.[2] Alle Beretninger udtaler sig om, hvor frygtelig Slottet var medtaget af Beskydningen, og hvor elendig Tilstanden var hos de mange saarede, som ingen ordentlig Hjælp kunde faa.

Samtidig med at Oberst *Fersen* med 300 Mand rykkede ind og besatte Slottet, marcherede Forsvarerne ud. Det var i Kapitulationens Punkt 1 fastsat, at samtlige Befalingsmænd og menige skulde have fri Afmarch; men kun omtrent 20 Mand af de menige fulgte deres Officerer; alle de øvrige gik straks godvillig i svensk Tjeneste, hvad der af upartiske samtidige stempledes som højst uhæderligt og som et yderligere

[1] Ifølge Begravelsesregistret for Maria Kirken i Helsingør blev følgende Officerer begravede i den nærmeste Tid efter Belejringen: Den 11. September Løjtnant *Daniel Grubbe:* 1644 Sergent ved Garnisonen i Malmø under Oberst Ebbe (Christoffersen) Ulfeldt; Løjtnant under Oberstløjtnant Cypr. Nadelwitz v. Krenskys Eskadron Sjællændere $^{10}/_{7}$ 1657—$^{1}/_{6}$ 1658. (Dokumenter vedrørende Indkvarteringen i Malmø 1643—47; Ekstraktregisterbog ov. milt. Afregn. 1657—60.) Den 13. September Kaptajn *Hans Ohle:* en Tysker, som i mange Aar som Underofficer og Løjtnant havde staaet ved Oberst Ove Skades geworbne Kompagni; det er vistnok ham, der under Kronborgs Belejring efter Oberstens (Paul Bentfeldts) Begæring fik udbetalt en Dusør „for hans Courage, han i et Udfald beviste"; han selv og hans Datter nævnes meget hyppig som Faddere ved Barnedaab i Soldater- eller Borgerfamilier. (Kirkebogen for Maria Kirken; Kronborg Lens Regnsk. 1658.) Han var født 1602 og døde af et Skudsaar den 16. (?) August. (Boesen, Helsingørs Beskr., S. 152). Den 28. September begravedes Kaptajn *Erdtmann Lange* og den 16. November Kaptajn *Michael Schreiter;* begge havde gjort Tjeneste under Krigen 1657, men Schreiter maa siden være gaaet i svensk Sold; han faldt den 29. Oktober som Kaptajn ved Fersens Regiment. Født i Halle c. 1612. (Boesens anf. Skr., S. 153).

[2] Svenske Rigsarkiv: Danica, Duvall til Rigsraadet $^{4}/_{9}$ og $^{8}/_{9}$ 1658.

Vidnesbyrd om den Utroskab, de menige og Underbefalingsmændene havde lagt for Dagen under Belejringen. I Kapitulationen var medoptaget et Punkt om, at Bentfeldts Frue skulde have al sin Ejendom leveret tilbage fra de Svenske — et Punkt, der ikke ser godt ud for Bentfeldts Vedkommende.

Det er ganske interessant at se det Kapløb, der var mellem de svenske Officerer om at være den første, der satte sin Fod indenfor Kronborgs Mure. Wrangel siger, at Oberst Fersen og Krigskommissær *Rothlieb* var de første. En anden samtidig, svensk Beretning — for øvrigt fra den nævnte Rothlieb selv — siger, at Oberst Fersen og en Major *Christer* (han hed *Christer Karlsson* og var Artillerioffícer) var de første[1]. Men Dahlberg erklærer i sin mange Aar efter sammenskrevne »Dagbog«, at han var beordret til at modtage den ene Port og »altsaa blev den første svenske Kommandant paa Kronborg.«

Under Ledelse af Dahlberg gik Svenskerne straks i Gang med at reparere Slottet, der bestemtes til at huse den svenske Dronning, og jævne Angrebsarbejderne med Jorden. Den 7. var Karl Gustaf paa Kronborg for at bese det hele. Den nederlanske Resident, le Maire, som under hele Belejringen var forbleven paa Slottet, vilde ved Overgivelsen have hilst paa Wrangel, men denne skal have tiltalt ham højst unaadig.

Belejringen havde varet paa det nærmeste 3 Uger og havde efter mange samtidige og samstemmende Vidnesbyrd været ført med ganske overordentlig Kraft, idet Angriberne ikke havde sparet noget Middel for hurtig at blive Herre over Slottet. Den Modstand, de Svenske fandt, havde langt overgaaet, hvad de havde ventet, og det turde være et Spørgsmaal, om Karl Gustaf vilde have vovet at svække Hæren foran Kjøbenhavn saa længe og i saa høj Grad,

[1] Svenske Rigsarkiv: Karl X Gustafs Tid, Den danske Krig, Jylland og Øerne, $^{12}/_{9}$ 1658.

som Belejringen af Kronborg krævede det, om han havde kunnet forudse, hvad der skete foran København den 23. August — den Dag, da de Danske lærte, at selv under en Karl Gustaf var Svenskerne ikke uovervindelige, da de Danske fik Tillid til sig selv.

For den Indsats, som Svenskerne vovede ved Kronborg, maatte dette Sted absolut falde; men paa den anden Side maa det fastholdes, at *de 3000 Mand foran Kronborg og de betydelige, dér anvendte Angrebsmidler, som unddroges Belejringen af Kjøbenhavn, kunde have lagt et tungt, maaske endog et afgørende Lod i Vægtskaalen paa det Punkt, hvoraf Rigets Skæbne dengang som nu afhang.*

II. Om Kronborg-Sammensværgelsen 1659 og Deltagerne heri.

DET paafølgende Foraar, altsaa Foraaret 1659, tog Svenskerne med Kraft fat paa at forstærke Befæstningerne ved at opføre adskillige nye Værker og rydde de nærmest liggende Borgerhuse væk. Herved betjente de sig af Bønderne i de nærmeste Len — Kronborg og Frederiksborg, tildels ogsaa Hørsholm — og Generalkvartermesterløjtnant Erik Dahlberg, der ledede Arbejderne, havde faaet Bemyndigelse til at udskrive 1000 Karle til Arbejde — et Tal, som dog næppe nogensinde naaedes, da Bønderne, energisk støttede af deres Præster, gjorde gældende, at de i Forvejen havde saa store Byrder at udstaa, at de ikke kunde overkomme at give en saadan Arbejdsstyrke[1]. Flere Gange var Styrken dog oppe paa 500 Mand, og i Juli Maaned mente Dahlberg, at han ved Eksekution nok skulde bringe Tallet op til de 1000. Allerede den 18. September 1658, altsaa kun 12 Dage efter Slottets Overgivelse, forordnede Karl Gustaf, der da boede paa Ibstrup (Jægersborg), *„Oluff Steinvinckell"* til at være »Bygmester paa vort Slot Kronborg« for at forfærdige og reparere dette. Den daværende svenske Kommandant, Oberst Johan Hård, skulde derfor række Stenvinkel Haanden i alt, hvad denne ønskede, og derhos paalægge Borgmester og Raad i Helsingør at hjælpe Stenvinkel med Haandværksfolk og Materialier[2].

I Løbet af Vinteren 1658—59 var der foregaaet en Forandring i Borgerskabets Holdning, eller rettere: den Del af Borgerskabet, hos hvem der fandtes nogen Loyalitet eller Fædrelandskærlighed, kunde begynde at rejse Hovedet, og navnlig gav den saa eftertrykkelig afslaaede Storm paa Kjøbenhavn Natten mellem den 10. og

[1] Svenske Rigsarkiv, Karl X Gust. Tid, Handlinger vedr. Befæstningen af Kronborg 1659—60.

[2] Svenske Rigsarkiv, Karl X Gust. Tid, Den danske Krig, Skaane, Halland og Blekinge. — Blandt Dokumenterne vedrørende Befæstningen af Kronborg findes en udateret Seddel fra Stenvinkel, hvorved han rekvirerer forskellige Arbejdsmaterialier, og hvor han skriver sig „Olluff von Steinvinkel". Han skrev meget godt Dansk.

11. Februar 1659 og den efterhaanden indtrædende Vending i Forholdene de fædrelandsk sindede nyt Mod. I det hele og store dannede Borgerskabet i Helsingør ikke nogen Undtagelse fra den almindelige Regel, at Befolkningen i Byerne — den kjøbenhavnske Befolkning ikke undtagen — var næsten fuldstændig uøvet i Vaabenbrug og uden videre Betydning i militær Henseende og viste et lunkent eller endog slet Forhold baade i denne Krig og den foregaaende. I Almindelighed var Bybefolkningen nærmest betænkt paa at drage den størst mulige materielle Fordel af de vekslende Forhold, men var i øvrigt temmelig ligegyldig med Hensyn til Landets og Rigets Skæbne. Det maa imidlertid herved erindres, at der dengang i de større Købstæder, der stod i direkte Handelsforbindelse med Udlandet, var mange indvandrede Udlændinge, hvis Indflydelse ikke maa regnes ringe; særlig i Helsingør var dette Tilfældet baade dengang og senere.

Det er bekendt, hvorledes Dronningens Foged paa Hørsholm, *Lorens Tuxen,* allerede kort efter, at Kjøbenhavns Belejring var begyndt, bragte Efterretninger ind i Staden, og han vedblev hermed jævnlig i næsten et Aar, indtil han maatte flygte til Kjøbenhavn i August 1659. Men Tuxen var ikke den eneste, der holdt Forbindelsen vedlige mellem de belejrede i Kjøbenhavn og det øvrige Sjælland. Saaledes har Ridefogden i Kronborg Len, *Hans Rostgaard,* efter hvad han selv fortæller, enkelte Gange dels selv været i Kjøbenhavn under Belejringen, dels sendt Folk derind med Efterretninger m. m. Rostgaard beretter selv i sin efterladte »Tegnebog«[1], at han 2 Gange med Kongens Brev var ude hos Admiral Obdam, da denne i Oktober 1658 kom med Undsætningsflaaden. Af Rostgaards Afregning i Rigsarkivet[2] ses det, at han krævede 8 Rigsdaler, som han havde udlagt til 4 »Karle«, der roede ham fra Helene Kilde (Tisvilde Leje) til Kongens Mølle, hvor Obdam laa for Anker. Han skulde herved (ifølge Afregningen) overbringe Breve baade fra Kongen og

[1] Trykt i Danske Magasin 3. I.

[2] Afregninger III Nr. 117. Denne Afregning er formentlig foretagen i Henhold til kongelig Ordre af 24. Marts 1660: at Rentemestrene skal gøre Afregning med Hans Rostgaard om „hvad han hos os underdanigst har at fordre". (Sjæll. Tegn. XXXV Fol. 672. — Kongens Mølle.)

fra Admiral Henrik Bielke til Obdam. Desuden har Rostgaard ifølge samme Afregning betalt Penge til 4 »Karle«, som han (vel sagtens Tid efter anden) sendte ind til Kjøbenhavn med »Kundskab«. Hertil har Rostgaards Virksomhed af denne Art ganske sikkert indskrænket sig, da Afregningen maa betragtes som et autentisk Dokument, i Sammenligning med hvilket de sparsomme Notitser i »Tegnebogen« kun kan tillægges ringe Betydning, og endnu mindre Værdi har Thuras[1] over alle Bredder strømmende Veltalenhed med Hensyn til Rostgaards Bedrifter.

Det ligger i Sagens Natur, at det er vanskeligt nu at efterspore Forbindelserne mellem den belejrede Hovedstad og det øvrige Sjælland, men det kan skønnes, at disse Forbindelser stadig holdtes vedlige og ad mange Veje. Saaledes drev sidst i Februar 1659 2 lybske Fartøjer, indefrosne i Isen, op foran Kronborg, hvor de standsedes nogen Tid. Ved Visiteringen af disse Skibe, der kom fra Portugal, og deres Besætninger fik Svenskerne fat i en ung Karl ved Navn *Morten Nielsen*, der havde været med i Portugal og nu foregav at ville til Lübeck; men ved nærmere Undersøgelse viste det sig, at Morten agtede sig til Kjøbenhavn, hvor han tidligere og i en Tid af otte Aar havde tjent Borgmester *Peder Pedersen*. Blandt hans Sager fandt man to Breve, der skulde afleveres i Kjøbenhavn, og Brevene var skrevne af en Borger i Helsingør, Købmand *Isebrandt von Holten*. Holten vedkendte sig ogsaa i Forhør, at Brevene var hans. Svenskerne fik ved samme Lejlighed oplyst, at ogsaa flere andre i Helsingør underholdt en »farlig Correspondens« med Kjøbenhavn — ja der afsendtes næsten daglig Skrivelser fra Helsingør til Kjøbenhavn[2].

[1] Thura: Hans Rostgaards Liv og Levnet (1726).

[2] Svensk Licentinspektor Lange til Karl X Gustav (Svenske Rigsarkiv, Karl X Gust. Tid, Breve til Kgl. Maj.) $^{3}/_{3}$ 1659.
Isebrandt von Holten vil senere blive omtalt under Kronborg-Affærens Udvikling. Længnick har om ham, der var Søn af Jacob von Holten og var født i Helsingør, blandt andet, at han var Toldskriver i Helsingør og døde 1685. Han var gift tre Gange og 1. Gang med Nielcken Jacobsdatter. Hertil kan føjes, at Holten fra 1654 hyppig nævnes som Fadder, at en Søn, Jacob, døbtes i Maria Kirken (hvis Præst var tysk) $^{18}/_{11}$ 1660. 17. September 1657 var han

Det kan ikke oplyses, fra hvem Ideen om Kronborgs Tilbagetagelse er udgaaet oprindelig, men adskilligt taler for, at Kammerjunker *Corfitz Trolle,* der var en dristig og kløgtig Konspirator, som ledede mange andre indviklede Affærer i denne Tid, har været blandt de første Ophavsmænd, og han kan have faaet Kongen og andre i Kjøbenhavn til at interessere sig for Foretagendet. Det kan næppe betvivles, at han i Forklædning har været oppe i Nordsjælland og inde paa Kronborg for at undersøge Sagernes Tilstand, forinden man i Kjøbenhavn indlod sig nærmere paa Affæren[1]. Muligvis er Tanken først opstaaet blandt patriotiske Borgere i Helsingør og er dernæst ved den livlige Forbindelse mellem denne By og Kjøbenhavn bleven forplantet til Regeringen m. fl. i Kjøbenhavn. Dernæst er Tuxen og *Henrik Gerner* bleven inddragne i Sagen, og inden lang Tid blev disse to, men særlig Tuxen, Hovedmændene, der drev hele Værket, medens alle øvrige kun var Bipersoner eller Redskaber i Tuxens Hænder. For øvrigt havde der allerede i November 1658 været Planer fremme i Kjøbenhavn om at tage Kronborg tilbage, og det var til den Hensigt bleven forsøgt at sende et lille Troppekorps afsted; men haardt Vejr hindrede Ekspeditionen i at naa længere end til Skovshoved, hvor en af Baadene kastedes paa Land af Stormen og dens Besætning toges til Fange af Svenskerne, medens Resten vendte tilbage til Kjøbenhavn. Det er muligt, at denne Ekspedition, der foretoges paa Anstiftelse af Oberstløjtnant *Jacob Geveke,* som havde siddet fangen hos Svenskerne, men synes

stævnet „til Vidnesbyrd at paahøre og til Dom at lide, formedelst han sig her i Byen udi langsommelig Tid haver understaaet at bruge Købmandsskab, Factori og anden borgerlig Næring og endnu ej haver gjort sin borgerlig Ed". „Isebrandt von Holten mødte og anlovede nu straks at vil tage sit Borgerskab, og med dette Vilkaar skal med denne Proces bero." 1662 den 3. Februar fremstaar en af Raadmændene sammen med Isebrandt von Holten, Kongelig Majestæts bestalter Skriver over Kronborg Len, og endnu en Borger i Anledning af en Skude m. m, som de har liggende i Christianssand i Norge (Helsingør Raadstuebog). Da Holten blev gift 1. Gang 1658 — Hustruen var født i Amsterdam — og han, skønt født i Helsingør, endnu ikke havde taget Borgerskab 1657, maa han antages paa dette Tidspunkt at have været en forholdsvis ung Mand, vel næppe 30 Aar endnu.

[1] J. A. Fridericia i „Adelsvældens sidste Dage" (S. 419) gætter ogsaa paa Corfitz Trolle. Om Trolles Deltagelse se nærmere Thura anf. Skrift.

at have brudt sit Æresord og være flygtet, kan have staaet i Forbindelse med, at Præster i Helsingør fængsledes af Svenskerne denne samme Vinter[1].

Blandt de Dokumenter, som Tuxen fremlagde i 1676[2] vedrørende hans Virksomhed omkring i Nordsjælland under Kjøbenhavns Belejring, giver særlig Nr. 17 Oplysning om, hvorledes Tuxen greb Sagen an. Henrik Gerner i Birkerød havde fra 9. Januar indtil Stormen paa Kjøbenhavn haft den engelsk-svenske Generalmajor Vavassor -- hans Regiment deltog i Belejringen af Kronborg — i Kvarter; men da Vavassor var falden under Stormen[3], tog Gerner den engelskfødte Oberst i svensk Tjeneste *Richard Hutchinson,* som for Karl Gustaf havde hvervet 300 Mand engelske Folk — muligvis de 3 Kompagnier Englændere, der tog Del i Kronborgs Belejring — ind hos sig af Naade og Barmhjærtighed, da Hutchinson havde mistet sine Folk paa forskellig Maade og dermed baade Lønning og Kvarter. Hutchinson, som var »malcontent« med Svenskernes Behandling af ham og dertil i Armod, lod sig nu af Gerner og Tuxen overtale til at overtage en vigtig Andel i Anslaget mod Kronborg, og navnlig skulde han forsøge at drage en Del af de med den engelske Flaade ankommende, for svensk-engelsk Regning hvervede Englændere over til sig og anvende dem mod og eventuelt paa Kronborg. Af Tuxen fik Hutchinson en Del Penge, og fra København skal der ved Corfitz Trolle være bleven bragt 1000 Dukater ud, hvilke i Hans Rostgaards samt en Løjtnants og en Fændriks Nærværelse udbetaltes til Hutchinson i Rostgaards Svigerfaders, *Mikkel Hansens,* Hus i Helsingør. Løjtnanten og Fændrikken maa have været henholdsvis *Jonas Sartor* og *Bernt Pfahl*[4],

[1] Otte Krags Dagbog, Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 634, C. Svenske Rigsarkiv, Sekretær og Generalauditør Schunck til Karl X Gust. $^{9}/_{10}$ 1659. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage S. 399.

[2] Danske Magasin 5. V. S. 257 ff.

[3] Otte Krags Dagbog (om General Vavassors Død). Svenske Rigsregistratur $^{7}/_{1}$ 1659.

[4] Om dem se Danske Magasin 5. V. S. 266. Pfahl var født i Kurland. Som Underofficer havde han i mange Aar ligget i Garnison i Helsingør og var vel kendt med Borgerskabet der (Kirkebogen for Maria Kirken i Helsingør). Se endvidere Thura anf. Skrift og Rostgaards „Tegnebog".

hvem der ogsaa var tildelt en Rolle i Affæren. Pfahl havde været Vagtmesterløjtnant paa Kronborg under Belejringen, men var nu ligesom saa mange andre underordnede Befalingsmænd gaaet i svensk Tjeneste og var Assistent hos Stenvinkel ved de store Befæstnings- og Bygningsarbejder paa Kronborg. Hutchinsons Søn skulde være Gidsel for Faderens Troskab mod Danmark og førtes til Kjøbenhavn paa »en af Lorens Tuxens Baade«, men Hans Rostgaard »praktiserede« Overførelsen. En engelsk Skibskaptajn, *John Poyer*, som ogsaa senere spillede en Rolle, synes dog personlig sammen med Fiskere fra Humlebæk at have ført Baaden til Kjøbenhavn, og han havde været til Stede ved Sammenkomsten mellem Hutchinson og Stenvinkel, hvor disse to blev enige[1]. For øvrigt boede Hutchinson, indtil Opdagelsen skete, efterhaanden baade hos Tuxen paa Hørsholm og flere andre Steder i Nordsjælland. Forhandlingerne mellem Hutchinson, Tuxen og Gerner har fundet Sted i Tiden mellem Stormen paa Kjøbenhavn (11. Februar) og 6. April, da den engelske Flaade under Montague ankom i Sundet ved Kronborg.

Det faldt ikke Tuxen vanskeligt at overtale de ret talrige Underbefalingsmænd (»Konstabels und Böszenschötters«, hvorved forstaas Artilleriunderofficerer), som ved Kronborgs Overgivelse var gaaet i svensk Tjeneste[2], til at slutte sig til Sammensværgelsen, saa meget mindre som de ikke havde svoret til deres nye Herskab. Anderledes derimod med Stenvinkel, der jo nu var svensk Embedsmand, og hvis Betænkeligheder kun kunde overvindes ved Hjælp af rede Penge og ved direkte skriftlig Henvendelse fra Frederik III til ham[3]. Paa Foranledning af Generalkvartermesterløjtnant Dahlberg var der overalt i de danske Købstæder udskrevet Haandværkssvende, særlig

[1] Sekretær Schunck til Karl Gustaf $^{9}/_{10}$ 1659 (Svenske Rigsarkiv. I de Allenske Sager i kgl. Bibl., Fasc. Nr. 20, findes Afskrift af nogle af Schuncks Skrivelser).

[2] Dette, at krigsfangne Underofficerer og Menige gik over under en ny Krigsherre, var ganske almindeligt i hin Tid og blev i Nødsfald fremtvunget. Officererne derimod kunde ikke forlade deres hidtidige Herres Tjeneste uden udtrykkelig Tilladelse — en Opfattelse, som overalt respekteredes.

[3] Der synes ikke at findes Spor mere af nogen Korrespondance herom. I Sjællandske Tegnelser er der ikke optaget noget.

Tømrere, der mødte udstyrede med Arbejdsredskaber — en vis Del derhos med fuld Krigsrustning: Mundering, Vaaben, Hest og Hesteudrustning. Disse Haandværkere anvendtes ved Arbejdet paa Kronborg eller foran Kjøbenhavn, men var naturligvis ikke synderlig begejstrede over denne Anvendelse, tilmed da Lønning og Forplejning m. m. var slet. Paa dem saa vel som paa de til det grovere Arbejde anvendte Bønderkarle gjorde Tuxen ogsaa Regning. Efterhaanden medinddroges ogsaa en Del flere helsingørske Borgere i Anslaget — om ikke til aktiv Deltagelse, saa dog som indirekte Hjælpere og Medvidere. Paa Kronborg, hvor den svenske Dronning med Følge samt til Tider ogsaa det svenske Rigsraad boede, og hvor Karl Gustaf ogsaa hyppig opholdt sig, bestod den svenske Besætning dels af den ikke synderlig talrige kongelige Livgarde og Livdrabanterne, der var indkvarteret paa selve Slottet (»Castellet«), samt af nyudskrevne »Bauernjungens« fra Vestergøtland, som man ikke regnede for stort, da de om Foraaret 1659 var uøvede og hverken havde Lunte, Kugler eller Krudt. Disse Rekrutter dannede Besætning i Udenværkerne omkring Slottet.

Om Maaden, hvorpaa Anslaget endelig skulde sættes i Værk, vides egentlig intet udover det, som Thura beretter, og som er almindelig kendt: Bøndervognene, der skulde ind paa Slottet, Sammenstimlingen paa Vindebroen osv. osv., og om dette er rigtigt, kan ikke bevises. Adskilligt i Forberedelserne tyder paa, at man var beredt paa at anvende Magt i højere Grad end af Thura angivet, idet der fra Kjøbenhavn var anskaffet Haandgranater til at kaste over Vold og Mur, samt Petarder til Sprængning af Fæstningsporten. Det var derhos Meningen, at der fra Kjøbenhavn skulde føres en Troppestyrke i Baade til Kronborg for at udføre det egentlige Overfald.

Man var nu kommen hen imod Slutningen af Juni Maaned, og Tiden, da Planen skulde sættes i Værk, var umiddelbart forestaaende. — At der var hengaaet saa lang Tid, inden man var skreden til Udførelsen af denne dristige og farlige Plan, om hvilken nu saa overordentlig mange var vidende, skyldes næppe Tilfældet eller Mangel paa Klogskab og Mod hos Deltagerne; thi Hovedmanden,

Tuxen, var baade en klog og en modig Mand. Sandsynligvis er Planerne mod Kronborg bleven krydsede af de omfattende Anstalter, som Tuxen, støttet af Ridefogden i Frederiksborg Len, *Hans Madsen*[1], satte i Værk i Anledning af den kongelige Skrivelse af 17. Maj 1659 til »Sjællands Indbyggere« om at samle og bevæbne sig for at bringe Succurs ind i Kjøbenhavn. Først efter at dette Forehavende, der var bygget paa, at det skulde lykkes at bringe et Hjælpekorps fra Jylland over Lolland-Falster osv. ind til Kjøbenhavn, var strandet, kunde Tuxen tænke paa at sætte Kronborg-Anslaget i Værk; men med dette Anslag havde man nu ogsaa i Sinde at forbinde et andet: at bemægtige sig Karl Gustafs egen Person og sende ham til Kjøbenhavn. Ingen vil kunne nægte de sammensvorne sin Anerkendelse for deres Dristighed og Mod, men endnu mere for, at det kunde lykkes dem i et Tidsrum af omtrent 4 Maaneder at hemmeligholde en Plan, som vitterlig 20—30 Personer — maaske endnu flere — var Deltagere eller i hvert Fald Medvidere i, foruden at Hundreder af andre delvis var vidende om, at noget vigtigt var i Gære, og at de var udsete til at spille en Rolle derved.

Dog, endelig styrtede den hele Bygning sammen. 4 *Maaneder* igennem var det lykkedes at holde Planen skjult for Fjenden, og kun 5 *Dage* før den skulde virkeliggøres, blev den aabenbaret ved, at et Brev — eller muligvis flere Breve omtrent samtidig — hvori Planerne omtaltes, faldt i de Svenskes Hænder. Herom fortæller Bircherod[2] under 26. Juni, at paa Vejen mellem Helsingør og Kjøbenhavn paagreb de Svenske en Mand, som i sin »Trøje-Flaske« (Frakkeskød) havde skjult et Brev, skrevet til Magister Jens Tikjøb i Kjøbenhavn af en Student *Gregers Hansen* om et Anslag, som han med flere havde om at forraade Kronborg i de Danskes Hænder. Brevet, der var affattet i forblommede Udtryk, leveredes straks til den svenske Kommandant paa Kronborg, Major Sjöblad. Thura

[1] Se Danske Magasin 5. V. S. 264. Han blev senere Regimentsskriver ved Sjællandske nationale Rytterregiment. I 1663 havde Jørgen Sørensen, der hidtil havde været Slotsskriver paa Frederiksborg, faaet Bestillingen som Ridefoged der.

[2] Bircherods Dagbog for 1659.

beretter, at en »Person«, som han ikke vil nævne — senere siger han dog, at det var en Student — havde faaet nys om Sagen og i et Brev til ovennævnte Jens Tikjøb berettede derom; men Brevet blev af Budet, som sejlede ad Kjøbenhavn til, kastet i Sundet undervejs, drev paa Land og blev fundet af de Svenske. Hurtigt spredte Rygtet om de Danskes Forehavende sig vidt omkring. I en Korrespondance af 1. Juli til Kommandanten i Kalmar, Johan Armlodh, fra en Ven i Malmø hedder det saaledes: Et farligt Morderij er forleden Uge bleven aabenbaret i Helsingør, som de Danske har »ärnat« mod vor naadige Konge og Herre og os fattige Svenske den 1. dennes. En Studiosus og en Bygmester har været Hovederne for dette Morderi, og de faar nok inden lang Tid deres fortjente Løn[1]. Det almindelige Rygte gjorde altsaa i de Dage Gregers Hansen og Stenvinkel til Hovedmændene.

Det er rigtigt nok, naar de forskellige Kilder angiver Student Gregers Hansen som Aarsagen til, at Sammensværgelsen røbedes i Utide; thi Sekretær Schunck, som senere fik med Sagens Behandling at gøre, skriver om Gregers Hansen, at det var ham, »der har skrevet de Breve, som allerførst fandtes i Søen . . . .« Det kan næppe være rigtigt, saaledes som Thura gør det, at betegne Gregers som en, der blot havde faaet nys om Sagen og af Praleri eller Sladderagtighed røbede Sagen; thi ikke alene det almindelige Rygte, men ogsaa den nedsatte Kommission til Sagens Undersøgelse og Paadømmelse betegnede ham som Hovedmand, foruden Gerner og Stenvinkel.

Allerede Dagen efter blev Henrik Gerner arresteret i sin Bolig i Birkerød og af en Underofficer og 6 Ryttere ført til Kronborg, da han — men ogsaa flere andre — udtrykkelig var nævnt ved Navn i Gregers Hansens Brev. 2 Dage senere blev Gregers, der havde været eftersøgt ivrigt de foregaaende Dage, paagrebet om Morgenen og straks forhørt, hvorefter endnu samme Dag »over 14 Personer« blev fængslede og indsatte paa Kronborg. Iblandt disse var først og fremmest *Jens Henriksen*, Rostgaards Svoger, og dernæst Sten-

[1] Krigsarkivet i Stockholm, Krigskollegiets Brevbog 1659 II.

vinkel[1], som altsaa enten slet ikke eller dog ikke tilstrækkelig tydelig har været omtalt i Gregers' Brev (eller Breve). I de følgende Dage fængsledes yderligere 9—10 Personer, hvoriblandt adskillige, der blot havde givet Gregers Husly i Dagene før hans Paagribelse. Efter at Svenskerne i flere Dage forgæves havde lokket og truet Gerner til at bekende, hvad han vidste om Affæren, blev han pint i flere Timer, indtil han tilstod[2].

I Dagene den 8.—10. Juli (»14 Dage efter St. Hans Dag«)[3] blev endelig den egentlige Hovedmand for det hele, Tuxen, ført til Kronborg. En Trop svenske Ryttere skulde nogle Dage i Forvejen have taget ham paa Hørsholm en tidlig Morgenstund; men han saa dem ride ind ad Porten, kastede sig i Slotssøen, svømmede over denne og løb til Skovs, hvor han skjulte sig i Helleholmens Kildemose. Fra sit Skjulested her sendte Tuxen Ilbud op til Krogerup (til Rostgaard) og til Humlebæk for at faa en Baad, som efter Aftale med Rostgaard skulde være til Raadighed for alle Tilfælde; men da havde Rostgaard selv benyttet sig af Baaden, skønt de Svenske ikke nærede nogen Mistanke til ham. Tuxen, som straks var i den Tro, at det drejede sig om Kronborganslaget, og derfor antog, at det gjaldt Liv og Ejendom, havde imidlertid gjort Aftale med sine fortroligste og paalideligste Venner og undergivne Betjente, hvorledes de skulde skyde hans Hest ved Hulsø (i Nærheden af Rungsted), udgive ham for død osv. osv. — altsammen for at redde hans Ejendele fra Konfiskation. Da det imidlertid viste sig umuligt at komme bort, forandrede Tuxen Beslutning og overgav sig til den svenske Rytterskadron i Rungsted Kro. Han har muligvis forinden erfaret, at Grunden til, at de Svenske var efter ham, var Arrestationen i Rungsted Kro af Bonden Christoffer Spillemand, der havde udsagt, at Tuxen havde bragt Efterretninger ind i Kjøbenhavn[4].

Den 6. Juli — Karl Gustaf befandt sig da personlig paa Kronborg

[1] Bircherods Dagbøger.
[2] Smstds. Hans Tilstaaelse kan dog ikke have været fuldstændig, da Sagen ellers næppe vilde være endt saa forholdsvis godt for adskillige, som Tilfældet blev.
[3] Danske Magasin 5. V. S. 268.
[4] Danske Magasin 5. V. S. 262.

— udstedtes der Ordre til den svenske Lensmand i Christiansstad, Håkan Nilsson Skytte, at, da Værkmesteren paa Kronborg, Oloff Steenwinckel, som her er betræd med Forræderi og har taget Bestilling af Kongen i Danmark, har sin Ejendom i Christiansstad og flere Steder deromkring, saa skal dette undersøges og dernæst hans Kister og Skrifter (ɔ: Papirer) efterses. Findes der herved noget om dette Forræderi, skal Lensmanden sende det til Kronborg. Da det ogsaa berettes Karl Gustaf, at Stenvinkel skal have haft Korrespondance med en gammel Kaptajn der i Christiansstad, Jonas Seter (Sartor) ved Navn, saa skal Skytte først udspørge denne Kaptajn og lade ham fremvise sine Breve[1]. Den 13. Juli beordrede Karl Gustaf fra Helsingør Generalauditør Huss, som befandt sig ved Hæren foran Kjøbenhavn, til at begive sig til Kronborg for der at »dømme angaaende Forræderiet paa Kronborg og anden Korrespondering« med Fjenden. Generalløjtnant Arvid Forbus, som da var Guvernør i Helsingborg, beordredes samme Dag som Formand i Krigsretten angaaende »det Forræderi m. m., som en Del af Borgerskabet her i Staden skal have haft for«[2].

Imidlertid var Forhørene gaaet deres Gang, men synes, trods det, at der var anvendt Tortur baade paa Stenvinkel og Gerner og endnu flere, ikke at have bragt synderligt for Dagen udover det lidet, som de første Forhør havde givet, og navnlig fik man jo ikke presset noget ud af Stenvinkel om, hvem Deltagerne i Sammensværgelsen var[3]. Det negative Resultat fremgaar tydeligst deraf, at Hovedmanden for det hele, Tuxen, slet ikke blev tiltalt for Kronborg-Planerne, men alene for at have korresponderet med Kjøbenhavn,

[1] Svenske Rigsregistratur $^{6}/_{7}$ 1659. I de tidligere omtalte Dokumenter vedrørende Befæstningen af Kronborg findes en svensk Fortegnelse over Stenvinkels konfiskerede Sager — formentlig dog kun, hvad han havde hos sig paa Kronborg. Herunder nævnes af Bøger 17 Folioværker, navnlig latinske og tyske, om Befæstnings- og Bygningskunsten, men ogsaa en „skreven Norges Krønike". Desuden findes en Del Værker i Kvart og Oktav, navnlig Andagtsbøger.

[2] Svenske Rigsregistratur $^{13}/_{7}$ 1659.

[3] Pfahls, Sartors og Lindemans Vidnesbyrd blandt de Tuxenske Dokumenter, Danske Magasin 5. V. S. 266.

hvad saa mange andre ogsaa havde gjort. Ogsaa for dette ubrødelige Sammenhold mellem de mange tiltalte, deres Standhaftighed overfor Løfter, Trusler og Tortur, har Kronborg-Mændene Krav paa den største Respekt hos Datid og Eftertid. Muligt, ja sandsynligt er det, at Tuxen, som jo var en velstaaende Mand, og om hvem man vidste, at han havde de bedste Forbindelser paa højeste Steder, ogsaa i Fængslet paa Kronborg har vidst at paavirke sine Medfanger — han opfører blandt andet 1500 Rigsdaler Udgift »for mit fengszell med Steenwinckel . . . paa Croneborg oc ellers i atschillige maader . . .«[1], og han betalte betydelige Bøder, som var idømt Fiskere m. fl., med hvem han var fængslet.

Den 18. Juli 1659 afsagde den nedsatte Kommission paa Kronborg Dom i Sagen saaledes (i noget forkortet Gengivelse)[2]:

Efterskrevne findes skyldige i den Handel, som Ole Stenvinkel og Gregers Hansen har villet anrette paa Kronborg, dels med Hjælp og Raad, dels med Medvidende:

Nr. 1. Oluf Stenvinkel.
— 2. Hr. Henrik [i] Birkerød.
— 3. »Grels« (saaledes skriver de Svenske stadig hans Navn) Hansen, Student.
— 4. Sognepræsten her i Staden, *Hr. Peder*[3]; har vidst, at Gregers Hansen har været i Kjøbenhavn; vidste ogsaa, at han (Gregers) havde skrevet Breve, men vilde ikke gaa til Bekendelse (»upptäckie»). Han havde sikkert Vidskab om hans (Gregers') Skælmsstykke.

[1] Danske Magasin 5. V. Side 259 og 269.

[2] Dommen er gengiven efter en Koncept, der ligger ved Akterne fra Kommissariatssagen i Malmø 1659—60 mod Corfitz Ulfeldt m. fl. for Forræderi, Fasc. 3 (September—December). Trods al Eftersøgen saavel i Rigs- som i Krigsarkivet i Stockholm er det ikke lykkedes at finde Sagens Akter, det vil sige Forhørsprotokol, Domsvotering m. m. Se endvidere Bircherods Dagbøger, Thura: Hans Rostgaard og Terlons Memoirer.

[3] Sognepræsten ved St. Olai Kirke, *Peder Nielsen*. Han døde endnu samme Aar, skønt han ikke har været nogen gammel Mand (Wibergs Præstehist. I. 2.). Hans Hustru, „Thale salig Hr. Peders" nævnes i 1661 som Fadder, og det er formentlig hende, der nævnes 1662 $^{25}/_{5}$ som gift med „Magister Hans, Rektor". (Maria Kirkens Daabsbog.) Hr. Peder har uden Tvivl været indblandet i Sagen mod „Præsterne" i Helsingør Vinteren 1658—59 (se foran).

Nr. 5. *Christoffer Didriksen*[1], en Hører; har nogle Timer herbergeret Gregers, naar man søgte efter ham (Gregers), og vilde ikke bekende det, da han spurgtes.

— 6. *Jørgen Nymands Hustru*[2] har ført Gregers af Vejen for at frelse ham.

— 7. *Mathias Rebslager*[3] har skjult Gregers to Nætter og endelig sluppen ham paa Flugten og vilde ikke bekende uden Tortur.

— 8. *Jørgen Jørgensen,* Borgmesters Søn, har sendt Smør til Kjøbenhavn.

— 9. *Jens Henriksen*[4], en Borger, har flittig korresponderet med Kjøbenhavn.

— 10. *Christoffer Pedersen*[5] har vidst af Stenvinkels Anslag.

— 11. *Christoffer Hansen,* Student, har gemt Kongen af Danmarks Brev[6].

— 12. *Jørgen Sørensen* har ført Breve til Kjøbenhavn[7].

[1] 1662 $^{4}/_{8}$ nævnes Christoffer Didriksen som Fadder sammen med Seneca Carstens, Toldskriver. Da førstnævntes Stilling ikke angives, har han formentlig været ene om dette Navn der i Byen paa dette Tidspunkt, men i 1658 nævnes gentagne Gange en Christoffer Didriksens Enke, Anna, og 1660 $^{13}/_{5}$ staar hun Fadder til en svensk Korporals Barn sammen med „General" (Erik) Dahlberg og den bekendte svenske Postmester og Spion Christoffer Schneider, som i en Del Aar havde boet i Helsingør og omgaaedes Borgerskabet der. I 1651 nævnes en Didrik Christoffersens Hustru, og i 1658 nævnes hun som Enke. (Maria Kirkens Daabsbog.)

[2] Hun hed *Anna.* Hendes Mand levede men synes at have holdt sig udenfor Affæren. Hun nævnes ogsaa 1660 og synes at have omgaaedes Sognepræstens Hustru Thale. Der var flere af Slægten Niemand (Nymand, Nyman) i Helsingør i disse Aar, blandt andre en Hans Jørgensen N. og Hustru Maren samt Datter Christina.

[3] Han hed Mathias Nielsen Rebslager. 1653 nævnes Aage Rebslager og Mathias Rebslager sammen som Faddere. Mathias nævnes ret hyppig senere i Kirkebøgerne.

[4] Hans Rostgaards Svoger. Han bliver omtalt senere.

[5] Dette er vistnok en Fejlskrift for Christen (Christian) Pedersen. Han bliver omtalt senere og er uden Tvivl identisk med den Christen Pedersen Tikjøb, der døde i Eængslet.

[6] Christoffer Hansen „Skolemester", som senere vil blive omtalt. Brevet er det til Stenvinkel.

[7] Søn af Nr. 13.

Nr. 13. *Søren Mikkelsen*[1].
— 14. *Isebrandt von Holten.*
— 15. *Seneque*[2] kan man ikke overbevise om noget.

Udfor de 3 første (Stenvinkel, Gerner og Gregers) er skrevet[3], at det for disses Vedkommende henstilles til Kongens Naade, det vil sige, at de er dømte til Døden. Udfor Navnene for alle øvrige, Seneca alene undtagen, er skreven et Tal: 50 indtil 500, muligvis antydende Pengebøder.

Ifølge Bircherod dømtes Stenvinkel straks til Radbrækning, Gerner og Gregers til Halshugning. At Stenvinkel dømtes til Døden maatte være selvfølgeligt, da han var bleven svensk Embedsmand, og efter den Opfattelse, de Svenske havde af Student Gregers Hansens Andel i Sagen, overrasker det ejheller, at Gregers dømtes til Døden. Derimod vil det være vanskeligere at indse, hvorfor netop Henrik Gerner ansaas for at være en af Hovedmændene, da hans Andel vel navnlig har indskrænket sig til, at han har paavirket Hutchinson til Forræderi. Men her giver den franske Gesandt hos Karl Gustaf, Terlon, en Oplysning, der kan forklare Sammenhængen. Han opholdt sig paa Kronborg hos Karl Gustaf kort efter den 20. Juli og ved ganske ikke at fortælle noget om »Attentatet« mod Kronborg, men derimod beretter han, at han paa Kronborg bad Karl

[1] Birkedommer i Hørsholm Birk. Om ham se nærmere Danske Mag. 5. V. S. 259.

[2] *Seneca* (Senicke, Senic) *Carstens.* 1660, $^{4}/_{11}$, nævnes Seneca Toldskriver som Fadder, men den 18. samme Maaned staar han Fadder til Isebrandt von Holtens Søn Jacob og nævnes her ved sit fulde Navn. 1661, $^{15}/_{9}$, faar han døbt en Søn, men Moderens Navn samt Bedsteforældrenes Navne er udeladte, om der end synes at være gjort Plads dertil. Først i 1663, $^{8}/_{3}$, da der igen døbes ham en Søn, nævnes Moderens Navn: Margrethe Hedevig Hagedorn (Maria Kirkens Daabsbog). Det ret sjældne Navn Seneca (d. e. Latinisering af det sønderjydske Navn Sønnich) bares i øvrigt af en anden Mand i Helsingør paa den Tid, nemlig Seneca Brodersen, født i Hostelhart (vistnok = Horsbøl Herred) i „Holsten“ (ved Tønder), Fader Broder Andersen, Moder Dorthea Brodersen. Han var gift med Lisabeth Marie Johansdatter, født i Oldenburg i Holsten af Johan Gerdtsen og Hustru Johanne (Maria Kirkens Daabsbog).

[3] Med anden Haandskrift og aabenbart senere tilføjet. Det er sandsynligt, at dette Papir er det, som Sekretær Schunck i Oktober sendte Karl Gustaf til Approbation af de foreslaaede Pengebøder — se senere.

Gustaf om Naade for en luthersk Præst af Dronning Sophia Amalias,[1] som var beskyldt for en Handling »très noire«: nemlig efter Kongens eget Udsagn for at ville have sprængt i Luften det Værelse paa Kronborg, hvori Karl Gustaf boede med sin Dronning.

Den 29. Juli fuldbyrdedes Henrettelsen af Stenvinkel »udenfor Svingelen« i Helsingør. Tuxen maa være bleven løsladt forud for eller straks efter Domsafsigelsen, efter at have betalt en meget betydelig Pengesum; thi den 23. Juli havde han i flere Dage været paa fri Fod og anmodede den svenske Rigskansler om Tilladelse til en Rejse til Holsten, hvilket dog nægtedes ham.[2] Samtidig med ham synes en Del Fiskere med flere at være bleven løsladt imod at betale Pengebøder, som Tuxen udredede for dem. Med Eksekutionen af de andre 2 dødsdømte samt den endelige Afgørelse for alle øvriges Vedkommende har man derimod givet sig Tid, hvortil formentlig kan have bidraget, at der ovre paa den anden Side af Sundet, i Skaane og Bleking, var stærk Gæring i Gemytterne, Uro og Sammensværgelse, hvad der affødte talrige og indviklede Undersøgelser og derpaa følgende Straffedomme, som Kronborg-Kommissionen ogsaa fik med at gøre. Man har vistnok ogsaa paa svensk Side villet benytte sig af Gerners Person til at øve et stærkt Pres paa Regeringen i Kjøbenhavn for at faa denne til at løslade Gesandten Sten Bielke, der med Familie sad fangen i Kjøbenhavn. Omsider blev det dog meddelt Gerner, at han skulde henrettes den 19. August, og han skrev da det bekendte Brev til sin Hustru og beredte sig værdigt til Døden. Den 18. August blev Sten Bielke imidlertid løsladt, og saavel Kongen og Dronningen i Kjøbenhavn som Terlon gjorde sig megen Umage for at faa Gerner fri.

Den 20. August afgav Kommissionen en ny Indstilling til Karl Gustaf om 4 af Fangerne omtrent saalydende: Kongelig Majestæts tilforordnede Commissariers endelige Mening i Anledning af den grove Forbrydelse og Forseelse, som Jens Henriksen, Christian Pe-

[1] Det erindres, at Hørsholm Gods hørte til Dronningens Livgeding.

[2] Det var ved denne Lejlighed, at Svenskerne søgte at formaa Tuxen til at træde i svensk Tjeneste. Se Danske Mag. 5. V. S. 269.

dersen, Isebrandt von Holten og Christoffer Hansen har begaaet mod Kongen af Sverrig, givet paa Kronborg den 20. August 1659.

Kongelig Commissariats Ret har befunden, at Jens Henriksen og Christian Pedersen har ikke alene korresponderet med Fjenden, men ogsaa vidst af det forræderske Anslag, som var anstillet mod Kronborg, hvori ogsaa Christoffer Hansen forsaavidt er interesseret, som han har forvaret og dulgt Kongen af Danmarks Brev til Stenvinkel om den Handel. Isebrandt von Holten har adskillige Gange skrevet til Kjøbenhavn og berettet om Armeens og Flaadens Tilstand, saa meget som han har vidst — alt ifølge den holdte Ransagning og deres egen skriftlige og mundtlige Bekendelse,

hvorfor det er Commissariernes Mening, at ovennævnte bør straffes til Livet formedelst [1] og Krigsartiklerne — dog Maaden og samme Strafs Moderation henstillet til Kongelig Majestæt.

Den kongelige Resolution, der er paaført, lyder: »Saasom ovenbemeldte Commissariers Sentiment grunder sig paa Skel og Krigsartiklerne: *Saa* godkender Hans Kongelige Majestæt samme Resolution (Sentiment?) — dog vil med Eksekutionen have suspenderet for visse Aarsagers Skyld.«[2]

Det ser saaledes ud til, at Kommissionen har manglet passende Lovbestemmelser for de 4 Mænds Forhold: som Landsforrædere kunde de jo ikke straffes, da de var danske Undersaatter, og de hørte egentlig heller ikke ind under Krigsartiklerne, da de jo ikke var Militærpersoner. Kongens egne Kancellister har dog været mere drevne, idet de har fundet de forløsende Ord og dømt efter »Skiæl«. De Forbrydelser, hvorfor de 4 Mænd var tiltalt, Spionerі og Medviden i Anslaget mod Kronborg, var vel i sig selv alvorlige nok, men man behandlede dengang almindeligt disse Forhold saaledes, at dersom man straks fik fat i Synderne, tog man en øjeblikkelig og kraftig Hævn (Standret) — i andet Tilfælde gik Sagen lettelig fuldstændig i Glemmebogen.

[1] Her er aaben Plads til et eller to Ord.

[2] Dette Aktstykke findes samme Sted som Domskoncepten. Begge Aktstykker findes i de Allenske Afskrifter, Fasc. 20.

Efter næsten 3 Ugers Betænkningstid udstedtes der Ordre til Sekretær Schunck, som da var beskæftiget i Malmø, om, hvorledes Sagen skulde endeligt afgøres for de 4 Fanger. Denne Resolutions Ordlyd kendes ganske vist ikke,[1] men af Schuncks Beretning til Kongen kan skønnes, hvad den gik ud paa. Han beretter, at nu har han forkyndt de 4 Fanger, der var interesseret i Stenvinkels Forræderi, deres Dom: at de efter almindelig Lov og Krigsartikler har forvirket Liv og Gods, »hvilket de syntes at tage meget ilde ved sig.« De har nu straks sendt deres Hustruer afsted med Bønskrifter til Kongen (Karl Gustaf), medens Schunck har fængslet dem »noget haardere« end tidligere og forplejet dem daarligere, for at de bagefter desto højere skal vurdere Kongens Naade imod dem. Man kan heraf skønne, at det er Meningen, at Livsstraffen *ikke* skal eksekveres, og da Schunck samtidig sendte Kongen en Liste over samtlige Fanger med Angivelse af de Bøder, »man« mener at kunne presse ud af Fangerne, maa den kongelige Ordre have indeholdt en Tilkendegivelse heraf. Schunck tilføjer, at »den tidligere Præst« i Birkerød (Gerner) hans Hustru har skrevet til sin Svigerfader i Kjøbenhavn for at faa ham til at hjælpe sig med Tilvejebringelsen af 20,000 Rigsdaler i Bøde.[2]

I en ny Skrivelse til Kongen, udstedt i Helsingør den 7. Oktober, beretter Schunck[3] om Sagernes daværende Stand. Jens Henriksen og Christian Pedersen har lovet, at de skal gøre sig al Umage med hver at skaffe 400 Rigsdaler i Bøde. Isebrandt (von Holten) har betalt 600 Rigsdaler allerede og vil skaffe 400 til. Da Præsten i Birkerød hørte dette, jamrede han sig, at han endnu intet havde hørt fra Kjøbenhavn. Hans Barn var død og hans Hustru syg, og han bad om Lov til at gaa ind til Byen (Helsingør) for at skaffe at

[1] Efter den hele Sammenhæng skønnes det, at her er Tale om noget andet end den Kommissionsudtalelsen paaførte Resolution.

[2] Saavel denne Skrivelse som de af 7., 9., 10. og 18. Oktober findes i: Karl X. Gustafs Tid, Breve til Kongel. Maj., Schuncks Beretninger (Svenske Rigsarkiv).

[3] Schunck havde i Malmø inkvireret i den langvarige Sag mod Fru Ide Skeel, Corfitz Trolles Svigermoder, der gav de Svenske en god Del at bestille.

betale sin Bøde med. »Den Student eller Skolemester« Christoffer Hansen er vel fattig, men meget lærd og anset; han har nok været designeret til Professor i Kjøbenhavn og tager det meget ilde op at gaa med Skubkarren. Han græd og bad endelig om Lov til at skrive til sin fordums Discipel, Høgh, i Sorø om Penge. Desuden var der endnu to Fanger, som Schunck ikke havde faaet Besked om fra det kongelige Kancelli, nemlig Studenten Gregers Hansen, »som havde skrevet de Breve, der fandtes i Søen«, og som intet som helst har til at betale Bøder med, og hvem ingen bryder sig om, andre end hans gamle og blinde Moder. Muligvis burde man ogsaa sætte ham til at arbejde med Skubkarren. Den anden er Seneca »Castens«, som i Vinter blev sat ind tillige med Præsterne. Han blev »siden« frikendt af Krigsretten, men der kom alligevel ikke nogen Løsgivelsesordre for ham. Efter at have sluttet denne Skrivelse fik Schunck Besøg af Præstens »Løftesmand«, der tilbød 1000 Slettedaler straks og Kaution for yderligere 1000 Slettedaler — men det bliver kun 2000 Daler, og det er for lidt; 10,000 Rigsdaler kan Præsten næppe rejse, men foreløbig vil Schunck indsætte Gerner i Arrest igen. Jens Henriksen lider saaledes af Skørbug, at Kommandanten har maattet lade Jærnene slaa af ham. — Man ser heraf, at Schunck lod Fangerne vandre ind til Byen for at skaffe Penge.

Den 9. Oktober beretter Schunck atter til Kongen om sine Pengeudpresningarbejder. Han var den 4. Oktober kommen fra Malmø og havde straks givet sig i Lag med de herværende Fangers Sag. Nogle af dem var i Taarnet, andre var slaaede i Jærn. Da han forkyndte dem[1] Kongens naadige Resolution, at de var benaadet til Livet, blev de meget glade, men da han nævnede de Pengebøder, som fordredes af dem, svarede enhver for sig, at det var dem umuligt at skaffe saa mange Penge. Schunck erklærede dem saa »med haarde Ord«, at de, der havde frembaaret deres Supplikation (formentlig til Kongen, efter først at have været hos Schunck), havde

[1] Det vil ses, at de i Skrivelsen af 9. Oktober omtalte Begivenheder dels er samtidige med, dels gaar forud for de den 7. Oktober omtalte.

»fikseret« ham, der havde bestræbt sig for at formaa Hans Majestæt til saa lidelige Bøder; men Schunck skulde nok vide at traktere dem saaledes, at Livet blev dem sværere end Døden, og derefter lod han dem føre i Fængsel igen. Dette har foraarsaget stor Graad og Jammer hos deres Hustruer, der frygtede, at Schunck skulde rejse bort og efterlade Mændene i den samme Elendighed som hidtil. Schunck tilføjer, at omendskønt han gav Fangerne at forstaa, at de for enhver Pris maatte se at skaffe Pengene, og ogsaa lod nogle af deres Venner med disses Hustruer komme op paa Slottet for at se Fangernes Tilstand og derved bevæges til Barmhjærtighed, saa var der dog ingen, der vilde forstrække dem med Penge. Han var derfor, mente han, »nødt« til at gaa ind paa Fangernes Begæring: at løslade dem nogle Dage mod Borgen, for at de personlig kunde gaa ned i Byen og søge deres Venner om Hjælp. Nu var de kommen tilbage den foregaaende Dag til den bestemte Tid med Besked. Isebrandt tilbød »fuller« Bøder til 600 Rigsdaler kontant og 400 Rigsdaler inden 10 Dage, hvad Schunck gik ind paa, da tre Mænd i Helsingør gik i Borgen derfor. Herefter synes han at have sluppen Isebrandt løs. Jens Henriksen og Christian Pedersen havde hver skaffet Borgen for de af dem fordrede 400 Rigsdaler; men de, der vilde forstrække Fangerne med disse Penge, havde kun paa den Betingelse lovet det, at Fangerne straks kom paa fri Fod, saa at der var Haab om, at de med Tiden kunde tjene Pengene igen. Det var nemlig at befrygte, at dersom de igen sattes i Fængsel, kunde de »lettelig« dø der, og navnlig var Jens Henriksen helt opsvulmet af Skørbug. Schunck turde dog ikke gaa ind paa denne Betingelse, men lod de to Fanger gaa ind paa Slottet igen og lod »Løftesmændene« selv bevare de tilbudte Penge indtil videre. Fangernes Husgeraadssager var kun af ringe Værdi; de ejede kun til Dels de Huse, de boede i, og dertil var der ingen, der i Tider som disse vilde købe dem. Med Præsten i Birkerød stod det stadig hen i det uvisse, og det kunde se ud til, at man i Kjøbenhavn vilde overlade Sagens Løsning for hans Vedkommende til Diplomatiet; men derimod var der nu kommen en Mand, der havde tilbudt at betale 300 Rigsdaler for Skole-

mesteren Christoffer Hansen. Schunck var nu bleven i høj Grad tvivlraadig: om han dog muligvis burde modtage de tilbudte Penge og slippe Fangerne fri, eller om han igen skulde holde dem fængslede; thi han var overbevist om, at i sidste Tilfælde vilde der ikke blive betalt noget som helst. Han var ogsaa uvis, om han skulde lade Gregers Hansen forblive siddende i Jærn eller lade ham løbe med Skubkarren. Seneca Castens bad nu ydmygt om Naade og Forløsning.

Yderligere berettede Schunck, at man ved Malmø for 14 Dage siden havde fanget en Englænder ved Navn *John Poyer,* som antoges at være Kaper, og om hvem man vidste, at han havde overført Hutchinsons Søn til Kjøbenhavn og været til Stede ved Sammenkomsten mellem Hutchinson og Stenvinkel. Poyer havde nu vedkendt sig, at han kunde udpege nogle Mænd, som havde staaet i »Kundskab« med Hutchinson om Kronborg-Sagen, ligesom ogsaa de Sømænd eller Fiskere, der havde været med Poyer og Hutchinsons Søn i Kjøbenhavn, og den følgende Dag agtede Schunck sig ud paa Landet med Poyer for at faa fat i disse Folk, der nok boede i Nærheden af Helsingør.

Allerede den følgende Dag skriver Schunck igen Beretning til Kongen, dog nærmest for at kunne fremsende Afskrift af Brev fra »Præsten i Birkerød« til hans Fader. Denne Afskrift synes at være taget af en dansk Mand, da en Udlænding — selv en Svensker — næppe vilde have været i Stand til at besørge en saa god Afskrift. Brevet lyder:

Nest al Sønnlig Hilsenn, och for bevist ære och goede min beredvillige tienistes erbiudelse Stedtze. Efftersom kiere Fader, Jeg wed fornehme goede wenners *interposition* er aff mit fengsell nogen kort [Tid] vdladt at besøge goede wenner och gott folck om middell at rantzonere mig med udaff den store elendighed Jeg nu paa fjorten Wgers tid Haffver weret vndergiffvenn, Och imidlertid kand bringe Svar lidet til Weye, at regne med Hvis mig er foresatt[1]. Huorfor

[1] D. v. s.: i Forhold til det, som er mig paalagt.

Jeg beder eder, at i først og fremmerst Selff effter eders effne wilde aff faderlige Kierlighed were behielpelig, Och dernest ansøge de middell som kand erindre hannsz Kongl: Mayt: min Naadige Herre och Konnge hvilchen ieg haffver satt baade Liff och Ære vdi Wofve for, at hannd mine elendige willkor will sig och till gemyt tage, och nogen fortrøstning wed nogen middell wille lade wide, Hvad heller ved *intercession* eller Penngers forstrechning, efftersom min Straffpenge er satt paa 10,000 Rixdlr:

Jeg troer eder Saa well, at i Herudi tager ingen forsømmelsze, men tacher Gud i Himmelen med wor gandsche Huus med mig, som haffver bøyet Mennischens Hierter endnu till mildhed imod mig, at Jeg iche er gandsche omkommen efftersom der haffver ichun weret it trin imellum Liffvet och døden: Giører well och Hilser min Kiere Moder, Søster och Brødre och schriffver tilbage igen til den som er

E. L: Søn
Henrich Thommesøn
Gerner
Eghd.

10. Octob: 1659
Helsingør.

P. S. Faar jeg iche snart och een goed *resolution,* da er det at befrychte, at Jeg kommer udi Større elendighed end tilforn: adieu.

Udskrift: Min Kiere Fader Thommesz Thommesz.
Kongl: Maytt: Renterischriffver boendes vdi Magstredet vdi Kjøbenhaffn. Dette Sønnligen tilhende.

Kiøbenhaffn.

Den Iver, som Schunck udfoldede med at presse Fangerne for saa mange Penge som muligt — man kan daarlig værge sig mod Mistanke om, at han herved ogsaa har haft visse Privatinteresser at pleje[1] — synes ikke at være falden i den bedste Jord hos de højere Embedsmænd og hos Kongen. Den 18. Oktober skriver han nemlig til Kongen, at han med stor Bedrøvelse erfarer, at Hans Maje-

[1] Kort efter Krigen blev han ansat som Embedsmand ved Civiladministrationen i de af Danmark afstaaede Provinser, og han var da velhavende nok til straks at oprette et Gods og bygge sig en Gaard „Schunkenberg".

stæt har funden Mishag med Hensyn til den Proces, han (Schunck) har haft for med Fangerne. Han troede dog saa sikkert at have handlet i Overensstemmelse med Bogholderens Memorial og Hans Majestæts Brev, hvori Livsstraffen forandredes til Pengebøder. Men nu har han atter indfordret Fangerne paa Slottet og ladet dem lægge i Jærn, og de skal ikke blive sluppen løs, før Kongen befaler det, og forinden de har betalt hver Skilling. Isebrandt har betalt sine 1000 Rigsdaler og beder om at faa sine Bøger igen, men de er hos Hr. Gustaf Posse. Dernæst beretter Schunck om, hvad nyt han har opsporet. Han har været ude paa Landet med den fangne Englænder, Johan Poyer, rundt omkring paa de Steder, hvor Hutchinson har haft sit Tilhold, og desuden for at forhøre om de »Færgemænd«, som førte Hutchinson bort, da Poyer hverken kunde navngive Lokaliteterne eller Personerne, men kun paavise dem paa selve Stedet. Det har saa vist sig, at »en Foged i Krogerup«, 1 Mil fra Helsingør, har praktiseret Hutchinsons Søns Overførelse til Kjøbenhavn. Man har hidtil ment, at denne Foged var myrdet den 26. Juli, eftersom hans Hest fandtes skudt en halv Mil fra Gaarden; men han siges nu for vist at være i Kjøbenhavn. Schunck har nu i Borgmester Brandts Nærværelse ladet Fogedens Gods, som var af ringe Værdi, registrere — uden Tvivl har de understukket, hvad der var af Værdi, enten i Helsingør eller i Kjøbenhavn. Hutchinson har ogsaa haft Tilhold hos Fogeden paa Hørsholm, men dennes Sager har Rigsmarskalken ladet opskrive og overtage. Han har ogsaa eftersøgt Færgemændene, baade i Helsingør og paa Landet, men har intet faaet at vide om dem. Nu da Poyer er begyndt at fortælle, har han en Mængde at berette — saaledes om en Jøde, *Christian Felix,* som har drevet Spionerі for de Danske, idet han har sendt sin Tjener, *Roderique Pihnaris,* ind til Kjøbenhavn, medens han selv var i Vedbæk, mellem Store Krogen og Lejren ved Kjøbenhavn, i den Tid, den engelske Flaade laa ved Hveen. Pihnaris har fortalt Poyer, at Felix er en meget rig Mand, der har 20,000 Rigsdaler staaende i Helsingør, hvorhos Kongen af Danmark skylder ham en en meget betydelig Pengesum, da han har boet længe i Danmark.

Schunck har nu ladet Felix eftersøge, men det siges, at han nu er paa Lolland eller Falster — rimeligvis fordi han venter, at da Kongen af Sverrig nu er ovre paa disse Øer, vil han kunne opsnuse noget, som han kan lade berette til Kjøbenhavn. Det siges ogsaa, at der ved Grev Lewenhaupts Regiment skal være en Feltskær ved Navn Jochum, som ogsaa er Jøde og ogsaa har været i Komplot med Felix osv. osv.

Hermed synes Schuncks Skrivelser om denne Sag at være ophørte, og heller ikke fra anden Side erfares noget bestemt om Fangernes videre Skæbne. — Det er bekendt, at Christen Pedersen (Tikjøb) døde i Fængslet, og at Henrik Gerner hensad yderligere 8 Maaneder, inden han løslodes, efter at have maattet udrede betydelige Pengesummer. To andre af Deltagerne i Kronborg-Sammensværgelsen, nemlig Isebrandt von Holten og Seneca Carstens fik Ansættelse ved Øresunds Toldkammer og blev ansete Mænd i Helsingør, hvad der for den sidst nævntes Vedkommende ogsaa ses af, at i 1663, da han havde Barn i Kirke, var Fadderne noget af det fineste, der var til at opdrive: Mandsfaddere var »Krigsraad Schering« (den svenske Gesandt Schering-Rosenhane), Monsieur Christoffer Hagedorn og Hr. Henrik Müller, Rentemester; Kvindefaddere: »Statholderens Frue« (Christoffer Gabels), Hagedorns Frue og Oberstløjtnant Stockmanns[1] Frue, født Hagedorn.

De to Ridefogeder, Lorens Tuxen og Hans Rostgaard, fik næppe heller i Fremtiden Aarsag til at angre den Andel, de havde haft i Anslaget, om det end for Tuxens Vedkommende vides, at han havde lidt meget betydelige pekuniære Tab, direkte paa Grund af sin Patriotisme.

Vi vil benytte Lejligheden til at søge at udrede disse to Mænds Forhold til de interessante Begivenheder i Nordsjælland 1658—59,

i

[1] Carstens var sidst Proviant- og Ammunitionsforvalter samt Bygningsskriver paa Kronborg. $^{22}/_{9}$ 1668 faar Otto Powisch Ordre til at afbetale Margrethe Hagedorn, afgangne Seneca Carstens, 7932 Rdl., som hun i Følge Regnskabet havde Fordring paa. (Frederik den IIIs Reskripter til Otto Powisch.) Stockmann stod ved Eiler Holcks Regiment og havde i en Aarrække Garnison i Helsingør.

da de i Eftertiden er komne til at staa som Medbejlere til Æren for — og til dels til Fordelene ved — at have ledet Foretagendet mod Kronborg m. m. Lorens Tuxen kan i denne Kappestrid møde med talrige, samtidige, skriftlige og utvetydige Vidnesbyrd om sin rent ud enorme Virksomhed. Fra alle Klasser i Samfundet: Adelsmænd (Corfitz Trolle, Frederik von Ahlefeldt), Officerer, Hofbetjente, civile Embedsmænd, Bestillingsmænd, Ladefogeder, Skovbetjente, Fiskere osv. osv. vidnes om hans Iver og Dristighed samt hans Redebonhed til at bringe pekuniære Ofre for Konge og Land.[1] Og hvad der betyder mindst lige saa meget: Rentekammeret godkender for en stor Del de paa Attesterne grundede Erstatningskrav, hvad Kammeret i Almindelighed ikke var videre villig til. Om Rostgaard derimod gælder, at dersom ikke Thura mange Aar efter Begivenhederne havde forherliget ham, vilde intet Menneske nu i vore Dage være falden paa, at Rostgaard havde været en saadan Helt og Patriot, som Thura skildrer. Thura siger, at en »Tegnebog« (Dagbog) af Rostgaard har været Grundlag for hans Epos; men han kan herved næppe sigte til andet end til de ovenfor omtalte, kortfattede Optegnelser, der nu findes trykte.[2] Det skal blot i Forbigaaende bemærkes, at Thura fortæller adskilligt om Rostgaard, som paaviselig er urigtigt.

At der i Rostgaards Slægt i Løbet af det paafølgende halve Aarhundrede har dannet sig Myther om Rostgaards Person er ret menneskeligt, navnlig da Sagen ogsaa havde en pekuniær Side. Fra Rostgaard selv foreligger de foran omtalte (nu trykte) »Tegnebogs«-Notitser, der i sig selv er ret ubetydelige, men hvis Paalidelighed i Almindelighed næppe kan betvivles, om der end allerede dér synes at være gjort mere ud af Rostgaards ringe Virksomhed, end den fortjener. Den foran omtalte Afregning med Rostgaard viser maaske bedre end noget andet Forholdet mellem de to Mænds Virksomhed:

[1] Foruden til Danske Magasin 5. V. S. 257 ff. henvises til Koncepter og Indlæg til Sjællandske Aabne Breve $^{29}/_{11}$ 1659 og til Sjællandske Missiver $^{29}/_{8}$ 1659.

[2] Danske Magasin 3. I.

medens Rostgaards Afregning lyder paa nogle faa Rigsdaler, løber Tuxens op i Tusinder, hvor dog udtrykkelig skal bemærkes, at Rostgaard ikke har opført noget for sit af Svenskerne »registrerede« Indbo, der jo ganske vist ifølge Sekretær Schuncks Vidnesbyrd kun var af »ringe Værd«. Man har fra Rostgaard desuden en Memorial af 17. August 1659 til Kongen, hvori han fremhæver, at han i Løbet af de tre Krigsaar (1657—59) har maattet stille 3 Ryttere in natura med fuld Udrustning, hvoraf en til Svenskerne, og desuden maattet betale Svenskerne 50 Rigsdaler i Stedet for en fjerde Rytter. Derhos har han for at redde Livet maatte flygte fra Hustru og Ejendom. »Jeg glæder mig dog,« tilføjer han, »over, at jeg har tilføjet Fjenden alt det onde, jeg har. Havde enhver Ridefoged gjort dem det samme, skulde de nu ikke være saa højhalsede . . . Ja, jeg saa ejheller nogen Lens Ridefoged, forgangen de Svenske kom her først i Landet, som mødte her for Kjøbenhavn med sine underhavende Lens Bønder, uden Kronborg Lens alene, som i en Hast mødte her to Gange og delt i fire Kompagnier; og fik jeg siden Hans Majestæts Ordre, at deraf skulde udtages 100 Mand og de bedste Vaaben, og siden de andre at gaa hjem.«[1] Heller ikke dette Dokument, der indkom omtrent samtidig med Memoralier fra Personer, der havde staaet i Forbindelse med Tuxen, tyder paa nogen større Virksomhed af Rostgaard, og det laa dog ikke for hin Tids underordnede Embedsmænd at stille deres Lys under en Skæppe eller skjule deres Fortjenester.

Af de Tuxenske Aktstykker Nr. 19[2] ses, at Rostgaard maa have absenteret sig i Dagene omkring den 8.—10. Juli. Han synes dog at være vendt tilbage igen nogle Dage for dernæst atter at flygte. Denne sidste Flugt siges af Thura at være foregaaet Natten mellem den 20. og 21. Juli, medens Sekretær Schunck erklærer, at det var

[1] Koncepter og Indlæg til Sjællandske Aabne Breve 1659. Spidsbemærkningen om de andre Ridefogeder gælder naturligvis Kollegerne i Frederiksborg Len, Hans Madsen, og i Hørsholm Len, Tuxen. Det skal fremhæves, at Tuxens Virksomhed netop i denne Sag var højst paaskønnelsesværdig. (Danske Mag. 5 V. S. 275 f.)

[2] Danske Mag. 5. V. S. 268.

den 26. Juli. Dette være nu, som det vil; men der falder et mindre flatterende Lys over Rostgaard, naar det erindres, at de Svenske absolut ingen Mistanke havde til ham, og at det kun var den tilfældige Fangst af Englænderen Poyer, der i Oktober gjorde ham mistænkt for en mindre Grad af Delagtighed i Kronborg-Anslaget. — Det er meget betegnende, at de to Mænd, Tuxen og Rostgaard, der dog kendte hinanden saa nøje og *havde* været Venner, ikke med et Ord direkte omtaler hinanden i deres skriftlige Efterladenskaber, om man end bemærker den gensidige Uvillie hos dem. I Rostgaards »Navnebøg« ved Krogerup, hvori Rostgaard havde indridset Navnene paa nogle af Deltagerne i Kronborg-Anslaget, findes Tuxens Navn saaledes ikke, skønt han var den virksomste og vigtigste af alle Deltagerne.

Spørger man om, hvilke Udsigter der var til, at Planerne om Kronborgs Tilbageerobring kunde lykkes, er det vel vanskeligt at udtale et tilstrækkeligt begrundet Skøn herom, men helt udsigtsløs har Sagen næppe været. Efter at den svenske Hær paa Sjælland ved den afslaaede Storm paa Kjøbenhavn i Februar havde mistet 2—3000 Mand af sine bedste Tropper, og dernæst yderligere var bleven svækket ved Afsendelsen af stærke Troppeafdelinger til Erobringen af Smaaøerne, særlig Belejringen af Nakskov, havde man set sig nødsaget til at formindske Besætningen paa Kronborg indtil et Minimum. — Af største Betydning for Foretagendet vilde det blive, om det i det afgørende Øjeblik kunde lykkes fra Kjøbenhavn at kaste en Troppestyrke paa et Par Hundrede Mand i Land i Nærheden af Kronborg, da regulære Tropper vilde være absolut nødvendige baade til at tage Del i det tilsigtede coup de main og til derefter at forsvare Slottet mod et svensk Angreb. Men netop dette samme Moment gjorde Foretagendet afhængigt af Vind og Vejr, og hvad dette vil sige, viser Forsøget mod Kronborg det foregaaende Efteraar og de gentagne, men frugtesløse Ekspeditioner mod Malmø i 1659.

Til Slut blot en Bemærkning om, at hvorvel adskillige af Deltagerne i Sammensværgelsen maatte udstaa betydelige Trængsler i Fængslet og derefter udrede betydelige Pengesummer, blev Sagens Udgang dog langt mindre tragisk, end man kunde have ventet. Og ligesom Karl Gustafs sædvanlige Mildhed og Selvbeherskelse hurtig synes at have afløst hans første opblussende Vrede over, at han og Dronningen personlig havde været Genstand for et Attentat, saaledes synes ogsaa de svenske Officerer og Embedsmænd i det Hele ikke at være gaaede ud over Grændserne for almindeligt Maadehold. Næsten komiske bliver Forholdene i Oktober, da fornylig dødsdømte Fanger faar Lov til i ugevis at opholde sig udenfor Fængslet for hos Venner og Slægtninge at skaffe Løsepenge og lejlighedsvis indfinder sig hos Kommandant m. fl. for at berette om Sagernes Stand. Men i denne Henseende som i saa mange andre var jo endnu det 17. Aarhundrede de stærke Modsætningers Tid.

En folkevise om en adelsmands kvinderov og henrettelse.

Ved

Hans Olrik.

Hr. Iver han rider ad Ferrilbjerg,
ham kom så meget i hue:
»Jeg haver så mangen lönlig sorg,
og mest for Ingerlille frue«.
Mit hjærte ligger bundet langt hårder end i jærn.

Til da svared den liden smådreng,
han ikke den frue vel undte:
»I lader hende fare, alt som hun kom,
hun sig det selver voldte«.

Det da var hr. Iver,
han gjorde så såre ilde:
så rider han til Dronningholm
og beder om så skön en lilje.

Hr. Iver han rider fra Dronningholm,
ham kommer så meget udi hue:
»Alt må jeg ride til Ferrilbjerg
og tale med Ingerlille frue«.

Hr. Iver han rider ad Ferrilbjerg,
han skinner som røden guld;
ude står Ingerlille frue,
hun er så sorrigfuld.

»Hør I det, hr. Iver!
hvi haver I gjort så ilde?
Måtte I mig ikke för have sagt,
at I mig så svige vilde?

I tog mig ikke på ager,
I tog mig ikke på toft:
I tog mig i min faders gård,
alt af mit höjeloft.

I tog mig ikke på ager,
I tog mig ikke på eng,
I tog mig udi min moders hus,
alt af min silkeseng«.

»Du tie kvær, Ingerlille frue!
du tage dig det ej til harm!
det skal hende til onde gå,
når hun sover i min arm.

Du tie kvær, Ingerlille frue!
du göre dig ingen kvide!
det skal hende til onde gå,
når hun sover hos min side«.

»I tie kvær, hr. Iver!
hvi vilde I hende så ilde?
det kommer hende så lidet udi hu,
at I hende så svige vilde«.

Det var Ingerlille frue,
hun drager for kongen at kære:
»Hr. Iver haver mig med volden taget,
skilt mig ved hæder og ære«.

»I stander op, tolv riddermænds mænd!
I tager hverandre i hånd!
og sværger I hr. Iver
alt til en fredløs mand!«

Op stod tolv riddermænds mænd,
for de ikke andet turde,
så svor de hr. Iver,
alt fra freden hin gode.

Så toge de hr. Iver,
ledte hannem på grönnen vold,
så hug de hannem hovedet fra
over hans forgyldte skjold.

Så glad var Ingerlille frue,
så inderlig hans jomfru græd;
det vil jeg for sandingen sige,
hun stod hannem alt så nær.

Så tog hun det blodige hoved,
hun så derpå en stund:
»Så længe lytted du din liden smådreng,
det lykken hun gjordes dig tung«.
Mit hjærte ligger bundet langt hårder end i jærn.

Denne vise, *„Hr. Ivers dom“*, findes i »Danmarks gamle folkeviser« som nr. 204, opskrift A. Dens emne: adelsmanden, der bortfører en kvinde, holder hende som slegfred, men senere sviger hende og derfor dömmes til døden, forekommer også i andre viser.

Men medens det ellers er således, at selve emnet er opdigtet, synes det, at »Hr. Ivers dom« er udsprunget af begivenheder i det virkelige liv; dette har allerede Svend Grundtvig udtalt. Og Nordsjælland er begivenhedernes skueplads. Visen nævner nemlig de to steder, hvor handlingen foregår, Dronningholm og Ferrilbjerg, og af disse er *Dronningholm* den berömte borg på næsset i den vestlige del af Arresø, hvor bl. a. medlemmer af slægterne Moltke, Podbusk og Jærnskæg har siddet som slotsherrer. Hvad *Ferrilbjerg* angår, da er det ganske vist ikke noget kendt sted, endsige berömt i historien; men i hele Danmark er der ikke noget sted, der har så stor navnelighed med »Ferrilbjerg« som Ferle ved Søborg, og her var da vistnok den adelsgård, hvor hr. Iver boede. Hvem var da denne hr. Iver? Hvem var den kvinde, han bortførte og sveg? Hvem var den »skönne lilje« på Dronningholm, for hvis skyld han sveg hende? Ja. derom giver de historiske kilder, så vidt det kan skönnes, ikke nogen oplysning. Men begivenhederne må vist have fundet sted i 15. århundrede, snarest under Erik af Pommeren, og handlingen foreligger klart nok.

Hr. Iver til Ferrilbjerg har bortført en kvinde ved navn Inger og holder hende en tid som sin slegfred, men kedes efterhånden ved hende. Hans unge svend er uvenlig stemt mod Inger og råder sin herre til at lade hende fare med sorg og skam; han vil påstå, at hun selv ikke er uden skyld i sin vanskæbne, og i så fald udsætter hr. Iver sig ikke for nogen större ulempe. Adelsmanden drager da til Dronningholm, bejler til en ungmø og får ja. Da han vender tilbage, bebrejder Inger ham, at han har sveget hende, skönt han har bortført hende fra hendes hjem og mod hendes vilje. Iver vil berolige hende med, at han nok skal være ond mod sin brud, når han har hjemført hende. Da blusser vreden op i Inger: den unge pige har i god tro givet hr. Iver sit jaord, og nu vil han også svige hende. Et sådant lavsind fortjener ikke skånsel. Hun ser lejlighed til at undfly og klager sin nød for kongen: hr. Iver har voldelig bortført hende. Kongen sætter et nævn af tolv adelsmænd, og de sværger hr. Iver sagen på. I henhold til denne dom lader

kongen hr. Iver halshugge. Inger er tilfreds med oprejsningen; men den unge fæstemø sörger over sin fæstemands død og over det onde råd, som hans svend gav ham.

Det er en streng dom, der er fældet over den letsindige voldsmand. Endnu da de skånske og sjællandske love blev nedskrevne, kunde voldtægt sones med 40 marks bøder; men sidst i Valdemar II.s tid straffedes forbrydelsen med fredløshed, som det ses af »Jydske lov«: »Klager mand over at kvinde er med vold tagen, og vil sandemænd sværge ham fredløs, da skal de sværge, at hun var med vold tagen, imod sin egen vilje, og haft til hådkone, og er han, der hende tog, for dette skyldig fredløs at være« (Jydske lov II, 16, jfr. II, 30, hvor bortførelse betragtes som hærværk). Og fra slutningen af 13. årh. ombyttedes fredløshedsstraffen med livsstraf. Ganske vist var det reglen, at kvinden straks ved første lejlighed måtte flygte fra voldsmanden, om hun skulde opnå ham straffet for voldtægt; tåler kvinden det og tier, efter at det er vitterligt at hun er bortført, »da er det vanligt, at hun var ej voldtagen« — således taler livserfaringen i »Jydske lov«. Men skönt visen forudsætter, at Inger i nogen tid har måttet fortsætte sit ufrivillige samliv med bortføreren, kommer denne forhaling af klagen dog ikke i betragtning i dette tilfælde. Sagen behandles som almindelig voldtægtssag, og forbryderen må bøde med sin hals.

Er det virkelig gået så strengt til i de tider? Ja, det synes i alt fald at have været muligt. Folkeviserne, som genspejler det daværende kulturliv, har oftere halshugning som den voldsomme og overmodige adelsmands straf, når han har øvet voldtægt. Således i den vise, hvor adelsmanden fra kongens gård voldtager en bondes væne viv og dømmes til døden; efter at dommen er ham forkyndt, ærgrer han sig over, at han skal lade sit liv for sådan en sort (ɔ: mørk og solbrændt) bondekones skyld, men dronningen svarer: »Hvad enten hun er sort eller hvid — da burde hende med freden at være«. (»Danmarks gamle folkeviser« Nr. 314). Og Danmarks mægtigste adelsmand på dronning Margretes tid, Abraham Brodersøn, blev hals-

hugget i året 1410 for voldtægtsforbrydelse. »Hr. Ivers dom« kan da vel være historisk.

Den ovenfor meddelte folkevise kan måske tages som et lille supplement til min afhandling „Tisvildeegnen i gamle dage“ i vor Årbog for 1906. Jeg nytter derfor lejligheden til at rette et sted i denne afhandling s. 44: Efter hvad hr. overlærer C. Christensen i Frederiksværk har gjort mig opmærksom på, er Osebro ikke at søge ud imod Kattegat, men er = Åsebro ved Frederiksværk. Paagældende åløb, som tilstoppedes, har haft tilløb fra Arresø. Øvre og Nedre møller bliver således netop Øvre og Nedre Bydinge møller, som laa ved dette åløb til Isefjorden. Øvre vandmølle har ligget ved vejen fra Asserbo til Møllevang; hvor den skærer åen, er der endnu i mands minde fundet egetømmer. Nedre vandmølle, der er sporløst forsvundet, skal have ligget midtvejs mellem Øvre mølle og fjorden. Asserbos vandmøller, der nævnes 1560 som Grubbemølle og Rolands mølle, kan ikke sættes i forbindelse med de ovenfor nævnte vandmøller.

H. O.

Skraa for St. Hansgilde i Uggeløse.[1]

Oversat
af
Alfr. Krarup.

I Faderens, Sønnens og den hellige Aands Navn, Amen!

Dette er Love og Retsbestemmelser for Gildet i Ygheløse, som Oldermanden og de andre Gildebrødre i samme Gilde endrægtigt har udfundet og bestemt til Ære for den almægtige Gud og hans Moder den hellige Jomfru Marie og den hellige Johannes den Døber og for deres Sjæles Frelses Skyld.

§ 1. For det første er det bestemt, at Gildet selv skal staa aabent for de gode og være lukket for de onde, og skal skaffe enhver uberygtet Mand hans Ret.

§ 2. Item den, der vil komme ind i Gildet, skal være en uberygtet Mand og en bekvem Person og ved Indtrædelsen give en Øre Penge.[2]

§ 3. Item den Kvinde, som optages, skal give en Tønde Øl paa saadant Vilkaar, at hun aldrig skal »rede Gerd« (ɔ: bidrage til de fælles Gæstebud).

§ 4. Item skal der være fire Gildeskaffere, og den af dem, som nægter at »rede Gerd«, naar Turen dertil rettelig kommer til ham,

[1] Skraaen, der er givet ca. 1375 af Oldermanden og de andre Gildebrødre, er affattet paa Latin og udgivet af C. Nyrop i Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen, I. Bind, S. 101 ff.

[2] Tilskrevet med en anden Haand: 3 Skilling.

skal betale to Øre og rede næste Gang. Men hvis han nægter det anden Gang, skal han betale en halv Mark i Mulkt.

§ 5. Item den, der afhugger sin Gildebroders Lemmer eller dræber sin Gildebroder eller offentlig gribes i Tyveri, af disse tre Grundè skal han udstødes af Gildet.

§ 6. Item den, der saarer sin Broder eller rammer ham med sin Lanse, han skal bøde en halv Mark til Brødrene.

§ 7. Item den, der giver sin Broder et Slag i Ansigtet eller trækker ham efter Haarene, naar Brødrene drikker sammen, han skal betale en halv Mark.

§ 8. Item hvis en Gildebroder, hvad Gud forbyde, dræber en anden, som ikke er Gildebroder, da skal hver af Brødrene hjælpe ham med en Skilling Penge. Og saaledes til hele Bøden, nemlig 40 Mark, skal hver af Brødrene udrede en Skilling.

§ 9. Item, hvis nogen af Brødrene faar en saa svær Sag, at han ikke kan forsvare sig paa Mark eller Eng, da skal Oldermanden sige alle Brødrene dette, paa det at de skal komme sammen til ham med deres Vaaben til Hjælp, og saa mange skal der udvælges ham efter Oldermandens Raad, som er nok til at hjælpe ham mod hans Fjender, og den, der unddrager sig, han skal betale en Øre Penge.

§ 10. Item enhver Broder, der skal udrede en Bøde, som er mindre end 40 Mark, med ham skal enhver Broder udrede 5 Penninge.

§ 11. Item den, der for Retten ikke yder sin Broder Hjælp, om han ved derom (ɔ: om at Broderen trænger til Hjælp), han skal bøde to Øre Penge. Men den, der ikke hjælper sin Broder i en Retssag, naar denne er i sit Hjem, han skal betale 15 Penninge.

§ 12. Item enhver, der kan hjælpe sin Broder, naar han er stedt i Nød, og ikke hjælper ham, han skal betale to Øre.

§ 13. Item den Gildebroder, som kommer i et saa svært Tilfælde eller et Tilfælde, hvor han ikke kan være sikker i sit eget Hus, ham skal Brødrene, hvis han faar Lejlighed til at slippe bort og beder om deres Hjælp, følge til Havet og vente paa Strandbredden, saa længe, til Aaren ikke kan ses længer, eller til Skoven en

Mil ind i den, og den, som ikke gør det, om han har faaet sikkert Bud derom, saa skal han bøde en halv Mark.

§ 14. Item, hvis en Gildebroder dømmer en anden Broder, som ogsaa er Medlem af Gildet, efter Lovene, saa skal han sammen med ham betale en Trediedel af hele hans Bøde.

§ 15. Item, hvis en Broder stævner en anden for Retterting eller mægtige Mænd uden Oldermandens Tilladelse, saa skal han betale en halv Mark.

§ 16. Item den, der hemmeligt anklager sin Broder for mægtige Herrer, han skal anklages og forsvare sig efter samme Gildes Love eller betale en halv Mark til Brødrene.

§ 17. Item den, der paabyrder sin Broder en Sag, der tidligere er bødet og afgjort, han skal betale en Øre Penge.

§ 18.[1] Item, hvis nogen bagvasker sin Broder med onde Ord, skal han betale to Øre, dog Oldermanden og Skriveren dobbelt.

§ 19. Item hver af Brødrene, der lider Ildebrand, ham skal enhver hjælpe med fem (seks) Penninge; den, der ikke gør det, skal bøde en Skilling.

§ 20. Item den, der bliver ved at tale uden Oldermandens Tilladelse, han skal betale en Skilling.

§ 21. Item den Broder, der falder i Fattigdom og i alt har overholdt Gildets Love, han skal drikke frit og baade i Liv og efter sin Død faa Støtte af Broderskabet.

§ 22. Item hver af Brødrene, som har begaaet Drab, den, som ikke, naar han er kaldt til Hjælp, følger ham til Retterting for at skaffe ham Fred, han skal betale en halv Mark.

§ 23. Item, hvis nogen Broder bliver fangen eller lider voldelig Overlast paa sin Person eller sine Ejendele, den, der ikke hjælper ham, skal betale to Øre.

§ 24. Item, hvis nogen Broders Hoppe (»Økanøt«) dør fra Midten af April, indtil der er udsaaet, ham skal hver af Brødrene hjælpe een Dag med eet Økænøt eller fem Penninge; den, der gør anderledes, skal betale en Skilling.

[1] Denne Paragraf er overstreget.

§ 25. Item, hvis nogen af Brødrene bliver syg i Tiden fra Hellig Olafs Dag til Mikkelsdag (29. Juli — 29. Septbr.), ham skal enhver hjælpe med tre Penninge eller een Dags Hjælp i Høsten.

§ 26. Item, hvis en Gildebroder dør, skal Brødrene vaage over ham og følge ham til Graven; den, der handler anderledes, skal betale 15 Penninge uden lovligt Forfald; lovligt Forfald er følgende: Sygdom, Søgen efter bortløbet Kvæg og Stævning for en Dommer eller mægtig Mand.

§ 27. Item den, der ikke vaager med, han skal betale 5 Penninge.

§ 28. Item den, der ikke kommer, før end Baaren bæres ud, han skal betale 10 Penninge.

§ 29. Item den, der ikke kommer, før end Graven kastes til, han skal betale 15 Penninge.

§ 30. Item skal der holdes Messe paa Begravelsesdagen af Gildet for den Døde og læses Psalmer af alle Brødrene i 7 Dage; den, der handler anderledes, skal bøde en Skilling.

§ 31. Item mærk, at der er 3 Fællesmøder, St. Hansdag (24. Juni), Mortens Dag (11. Novbr.) og den fjerde Dag i Paasken, og den, der ikke møder, han skal betale en Skilling.

§ 32. Item Dagen efter St. Hansdag skal der holdes Messe, og den, som ikke møder til den paa samme Dag, han skal betale en Skilling.

§ 33. Item, hvis nogen Skaffers Bænk, medens Gildet drikkes, [falder][1] eller gaar i Stykker, skal han betale en Øre og gøre Bænken i Stand igen.

§ 34. Item den, der fjærner eller fordriver en Broder eller Søster fra Vedkommendes Plads, han skal betale en Øre Penge.

§ 35. Item den, der er efterladende i sin Bestilling, hvad den saa er, skal betale en Skilling.

§ 36. Item den, der kaster op eller gør noget andet afskyligt i Gildehuset, skal give en Øre.

§ 37. Item den, der spilder af Drikkehornet, skal give 5 Pen-

[1] Ulæseligt Ord i Orig.

ninge, og for at spilde saa meget som et Bæger af Drikken, skal han give en Penning.

§ 38. Item den, der kaster sin Gildebroder omkuld i hans Bolig i to Brødres Nærværelse, han skal bøde en halv Mark Penge til Brødrene og holde ham skadesløs, som han har kastet omkuld.

[Herefter med noget senere Haand:]

§ 39. Mærk, at enhver af Brødrene paa en Gildebroders Begravelsesdag skal udrede eller tilbyde en Penning og til at læse Psalmer to Penninge.

§ 40. Item omkring St. Hansdag (24. Juni), naar Gildebrødrenes Sammenkomst, som kaldes Stephnæ, holdes, skal hver Gildebroder udrede 4 Penninge til Messer og til at læse Psalmer for alle de afdøde Gildebrødre; den, der ikke udreder dem, han skal betale to Øre.

[Herefter med en tredie Haand:]

Anno domini 1537.

§ 41. (Paa Dansk) Item hvo som Gildebroder er og ej tilbærer og ej søger sin Mad med, han skal bøde 1 Td. Øl til alle Brødrene.

[Herefter med en fjerde Haand, ældre end den tredie:]

§ 42. Item 10 Sk. »sielletördtt« (en Pengegave, som ofres i Messen for den døde Broder) paa Dagen efter St. Hansdag, naar der holdes Stævne.

Det historiske Møde
i
Gurre Slots Ruiner.

Søndag den 1. September 1907 afholdt »Frederiksborg Amts historiske Samfund« et offentligt Møde i Gurre Slots Ruin, hvori der deltog omtrent 650 Mennesker.

Samfundets Medlemmer, hvoraf der var mødt omtrent 75, blev af Beboere i Tikjøb Sogn gratis kørte fra og til Kvistgaard Station og gæstfrit beværtede af medbragte Madkurve.

Paa den flagsmykkede Ruin bød Samfundets Formand, Oberst *Harbou,* velkommen, hvornæst Professor *Hans Olrik* holdt det nedenfor gengivne Foredrag om Gurre Slot, som af alle til Stede værende blev fulgt med den mest levende Interesse. Forstander *Holger Begtrup* talte om Betydningen af saadanne »Aasted-Møder« med historiske Foredrag; Pastor *Kaae* fra Tikjøb bragte det historiske Samfund en Tak for Mødet, og Oberst *Harbou* takkede Talerne og Egnens Beboere for deres venlige Imødekommenhed, hvorefter han sluttede det vellykkede Møde med et Leve for Fædrelandet.

Det er det historiske Samfunds Bestyrelses Haab, at der i Fremtiden kan blive holdt lignende Møder paa andre minderige Steder i Amtets forskellige Egne.

Professor Hans Olriks Foredrag

(forkortet Gengivelse ved Taleren selv, støttet paa Referatet i „Helsingørs Avis" og „Nordsjællands Venstreblad").

Der er noget forunderligt stemningsfuldt ved at staa paa et historisk Sted — at sige for dem, der har Sans for det historiske og

det poetiske. De andre har i Reglen vanskeligt ved at forstaa det. En Stump forvitret Mur med Graasten paa Graasten, hvor Bregnen spirer frem og Brombær og Vedbend strækker sine Grene, — hvor kan det fængsle os saa stærkt? Ja, det er en Kendsgærning, at sligt kan tage os om Hjertet. Og det behøver ikke at være storladne Ruiner som Hammershus'es eller Koldinghus'es, heller ikke Steder med saa rig en Vrimmel af Minder som f. Eks. Roskilde Domkirke eller Frederiksborg Slot. Gurre Slot viser ikke ret anselige Levninger fra Fortiden, og dets Minder er ikke særlig mange, heller ikke synderlig klare; men faa Steder i vort Land er alligevel saa stemningsfulde i historisk Henseende som Gurre.

Først en kort Udsigt over de historiske Minder.

Oldgranskerne lærer os, at Borgen er ældre end Valdemar Atterdag. Kernetaarnet er nemlig fra en tidligere Tid; men hvor meget ældre, det véd vi ikke. Efter dets Bygning at dømme er der dog næppe noget i Vejen for at gaa saa langt tilbage som til Absalons og Valdemar Sejrs Dage. Men først under Valdemar Atterdag omtales Gurre, og da ses det at være et Punkt af Betydning i Danmarks Historie. Det var dog ikke i sin første Kongetid, at Valdemar fik Gurre i sin Besiddelse; han maatte samle det splittede Rige sammen, og først fra 1345 var han Herre over Nordsjælland. Borgen nævnes da ogsaa først senere. 1364 fordelte Valdemar en Samling af kostbare Relikvier, han havde faaet af Paven — deriblandt noget af Jomfru Marias Hovedhaar og noget af hendes Klæder, lidt af Kristi Kors og noget af Johannes Døberen — mellem 4 Slotskapeller, deriblandt St. Jakobs Kapel paa Gurre Slot; men hvad der kom til Gurre, vides ikke. Faa Aar efter dannedes det store Forbund mod Valdemar, og han forlod Danmark. I Krigen (1368—69) huserede Hanseaterne i Øresund, nedbrød Borgen ved København og indtog Helsingborg. Om Gurre hører vi imidlertid intet. Modstod den Hanseaternes Angreb? Eller har Fjenden ikke indladt sig paa at belejre en Borg, der laa saa langt fra Kysten? Svaret er usikkert. Men vi véd, at Valdemar Atterdag i sine senere Aar opholdt sig meget her; paa Gurre undertegnede han flere Kongebreve, og her

lukkede han sine Øjne, 24. Okt. 1375. Han var da ved at føje den sidste Ring ind i Kæden af sine Samlingsplaner, Genforeningen af Sønderjylland med Kongeriget. Hanseatiske Sendebud kom for at forhandle med ham; men hans Mænd maatte svare, at deres Konge var syg og afmægtig. Her paa dette Sted gjorde han sit Testamente og bød, at det Gods, han med Urette havde taget fra Æbelholt Kloster og lagt under Gurre, skulde gives tilbage. Det udførtes noget senere af Gurres Høvedsmand, Ridderen Oluf Bjørnsøn.

Taleren nævnede dernæst nogle af de ældste Slotsherrer, Jakob Nielssøn, Oluf Bjørnsøn og Folmer Jakobsøn Lunge.

Dronning Margrethe og Erik af Pommern tog ogsaa oftere Ophold paa Gurre. Kong Erik viste endog Slottet en særlig Udmærkelse, idet han gjorde Gurre til Møntsted, medens det ellers var i Købstæderne, at der sloges Mønt. Men det var den samme Konge, der gjorde det Skridt, som førte til Nedgang for Gurre. De Herreder, som var lagt under Slottet, blev nemlig lagt til det nye Slot ved Øresund, Krogen. Nutiden vil dog ikke her gaa i Rette med Kong Erik. Denne Mand, som først den nyeste Historieskrivning har ladet vederfares Retfærdighed, havde et genialt Fremblik med Hensyn til Øresunds Betydning (den endelige Erhvervelse af København, Planen om et Universitet i denne By, Malmøs Befæstning, Anlæggelsen af Landskrone, Helsingørs Opkomst, Opførelse af tre Klostre i denne By, Øresundsborgen Krogen, Indførelse af Øresundstolden). For Gurres Skyld kan man beklage, at Borgen nu blev et mindre anseligt Sted; men naar der ses hen til hele Landets Tarv, var det fornuftigt at flytte noget af dens Midler til Øresundsborgen. Fremdeles var der da ogsaa ansete Slotsherrer paa Gurre (Eksempler nævnedes).

1524 fik Gurres Anseelse sit Dødsstød. Selve Borgen blev lagt ind under Krogen, og det hjalp ikke, at Borgherren var den berømte Holstener Johan Rantzau; han sad nemlig paa Øresundsborgen, og Gurre forfaldt. 1534 mageskiftedes Gurre endog til den sidste Roskildebiskop, Joakim Rønnow, men kom dog snart tilbage til Kronen. I den Synsforretning, som blev optaget 1534, hedder

det: »Have vi og beset Bygningen paa fornævnte Gurre, da er det forfaldent, saa at Spærene paa Taarnene er affaldne, Hvælvingen i Taarnene er fordærvet, meget af Muren er nedfaldet, og det store Taarn er revnet, saa det skal nedtages.« Man behøver derfor ikke at ty til den sædvanlige Formodning, at Gurre ødelagdes i Grevens Fejde; Borgen var faktisk helt i Forfald forinden. Frederik II synes at have forøget Ødelæggelsen ved at tage Sten fra Gurre til sine Byggeforetagender. 1652 kaldes Gurre »et gammelt, forstyrret og øde Slot«. 1743 betegnes Gurre som en træbevokset Jordhøj. Og saaledes laa Stedet hen til ind i 19. Aarh.; man saa et Par Pæle af Broen, men knap en Sten.

Saaledes var Tilstanden altsaa ved det 19. Aarhundreds Begyndelse. Det var Romantiken, der bevirkede, at man tog sig af Ruinerne. Romantiken fremkaldte Guldalderen i Litteraturen og gav Kunsten nyt Liv. Naar den gik udenfor sine egne Enemærker, var den ikke altid lykkelig; dens Indflydelse paa sociale og politiske Omraader viste ofte dens Mangler. Men den gav Videnskaben ny Tanker, og særlig fik den Betydning for Historie- og Oldgranskning. De æggede, de gamle Fortidsminder. Det gjaldt at tyde deres dunkle Tale. Og begejstret gav man sig nu i Lag med Borgruinerne (Vedel-Simonsen).

De første Udgravninger af Gurre Slotsbanke udførtes 1817 af Gurrehus' daværende Ejer, Kammerherre v. d. Maase, der afdækkede Dele af den sydlige og østlige Ringmur. Men Æren for den virkelige Udgravning tilkommer Justitsraad Sophus Magnus Bjørnsen, f. 1790, fra 1829 Skovrider paa Valdemarslund. 1832 erhvervede han »Slotsgaarden i Gurreby« med tilliggende Eng og tog straks fat paa Udgravningerne, idet han fra Vest arbejdede sig ind til Kernetaarnet. I de 4 første Aar bortkørte han omtr. 10,000 Læs Fyld, og først derpaa kunde den egentlige Undersøgelse finde Sted. Det kgl. Rentekammer ydede Midler dertil, men langtfra tilstrækkeligt, saa Bjørnsen ikke alene ofrede Tid og Flid, men ogsaa Penge paa Udgravningerne. 1839 var de nogenlunde færdige. Kernetaarnet og det meste af Ringmuren med de 4 Hjørnetaarne var da udgravet.

Bjørnsen var en ejendommelig og helstøbt Personlighed, varmtfølende overfor de sørgende og nødlidende og Foregangsmand paa Agerbrugsomraadet, især ved at rydde Lyng og Krat. Men navnlig vil hans Minde blive bevaret ved Udgravningen af Gurre, som H. P. Holst har udtalt det paa Mindestenen ved Ruinens Fod:

Lad Oldtidsmindet, du har holdt i Ære,
dit Minde om et daadrigt Liv nu bære.

Efter Bjørnsens Død 1857 forfaldt Ruinen atter og blev helt overgroet, og først ved Samarbejde mellem den nuværende Ejer af Gurrehus, Godsejer Tutein, og Nationalmusæet blev Ruinerne atter helt udgravede og undersøgte (1893—96). Saaledes ser vi dem nu.

Foredraget drejede sig dernæst om selve Borgen, saaledes som man kan genfremstille den ved at granske Ruinerne. Først dvæledes der ved selve Navnet. »Gurre, hvor de vilde Skovduer kurre«! De to Ord, der rimer, er sat i Forbindelse med hinanden; men denne og lignende romantiske Forklaringer er umulige. Den gamle Skrivemaade viser os, at Navnet oprindelig er Gor-Ø, ɔ: Dyndø. I dette Hjørne af Søen har der altsaa ligget en lille sumpet Ø. Navnet Gurre findes ogsaa paa Laaland og i Skaane. Med Navnet er Stedets ejendommelige Karakter allerede givet. I Bjerglande anlagde man Borgene paa stejle Klipper, i lave Slettelande søgte man Beskyttelse ved Vandet og lagde Borgen paa Holme i Søer eller Moser. En saadan »Vandborg« har Gurre været.

Oprindelig hævede sig paa den lille Dyndholm kun det svære Midtertaarn, Kernetaarnet (jfr. Kärnan i Helsingborg), bygget af svære Granitsten, lagt i Kalkmørtel. Taarnets Indretning, som den sandsynligvis har været, beskreves. Indgangen har siddet højt oppe, saa Adgangsstigen kunde trækkes ind. Den nederste Del af Taarnet har derfor været en dyb, mørk og klam Kælder, der kunde anvendes som Skjul for Skatte eller som et ganske vist meget barbarisk Fængsel (jfr. Søborg). Dernæst skildredes de øvrige Stokværk og deres

indbyrdes Forbindelse med snævre Vindeltrapper. Øverst Tinderne med Trægallerier og Dæktag over det hele. Murenes Tykkelse og Taarnets Omfang angaves nærmere. De smukke glaserede Lerplader, man har fundet, har hørt til Flisegulvene, den korinthiske Kapitæl snarest til St. Jakobs Kapel, der har været i Kernetaarnet, medens Kirketomten 500 Alen derfra (undersøgt 1839) ved sin langstrakte Form viser sig at have tilhørt en Landsbykirke for den lille By, der opstod ved Slottet; og det kan ikke identificeres med Borgkapellet, saaledes som man i sin Tid har gjort det.

Dernæst beskreves Ringmuren, som Valdemar Atterdag opførte i skæv Firkant om Kernetaarnet, 4—5 Alen tyk med Skalmur af Munkesten udvendig og indvendig, medens Mellemrummet opfyldtes af Graasten og Kalk. Murens Længde. De fire Hjørnetaarne, deres Betydning for Forsvaret. Gravene, Vindebroer og Udenværker.

Der anstilledes dernæst Betragtninger over Borgen som Opholdssted. Mørkt og skummelt. Vinden piber ind ad Aabningerne, i den aabne Kamin ligger Favnestykker, der giver Røg; sparsom og flakkende er Belysningen, maaske kun Fakler i Jærnringe, og uendelig primitive er Kloakforholdene. Vistnok er der mere Romantik ved Ruinerne end ved Gurre Slot i dets Velmagtsdage.

Endelig omtaltes Sager, der er fundne mellem Ruinerne: Pilespidser, Sporer osv., udmærket Fodtøj, Kostbarheder, særlig den svære Guldring med Ædelstene. Hjortetakker, Hjorteben og Svineknogler vidner om, hvad man levede af.

Sagnet har altid været knyttet til Gurre. Det er Tove, der her er Hovedpersonen. Der kan maaske være noget historisk i, at Valdemar Atterdag ikke levede i det bedste Forhold til Dronning Helvig; men alt, hvad der fortælles om Tove og hendes Ring eller Klud, der gjorde Stedet saa dyrebart for Kong Valdemar, er kun Sagn; det sidste er endog et Flyvesagn, som kommer igen andensteds. Men Digtningen har i det 19. Aarh. atter og atter syslet med dette Sagn. Den gamle Historiker Vedel-Simonsen, der ogsaa (1839)

har skildret Udgravningerne her, var vistnok den, der først digtede om Valdemar og Tove (1832). Oehlenschläger fulgte efter (Fynsrejsen, 1835), og dernæst gaar Vejen over H. C. Andersen og J. L. Heiberg til J. P. Jacobsen, Drachmann og Ludvig Holstein i vore Dage.

Men det er Sagn og Digt altsammen. Tove er en historisk Person, men hun er Valdemar den Stores Frille. Det blev klart ved Svend Grundtvigs store Folkevisearbejde, hvor det viste sig, at de gode Viseopskrifter knyttede Tove til Valdemar I og Dronning Sofie. Og til den barnlige, fyrige og modige Valdemar d. Store passer hun unægtelig bedre end til den snu Valdemar Atterdag. Romantiken tilintetgøres ikke, men den flyttes (jfr. A. D. Jørgensens Studier over Tovevisen). Naar man har villet redde Tove for Gurre ved Henvisning til, at Kernetaarnet er ældre end Valdemar Atterdags Tid og kan hidrøre fra de første Valdemarer, da er det dog for kunstigt. Historiegranskningen er ikke i Stand til at knytte Tove til Borgen her. Derimod samler Gurre Mindet om Valdemar Atterdag. Og han, der i sin Politik ikke manglede det fantastiske Element (Gullandstoget), kan vel have været romantisk stemt ved dette Sted. Det var en Plet, som han særlig elskede. Han kan vel have tænkt noget saadant som »Lad Gud beholde sit Himmerige, har jeg kun Gurre«. Er ikke den historiske Beretning om, at han tog Gods fra Æbelholt og lagde det under Gurre, en Slags Stadfæstelse af Digterens Ord?

Men selv om Tove er taget bort fra Gurre og Minderne alene knytter sig til Valdemar Atterdag, saa er dette dog tilstrækkeligt til at Gurre kan beholde sit gamle Ry.

Der blev sluttelig givet en Karakteristik af Valdemar Atterdag, hans Klogskab og Skarpsyn, hans mægtige Energi og utrættelige Foretagsomhed, hans Planers Storhed og hans Sans for de mange Smaating, hans Hensynsløshed i Valg af Midler, saa han endog kunde svigte Margrethe og Haakon (Aalholm-Overenskomsten 1366). De Ord, der er sagt om Ludvig XI. af Frankrig: »Han var en stor Konge, men et slet Menneske«, kan vel rinde en i Hu, naar man

sysler med Valdemar Atterdags Historie. Men hvor egenkærlig han end var, saa faldt hans Interesser dog i det hele og store sammen med Danmarks. Skulde vi undvære ham i vor Historie, da maatte vi undvære Danmark selv. Han blev Rigets Fornyer, da Danmark som Rige allerede var udslettet og det danske Folk som Folk i højeste Grad truet. Og naar han unægtelig ofte tog Tyskere i sin Tjeneste, da maa det huskes, at han af egen Erfaring og med Henblik paa sin Faders og Farbroders Historie maatte have Mistillid til den danske Adel. Med alle sine Fejl er han dog en af vore største og mærkeligste Konger. Og ved Siden af Vordingborg er det Gurre, som mere end noget andet Sted i Danmark stiller hans Minde lyslevende for os.

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

Love

(vedtagne paa den 1. ordentlige Generalforsamling den 13. Februar 1907).

§ 1. Samfundets *Formaal* er at vække og nære den historiske Sans ved at fremdrage den stedlige Historie og at værne om de synlige Fortidsminder, der findes i Amtet.

§ 2. Formaalet søges hovedsagelig naaet, dels ved Afholdelse af offentlige *Møder med Foredrag* rundt om i Amtet, dels ved Udgivelsen af en *Aarbog* eller mindre Hefter, hvori Emner af den stedlige Historie behandles paa en jævn og let læselig Maade, samt endelig ved at tilskynde til og mulig fremhjælpe Udgivelsen af *samlede Bearbejdelser* af historiske Emner, der særlig vedrører Amtet.

§ 3. *Medlemsbidraget* er 2 Kr. aarlig eller 25 Kr. én Gang for alle. Man er stemmeberettiget 1 Maaned efter Indmeldelsen. Alle Medlemmer modtager gratis de Skrifter, som Samfuudet udgiver.

§ 4. Samfundets *Bestyrelse* bestaar af 12 Medlemmer, saa vidt muligt valgte fra Amtets forskellige Dele. De vælges ved simpel Stemmeflerhed for 3 Aar ad Gangen. Hvert Aar afgaar 4, de to første Gange ved Lodtrækning. Medlemmerne kan genvælges. Bestyrelsen vælger selv sin Formand og fordeler iøvrigt Arbejdet imellem sig. Der vælges ligeledes hvert Aar 2 Revisorer og 1 Decisor.

§ 5. *Aarbogen* udsendes i December Maaned, og samtidig opkræves Aarsbidraget.

§ 6. *Generalforsamlinger* indkaldes ved Meddelelser i Dagbladene eller ved direkte Indbydelse, der sker mindst 14 Dage forud. Forslag, der ønskes behandlede paa Generalforsamlingen, indgives til Bestyrelsen mindst 8 Dage forinden.

Den *ordentlige* Generalforsamling afholdes i Begyndelsen af Kalenderaaret, skiftevis i Helsingør og Hillerød. Paa denne aflægger Bestyrelsen Beretning om Samfundets Virksomhed i det sidst forløbne *Foreningsaar*, regnet fra 1. Oktober til 30. September, og fremlægger Ekstrakt af det reviderede Regnskab for samme Aar. Endvidere foretages Valg af Bestyrelsesmedlemmer, Revisorer og Decisor.

En *overordentlig* Generalforsamling *kan* indkaldes, naar Bestyrelsen finder, at der er Grund dertil, og *skal* indkaldes, naar mindst 25 Medlemmer stiller skriftligt Forlangende derom. Den afholdes efter Bestyrelsens Bestemmelse enten i Helsingør eller Hillerød.

Alle Afgørelser paa Generalforsamlingerne træffes ved simpel Stemmeflerhed.

Ændringer i Lovene skal dog for at være gyldige vedtages paa 2 umiddelbart paa hinanden følgende Genneralforsamlinger, den ene i Helsingør, den anden i Hillerød.

Tages paa denne Maade Beslutning om *Samfundets Opløsning*, bestemmer den sidste Generalforsamling, hvorledes der skal forholdes med de Midler og Ejendele, som Samfundet til den Tid maatte være i Besiddelse af.

§ 7. Til Varetagelse af stedlige Opgaver kan Bestyrelsen vælge et eller flere Medlemmer, der er villige til at virke for Samfundets Interesser, til *Repræsentanter* for dette.

Samfundets Virksomhed

indtil den 30. September 1907.

Samfundet blev stiftet den 12. Juni 1906 paa Marienlyst ved Helsingør paa et Møde, hvortil Kunstmaler, Bogtrykker Kr. Kongstad efter Samraad med nogle andre, navnlig Ingeniør Fr. Kaas og Redaktør Welsch, havde indbudt Mænd fra Amtets forskelligste Egne. Man vedtog her foreløbige Love og valgte i Henhold til disse en *Bestyrelse,* bestaaende af Højskoleforstander Holger Begtrup, Frederiksborg Højskole, Overlærer Carl Christensen, Frederiksværk, Oberst H. W. Harbou, Kronborg, Rektor, Dr. phil. Karl Hude, Frederiksborg Statsskole, Ingeniør, Vicekonsul Frederik Kaas, Helsingør, Kunstmaler, Bogtrykker Kr. Kongstad, Fredensborg, Læge Th. Krarup, Viksø, Kommunelærer Laurits Pedersen, Helsingør, og Kommunesekretær Valdemar Seeger, Fredensborg.

Bestyrelsen valgte Oberst Harbou til Formand, Rektor Hude til Redaktør af Aarbogen, Konsul Kaas til Sekretær og Sekretær Seeger til Kasserer.

Den 13. Februar 1907 blev den *1. ordentlige Generalforsamling* afholdt i Hillerød, hvor de ovenfor aftrykte endelige Love blev vedtagne.

Lærer L. Pedersen udtraadte efter eget Ønske og med Generalforsamlingens Samtykke af Bestyrelsen. Til nye Medlemmer af denne blev valgt Gaardejer Rasmus Christensen, Ramløse, Amtsraadsmedlem, Gaardejer J. P. Jensen, Bjellekjær, Skoleinspektør P. Petersen, Hillerød, og Skoleinspektør, Cand. phil. J. Ernst Plesner, Helsingør. Til Revisorer valgtes Gaardejer Chr. Jensen, Danstrup, og Købmand Th. Obel, Helsingør, til Decisor Amtmand, Greve Schulin.

Samfundets første *Aarbog* (for 1906) udkom i Februar 1907. Da Rektor Hude derefter af Hensyn til andet Arbejde ønskede at fratræde Redaktionen, blev denne overdraget til et Redaktionsudvalg, bestaaende af d'Hrr. Begtrup, Petersen og Plesner.

Af *Foredragsmøder* har der væres holdt 3, nemlig:

den 13. Februar (umiddelbart forud for Generalforsamlingen) i Hillerød: Højskoleforstander H. Rosendal, Grundtvigs Højskole, talte om »Grev C. D. F. Reventlow og Landboreformerne i Frederiksborg Amt«;

den 1. Marts paa Kronborg: Kaptejn K. C. Rockstroh talte om »Belejringen af Kronborg Slot 1658 og Anslaget mod Slottet 1659« — og
den 1. September paa Gurre Ruiner (se ovenfor Side 103 f.f.).

Bestyrelsen takker de Herrer Foredragsholdere saavel som Bidragydere til Aarbogen for den Støtte, de igennem deres Arbejde har ydet Samfundet.

Efter derom indgivet Andragende til Ministeriet til Kirke- og Undervisningsministeriet har Samfundet paa Finansloven 1907—08 faaet tilstaaet en Understøttelse af 300 Kroner. Vi bede vedkommende høje Myndigheder modtage en ærbødig Tak for denne Hjælp.

Bestyrelsen har udsendt Opfordring til at indmelde Amtets offentlige Bogsamlinger (Folke-, Skole- og Foreningsbiblioteker) som Medlemmer i Samfundet. Det vilde i mere end een Henseende have Betydning, om denne Opfordring fandt livlig Tilslutning.

Med »Historisk Samfund for Ribe Amt« er man kommen overens om, at det ene Samfunds Medlemmer for halv Pris kan subskribere paa det andet Samfunds Aarbog.

Bogladeprisen for Samfundets Aarbøger er sat til 3 Kroner, men tiltrædende Medlemmer kan købe ældre Aarbøger for en Pris lig det sædvanlige Aarsbidrag, d. e. 2 Kroner.

Regnskabsoversigt for 1906—07.

INDTÆGT:	Kr.	ø.	UDGIFT:	Kr.	ø.
Bidrag for 6 livsvarige Medlemmer . .	150	00	Foreningens Oprettelse m. m.	230	67
— - 421 Aarsmedlemmer	842	00	Aarbogen	816	69
— - 1 Medlem for Ribe Amt . . .	1	00	Foredragsmøderne	123	90
Salg af Aarbogen	28	00	Porto m. m.	60	91
Salg af Sange ved Mødet $^1/_9$ 07	23	16	Restance	4	00
Tilskud paa Finansloven	300	00	Overført til 1907—08 . .	107	99
	1344	16		1344	16

Fortegnelse over Samfundets Medlemmer 1906—07.

Helsingør.

Andersen, A., Provst.
Asmund, S., Cand. mag.
Beck, L., Premierløjtnant.
Boysen, V., Farvehandler.
Brock, Kaptajn, Hospitalsforstander.
Bræstrup, Byfoged.
Buhl, P., Sagfører.
Bülow, Premierløjtnant.
Bülow, Frue.
Caroc, Bankassistent.
Christensen, A., Lærerinde.
Clausen, Dina. Lærerinde.
Collstrup, Grosserer, Livsvarigt Medlem.
Erichsen, H. C., Intendant.
Ewald, J., Malermester.
Galschiøtt, Redaktør.
Glud, Lærer.
Grabowski, Murermester.
Göricke, S., Lærerinde.
Haandværkerforeningen.
Hammerich, J. W., Kaptajn.
Hansen, A. V., Premierløjtnant.
Hansen, Gilbert, Læge.
Hansen, H. P., Sergent.
Hansen, V., Sagfører.
Hansen, N., C., Sergent.
Hansen, M., Fotograf.
Hansen, F., Redaktør.
Hansen, Landinspektør.
Hansen, Dekorationsmaler.
Harbou, H. W., Oberst.
Harbou, Knud.
Hartelius, Lærer.
Hartfeldt. Sergent.
Heilmann, Toldkontrollør.
Heise, C., Brygger.
Helsingørs kgl. priv. Skydeselskab.
Honnens de Lichtenberg, Premierløjtn.
Industriforeningen.
Jacobsen R., Murerformand.
Jensen, A., Kontorchef, Konsul.
Jensen, H. A. C., Grosserer, Konsul, Montebello. Livsvarigt Medlem.
Jespersen, O., Frk., Institutbest.
Johansen, E. B , Sergent.
Jonasen, I., Fuldmægtig.
Jørgensen, J., Kaptajn.
Jørgensen, P., Sagfører.
Kaas, F., Ingeniør, Konsul.
Kaas, O., Løjtnant, Fuldmægtig.
Kempel, V., Købmand.
Knudsen, Sergent.
Krabbe, Auditør, Kammerjunker.
Krüger, C., Rektor, Professor.
Langhoff, Oberstløjtnant.
Larsen, P. K., Oversergent.
Lesser, Oberstløjtnant.
Levinsen, Slotspræst.
Lindegaard, Lærer.
Lund, O., Klokker og Lærer.
Madsen, E., Brygger.
Monrad, E. F., Konsul.
Mortensen, C., Lærer.
Mortensen, M., Frøken.
Mourier, Overretssagfører.
Mourier, Frue.
Müller, P., Sparekassebogholder.
Møller, Fr., Værftschef.
Møller, Jens, Boghandler.
Mørch, E., Kaptajn.
Narvedsen, Sergent.
Nichum, S., Direktør.

Nielsen, E., Møbelfabrikant.
Nielsen, K., Papirhandler.
Nielsen, M., Hotelejer.
Nielsen, Læderhandler.
Nørregaard, P., Bogbinder.
Obel, Th., Købmand.
Obel, Fabrikant.
Officersforeningen paa Kronborg.
Ohland, A. I., Glarmester.
Olsen, G., Forretningsfører.
Ortved, Premierløjtnant.
Pedersen, L., Lærer.
Petersen, H. H., Malermester.
Plesner, Cand. phil., Inspektør.
Plum, Murermester.
Poggenborg, C., Bagermester.
Rasmussen, C., Folketingsmand.
Rasmussen, J., Sergent.
Rasmussen, Sophus, Købmand.
Ravnkilde, V., Sagfører.
Rink, J., Apoteker.
Rosenstand, P., Borgm., Overdommer.
Scheel, Greve, Cand. jur.
Schierning, Oberstløjtnant.
Steffensen, Hother, Boghandler.
Søegaard, L., Tømrermester.
Søgaard-Pedersen, Tømrermester.
Sørensen, Th., Redaktør.
Thomsen, O., Cand. mag.
Thorbjørnsen, Præst, Skoleinspektør.
Tryde, Stadsfysikus.
Tvede, Arkitekt.
Underbjerg, Lærer.
Underofficersforening, 2. Regiments.
Welsch, Redaktør.
Westergaard, C. E., Translatør, Lærer.
Worsaae, Læge.
Wright, A., Konsul.
Wright, K., Frue.
Wulff, D., Lærerinde.
Ørsted, H. C., Underfoged.

Hornbæk-Hellebæk S.

Hoffmann, Lærer, Hornbæk.
Krogh, v., Propr., Havegaard.
Lindberg, Ekspedient, Hellebæk.

Tikøb S.

Andersen, Niels Jeppe, Gaardejer, Mørdrup.
Hagemann, G. A., Direktør, Borupgaard.
Kaae, Sognepræst.
Kuhn, C. F., Overretssagf., Espergærde.
Nielsen, Lars, Gaardejer, Harridshøj.

Asminderød S.

Fredensborg.

Begtrup, L., Skolebestyrerinde.
Bræstrup, T., Cand. jur., Birkefuldm.
Claudi, Frøken.
Dessau, H., Læge
Ewald, H. F., Prof., Forfatter.
Hansen, Hans Nic., Figurmaler.
Hansen, Johs., Missionær.
Hansen, Vilh., Hotelejer.
Henriksen, A., Skomagermester.
Holm, C., Læge.
Høj, Overlærer.
Jensen, Møllebygger.
Kissmeyer, Slotspræst.
Knudtzon, N. H., Grosserer. Livsvarigt Medlem.
Kongstad, K., Kunstmaler, Bogtrykker.
Møller, Arkitekt.
Pedersen, N., Gartner.
Poulsen, Olaf, kgl. Skuespiller.
Rasmussen, L., Slotsassistent.
Sarauw, Stationsforstander.
Schack, P., fhv. Lærer.
Seeger, V., Kommunesekretær.
Skeel, O., Branddirekt., Sogneraadsform.

Hansen, Jens, Gaardejer, Langerød
Hatting, Præst, Humlebæk.
Jensen, Chr., Gaardejer, Danstrup.
Johansen, Lærer, Langstrup.
Lawaetz, Lic. theol., Humlebæk.

Grønholt S.

Poulsen, Lærer, Lønholt.
Østergaard, Vilh., Professor, Sørup.

Karlebo S.

Hage, J., Godsejer, Nivaagaard.

Hørsholm S.

Andersen, A., Enkefrue.
Carstens, Axel, Rentier, Rungsted.

Dinesen, Frue, Rungstedgaard.
Hass, P., fhv. Skolebestyrer.
Jensen, Emilie, Lærerinde.
Jensen, Chr., Skolebestyrer.
Krag, Chr., Købmand.
Petersen, L., Frue, Købmandshvile.
Skovgaard-Petersen, Skolebestyrer, Rungsted Kostskole.
Westenholtz, M. B., Frk., Folehavegd.

Birkerød S.

Andersen, A., Lærer, Sogneraadsform.
Blomberg, Missionær.
Dragsted, C. F., kgl. Fuldmægtig.
Engelsen, H., Skolebestyrer.
Haase, H, Cand. phil., Lærer. Livsvarigt Medlem.
Haase, J., Stud. jur.
Hammer, H., Cand. mag.
Hansen, A. N., Grosserer, Hestkøbgaard
Høy, K., Frøken, Boghandler.
Kaarsen, Lærer.
Krohn, J., Lærerinde.
Mantzius, A., Skolebestyrer.
Møller, Th., Sognepræst.
Scheller, E., Frøken.
Schmidt, Propr., Eskemosegaard.
Troensegaard, A., Lærerinde.

Nøddebo S.

Hedemann, Sognegræst.
Leth, Kammerh., Overførster, Egelund.

Esbønderup S.

Andersen, C., Gaardejer, Sodemark.
Andersen, S. E., Købmand.
Bonde, Sygehusforvalter.
Johansen, H. P. B., Gaardejer.
Nielsen, Amtsstuefuldmægtig, Esrom.

Maarum S.

Nielsen, Propr., Duemosegaard.
Petersen, A. P., Lærer, Ejlstrup.

Blidstrup S.

Petersen, F., Førstelærer.

Søborg S.

Larsen, Peter, Fredspang.
Nielsen, Verner, Lærer, Dragstrup.
Sognets Bogsamling.

Vejby S.

Andersen, Kontordagsbestyrer, Ørby.
Svendsen, Gaardejer, Holløse.

Valby S.

Andersen, P., Sognefoged.
Nielsen, Lars, Gaardejer.

Helsinge S.

Christensen, N. P., Gaardejer, Højbjerg.
Galatius, Lærer, Nejlinge.
Jensen, Kontrolassistent, Højbjerg.
Jørgensen, Enke e. Gaardejer, Højbjerg.
Klausen, Lærer, Højbjerg.
Nielsen, J. O., Sogneraadsformand, Nejlinge.
Nielsen, J., Manufakturhandler, Helsinge
Nielsen, Lars, Gaardejer, Lagø.
Pedersen, S., Gaardejer, Højbjerg.
Petersen, J. P., Gaardejer, Grønhøjgaard.
Schou, Propr.. Pibe Mølle.
Svegård K., Handelsmand, Helsinge.

Tibirke S.

Olrik, H., Prof., Dr. phil., Tisvilde.

Ramløse S.

Christensen, R., Gaardejer.
Jensen, K., Frøken.
Jørgensen, L., Ungkarl.

Annise S.

Jørgensen, Fritz, Mejerist, Kildevæld.
Larsen, L. H., Mejeribest., Kildevæld.
Lund, Propr., Annisegaard.
Nielsen, Propr., Petershvile.
Pedersen, L., Amtsraadsmedlem.

Hillerød.

Aagaard, Overlærer.
Abrahamsen, Urmager.
Andersen, Adjunkt.
Andersen, fhv. Boghandler.
Balslev, Assistent.
Bertelsen-Nielsen, Frue, Carlsberg.
Bernild, H., Redaktør.

Bøggild, Adjunkt.
Carstens, Adjunkt.
Christensen, Urmager.
Christensen, Sparekassedirektør.
Christensen, Telefonbestyrer.
Christensen, C., Kunstsmed.
Christenseu, Tandlæge.
Christensen, Frue.
Clausen-Bagge, Amtsfuldmægtig.
Folkebiblioteket. Livsvarigt Medlem.
Frederiksborg Statsskole.
Gottlieb, Sygehuslæge.
Hagens, Pastor emer.
Hagens, Frøken.
Hansen, Urmager.
Hansen, L., Redaktør.
Hansen, J., Faktor.
Hansen, I., Justitsraadinde.
Hansen, fhv. Rebslager.
Hansen, Bogholder, Jernstøberiet.
Hansen-Bang, E., Frøken.
Hansen-Bang, L, Frøken.
Hanson, I. Redaktør.
Harmsen, Snedkermester.
Hecgaard, Distriktslæge.
Henriksen, Postekspedient.
Holck, V, Arkitekt.
Hude, K., Rektor, Dr. phil.
Hvalsøe, Fuldmægtig.
Jensen, A., Købmand.
Johansen, Adjunkt.
Johansen, fhv. Brygger.
Kjølner, Gymnastiklærer.
Koefoed, pens. Lærer.
Koefoed, Jernbaneassistent.
Larsen, Postekspedient.
Larsen, Stud. vetr.
Larsen, V., Købmand.
Michaelsen, Købmand.
Munthe, Oberst, Slotsforvalter.
Mørk, Frøken, Skolebestyrerinde.
Neumann, O., Borgmester.
Nielsen, J., Adjunkt.
Nielsen, P., Fabrikant. Livsv. Medlem.
Nordlunde, Bogtrykker.
Olsen, Sagfører.
Olsen, Modelsnedker.
Paludan-Müller, B., Slotspræst
Pedersen, Viggo, Landskabsmaler.
Petersen, P., Skoleinspektør.
Poulsen, K., Boghandler.
Riemann, Barber.
Rothe, Amtsforvalter.
Rothe, Frue.
Rugaard, Cand. phil.
Scheibel, Bankkasserer.
Schulin, Greve, Amtmand.
Steglich, Købmand.
Stub, Driftsbestyrer.
Sørensen, sen., Landinspektør.
Sørensen, H. P., Skrædermester.
Velschow, Adjunkt.
Weitzmann, C. J., Journalist.
Willerup, Købmand.

Bentsen, Kaptajn, Sandviggaard.
Jensen, P., fhv. Gaardejer, Nyhuse.
Kristoffersen, Chr., Ungkarl, Hestehave.
Langermann, Forpagter, Favrholm.
Petersen, kgl. Skovfoged, Hingsterhus.

Herløv S.

Hansen, Lærer.

Uvelse S.

Hoffmeyer, Propr., Lystrupgaard.

Uggeløse S.

Andersen, Fr., Amtsraadsmedlem, Uggeløsegaard.

Slangerup S.

Arup, Erik, Cand. mag.
Arup, P. M. C., Læge.
Henriksen, Jørgen, Gaardejer, Jordhøj.
Sørensen, H., Proprietær, Dildalgaard.

Tjæreby S.

Begtrup, Højskoleforstander, Frederiksborg Højskole.
Jacobsen, Smedemester, Ullerød.
Jensen, A, Højskolelærer.
Larsen, L., Gaardejer, Haarløse.
Uhrskov, Højskolelærer.

Skævinge S.

Andersen, J., Gaardbestyrer.

Barfod, G., Provst.
Hessen, Lærer.

Strø S.

Jensen, M., Lærer, Sigerslevøster.
Jensen, Johs., Sigerslevøster.
Nielsen, B., Frøken, Sigerslevøster.
Pedersen, L., Amtsraadsmedlem, Strølille Mølle.

Ll. Lyngby S.

Andersen, Sognepræst.
Andersen, K., Lærer, St. Lyngby.
Larsen, E., Gaardejer, Melløse.
Schiøtt, A., Førstelærer, Melløse.

Ølsted S.

Pedersen, J., Gaardejer, St. Hagelse.

Kregome S.

Hansen, A. L., Gaardejer.
Nielsen, H., Lærer.

Frederiksværk.

Albrethsen, Distriktslæge.
Andersen, C., Forvalter.
Andersen, Ekviperingshandler.
Andersen Borning, C, Murermester.
Bertelsen, Skolebestyrer.
Brammer, C., Fiskehandler.
Brendstrup, T., Direktør.
Busse, Pakmester.
Bührsch, Birkefuldmægtig.
Christensen, C., Overlærer.
Friis, Manufakturhandler.
Hansen, C., Materialhandler.
Hansen, Fr., Købmand.
Hansen, M., Mejeribestyrer.
Hansen, W., Cigarhandler.
Heerup, Kæmner.
Heilmann, Skovrider.
Hoffmann, M. G., Kaptajn.
Holm, V., Forvalter.
Hvalsøe-Møller, fhv. Birkedommer.
Jensen, P. E., Partikulier.
Jensen, A., Boghandler.
Jensen, Toldforvalter.
Jensen, St., Maler.
Johansen, C., Murermester.
Jørgensen, O., Bryggeriejer.
Knudsen, A., Købmand.
Larsen, L. P., Toldassistent.
Lund, O., Støberitekniker.
Lybye, Dyrlæge.
Lærerbogsamlingen.
Mathiasen, V.
Mønster, Præst.
Nielsen, N. M., Ekviperingshandler.
Olsen, H. L., Malermester.
Pedersen, Konditor.
Reitzel, Murermester.
Stein, Støbemester.
Thomassen, L. M., Lærer.
Wagner, C. H., Maskinmester.
Wichmann, Bagermester.
Ørbæk, L. P., Snedkermester.

Melby S.

Kristiansen, Lærer, Asserbo.

Torup S.

Jensen, Lærer, Kikhavn.
Rørbech, Proprietær, Tøpholm.

Frederikssund.

Lindboe, V., Redaktør.
Nordau, N., Borgmester.
Petersen, Apoteker, Dr. phil.

Draaby S.

Jægerspris Skovdistrikt.
Ussing, Professor, Jægerspris.
Wulff, V., Fuldmægtig, Jægerspris.

Gjerløv S.

Bertelsen, Sognepræst.

Snodstrup S.

Birke, Sognepræst.

Stenløse S.

Philipsen, N., Murermester.
Pontoppidan, M., Sognepræst.

Viksø S.

Bindseil, Proprietær, Søsum.

Henriksen, Lærer.
Jensen, J. P., Gaardejer, Amtsraadsmedlem, Bjellekær.
Jørgensen, Proprietær, Annexgaarden.
Krarup, Læge.
Krarup, O., Stud. jur.
Møller, N. P., Gaardejer, Rolandsgaard.
Schmidt, Stationsforstander.

Gandløse S.

Jørgensen, J. P., Landstingsmand.
Pedersen, P., Gaardejer, Knardrup.

Slagslunde S.

Christensen, Sognepræst.

Farum

Jakobsen, Gartner.
Jensen, Gartner.
Korf, Murermester.
Vestergaard, Præst.

Udenfor Amtet.

København.

Balslev, Kathrine, Enkefrue.
Behrens, Carl, Forf.
Berg, Sigurd, Indenrigsminister.
Elsass, Frue.
Gertz, Prof., Dr. phil.
Hansen, M., Frøken, Cand. polit.
Hansen, Mc. Gregor, Cand. phil.
Hansen, Thomas, Malermester.
Holsøe, Arkitekt.
Holten, J., Etatsraad, fhv. Birkedommer.
Hornemann, G., Arkivar.
Hostrup-Schultz, V., Løjtnant, Arkivassistent.
Kall, J. C., Mag. art.
Kierbo, Mag. scient.
Krigsministeriets Arkiv.
Magnussen, Kunsthandler.
Müller, P., Arkitekt.
Olsen, Provisor.
Petersen, Carl S., Biblioteksassistent.
Provinsarkivet for Sjælland.
Rigsarkivet.
Schrøder, Ivar, Overretssagfører.
Statens Lærerhøjskole.
Storck, H., Prof., Arkitekt.
Thaarup-Hansen, Lærer.
Tietgen, Gehejmekonferensraadinde.
Ungersen, Toldkontorist.

Boesen, L., Frøken, Vaalse pr. N. Alslev.
Bredsdorff, Højskoleforst., Roskilde Højskole.
Brendstrup, Birkedommer, Samsø.
Dinesen, L., Folketingsmand, Charlottenlund.
Gyldenkærne, H., Gaardejer, Svogerslev pr. Roskilde.
Høgsbro, S., Frøken, Holte.
Jürgensen, Boghandlermedhj., Randers
Knudsen, J., Folketingsm., Bangsbo.
Larsen, Præst, Kolding
Lerche, Direktør, Odense.
Olsen, Assistent, Lyngby.
Parkov, Oberstløjtnant, Folketingsm., Hellerup.
Provinsarkivet f. Fyen.
Richter, Præst, Vejen.